

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**İKTİSAT POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE
İSTİHDAM POLİTİKALARININ YERİ VE
ÖNEMİ
2001 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Mücahit MUSLU

2501070228

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Selman YILMAZ

İSTANBUL-2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz İKTİSAT POLİTİKASI Bilim Dalı'nda ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 2501070228 numaralı MÜCAHİT MUSLU'nun hazırladığı "İKTİSAT POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE İSTİHDAM POLİTİKALARININ YERİ VE ÖNEMİ:2001 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ" konulu YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 09.11.2010 SALI günü saat 15:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabul*.....ne ~~*OYBİRLİĞİ~~ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.AHMET İNCEKARA	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.GÜLDEN ÜLGEN	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
PROF.DR.SÜLEYMAN ÖZDEMİR	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR.SELMAN YILMAZ	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
YRD.DOÇ.DR.DEMET ÇAK	<i>Düzeltilme</i>	<i>[Signature]</i>

ÖZ

İşsizlik ve istihdam sorunu 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyıl dünyasında da gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere tüm ülkelerin en önemli sorunlarından biri durumundadır. İşsizliği önlemek ve istihdamı arttırmak, istihdam politikaları geliştirerek ve uygulamaya konularak çözülebilmektedir. Yalnız uygulamaya konulacak istihdam politikalarının ülkelerin ekonomik durumuna göre oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye’de işgücü piyasaları sorunlu bir yapıya sahiptir. Nüfus artışına karşılık gelecek istihdam olanakları yaratılamaması ülkemizin en önemli sorunlarından birisidir. Ülkemizde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi ülke ekonomisinin ve istihdam yaratma oranı yüksek olan birçok sektörü derinden etkilemiştir. Krizlerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için başarılı politikalar gerekmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde istihdam ve işsizlikle ilgili teorik açıklamalara yer verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise 2001 Krizinin nedenleri ile sonuçlarına yer verilmiş, 2001 sonrası işgücü piyasasının durumu ile sektör bazından uygulanan istihdam politikaları ve istihdam verileri anlatılmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise Türkiye’de istihdamın bel kemiğini oluşturan sektörlerin strateji, amaç ve politikalarını oluşturmada yardımcı olmaları açısından ilgili sektörlerin SWOT analizi yapılarak güçlü ve zayıf yönleri ile karşı karşıya bulunduğu fırsat ve tehditler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Unemployment and employment, as it was in 20th century, is one of the major problems of both developed and underdeveloped countries of 21th century's world. Preventing unemployment and increasing employment rates can be achieved by developing new employment policies and putting them into practice. However, these employment policies should be developed according to economic conditions of countries.

Labor market in Turkey has a problematic structure. Turkey's insufficiency in creating new employment opportunities that can correspond to population growth is one of the major problems of Turkey. Economic crisis in November 2000 and February 2001 in Turkey profoundly affected both country's economic condition and many sectors which had considerably high employment rates. In order to eliminate negative Effects of economic crisis decent policies are needed.

In the first part of my study, employment and unemployment are explained by some theoretical explanations. In the second part, causes and effects of 2001 crisis are examined along with the state of labor market after 2001, sector-specific employment policies and employment data.

Finally in the last part, for helping the sectors which form the backbone of employment in Turkey in designating their objectives and policies, strengths and weaknesses of these sectors and opportunities and threats these sectors would encounter are highlighted by doing SWOT analysis of these sectors.

ÖNSÖZ

Günümüzde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri haline gelen işsizlik ve istihdam sorunu gün geçtikçe ağırlığını daha fazla hissettirmektedir. Kalkınma çabasında olan bizim gibi ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, yatırım eksikliği, enflasyon v.b. sosyal ekonomik nedenlerden dolayı işsizlik ve istihdam sorunu yapılaşan ve kronikleşen bir hal almaktadır.

İktisat teorileri, işsizliği önlemede ve istihdamın oranını istenilen seviyede olmasını sağlamak konusunda kısmen farklı kısmen de benzer bakış açılarına sahiptirler. Klasik İktisatçılar ekonominin dengeye gelmesini doğal nedenlere bağlarken ekonomiye devlet müdahalesini kabul etmemektedirler. Keynesyen teori ise ekonomide eksik istihdam olduğu halde ekonominin dengeye gelebileceğini savunmaktadır. Keynesyen Teori aynı zamanda devletin ekonomiye müdahale etmesini de gerekli görmektedir.

Türkiye’de son yıllarda yaşanan yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranının azalmaması diğer bir ifadeyle büyümenin istihdam yaratamaması büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun meydana gelmesinde ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin de büyük etkisini görmekteyiz. Özellikle Şubat 2001 Krizi bu süreçte çok etki etmiştir. Her ülke kendi ekonomik ve sosyal koşulları ile ihtiyaçlarını evrensel ölçülerde değerlendirerek uygun istihdam stratejileri ve politikaları oluşturmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Hazırlanan bu çalışmada 2001 sonrası Türkiye’de işgücü piyasasının kır-kent, cinsiyet ve eğitim açısından değerlendirme yapılmış, sektörler bazında uygulanan istihdam politikaları ve bu politikalar ışığı altında istihdamın yıllar itibarıyla vardığı boyutlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Uygulanacak politika, strateji ve amaçlara yol göstermesi açısından 2001 sonrası Türkiye’de işgücü piyasasının, işsizliğin ve

istihdamın yapısal özellikleri TÜİK veri tabanından ve çeşitli kaynaklardan yararlanılarak tarafımızdan derlenerek hazırlanmıştır.

Çalışmamızda 2001 Şubat Krizi sonrasında uygulamaya konulan politikaların istihdam ve işsizlik oranları üzerindeki etkilerini ve meydana getirmiş olduğu değişimleri istihdamla ilgili değişkenler bazında ayrı ayrı ele alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son bölümde her sektör bazında SWOT analizi yapılmış ve sektörlerde uygulanan istihdam politikaları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmam süresince bana yardımcı olan ve beni yönlendiren değerli hocalarıma minnettarlarımı sunuyor, çalışmamın çıkış sürecinde bana gerekli anlayış ve desteği sağlayarak bu süreci kolaylaştıran aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRAC	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

1.1. Politika ve İstihdam Politikası	6
1.2. İşsizlik	7
1.3. İşsizlik Türleri	10
1.3.1. Açık İşsizlik	10
1.3.1.1. Yapısal İşsizlik	11
1.3.1.2. Mevsimlik İşsizlik	13
1.3.1.3. Konjonktürel İşsizlik	14
1.3.1.4. Teknolojik İşsizlik	16
1.3.1.5. Geçici (Arızı-Friksiyonel) İşsizlik	17
1.3.2. Gizli İşsizlik	18
1.3.3. Sürekli Durgunluk (Kronik İşsizlik)	20
1.4. İşsizliğin İktisadi ve Sosyal Boyutu	21
1.5. İktisadi Büyüme	23
1.6. İstihdam Kavramı	24

1.7. İstihdam Teorileri	25
1.7.1. Klasik İstihdam Teorisi	26
1.7.2. Keynesyen (Modern) İstihdam Teorisi	29
1.7.3. Neo-Klasik İstihdam Teorisi	31
1.7.4. İstihdama Keynes ve Modern İstihdam Sonrası Yaklaşımlar	32
1.8. Genel Olarak İstihdam Politikaları	34
1.8.1. Pasif İstihdam Politikaları	36
1.8.1.1. İşsizlik Sigortası	37
1.8.1.2. İşsizlik Yardımı	38
1.8.2. Aktif İstihdam Politikaları	39
1.8.2.1. İşsizliği Önlemeye Yönelik Tedbirler	40
1.8.2.1.1. Mesleki Eğitim Programları	41
1.8.2.1.2. İstihdam Sübvansiyonları	41
1.8.2.1.3. İş Yaratmada ve Kendi İşini Kuracaklara Yapılan Yardımlar	42
1.8.2.1.4. İstihdam Danışmanlık Hizmetleri	43
1.8.2.1.5. Kamu Harcamaları	44
1.8.2.2. İşsizliği sınırlandırmaya Yönelik Önlemler	44
1.8.2.2.1. Kısmi Süreli Çalışma	45
1.8.2.2.2. Esnek Çalışma	45
1.8.2.2.3. Erken Emeklilik Uygulamaları	46
1.9. İstihdam Olgusuna İlişkin Terimler	47
1.9.1. Tam İstihdam	47
1.9.2. Eksik İstihdam	49
1.9.3. Aşırı İstihdam	49
1.9.4. İstihdam Hacmi	50
1.9.5. İşgücü	51
1.9.6. İşgücüne Katılım Oranı	52

İKİNCİ BÖLÜM

2001 KRİZİ SONRASI TÜRKİYEDE UYGULANAN İSTİHDAM POLİTİKALARI

2. 2001 Krizi ve Türkiye	53
2.1.1. 2001 Krizini Oluşturan Nedenler	60
2.1.1.1. Geçici Sermaye Hareketleri	61
2.1.1.2. Kamu Sektörünün Borç Yükünün Artması	62
2.1.1.3. Merkez Bankasının Uyguladığı Politikalar	63
2.1.1.4. Mali Sistemdeki Aksaklıklar	65
2.1.1.5. İhracat Politikaları	65
2.1.1.6. Savurganlık ve Yolsuzluk Ekonomisi	66
2.1.1.7. IMF Politikaları	67
2.1.1.8. Siyasi İstikrarsızlık ve Belirsizlik	69
2.1.1.9. 1999 Depreminin Oluşturduğu Olumsuz Atmosfer	69
2.1.2. 2001 Krizinin Sonuçları	70
2.2. 2001 Sonrası Türkiye’de İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri	73
2.2.1. İşgücüne Katılım	74
2.3. 2001 Sonrası Türkiye’de İstihdamın Yapısal Özellikleri	76
2.3.1. İstihdamın Kır-Kent ve Cinsiyet Ayrımına Göre Dağılımı	76
2.3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı	77
2.3.3. İstihdamın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	78
2.3.4. İstihdamın Çalışan Gruplara Göre Dağılımı	80
2.4. Türkiye’de İşsizliğin Yapısı ve Özellikleri	82
2.4.1. Kır-Kent ve Cinsiyet Ayrımına Göre İşsizlik	83
2.4.2. İşsizliğin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	85
2.4.3. İşsizliğin Eğitim Gruplarına Göre Dağılımı	86
2.5. 2001 Sonrası Farklı Sektörlerde Uygulanan İstihdam Politikaları	89
2.5.1. Tarım Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	90
2.5.2. Bankacılık Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	97
2.5.3. Enerji Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	102

2.5.4. Madencilik Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	105
2.5.5. Turizm Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	109
2.5.6. İnşaat Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları.....	112
2.5.7. Otomotiv Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları.....	116
2.5.8. İmalat Sanayi Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	119
2.5.9. Sağlık Sektörlerinde Uygulanan İstihdam Politikaları.....	121
2.5.10. Kamu Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2001 SONRASI İSTİHDAMIN SEKTÖR ANALİZİ

3.1. Tarım Sektörü ve İstihdam Analizi	129
3.2. Bankacılık Sektörü ve İstihdam Analizi.....	136
3.3. Enerji Sektörü ve İstihdam Analizi	139
3.4. Madencilik Sektörü ve İstihdam Analizi	142
3.5. Turizm Sektörü ve İstihdam Analizi	147
3.6. İnşaat Sektörü ve İstihdam Analizi.....	152
3.7. Otomotiv Sektörü ve İstihdam Analizi.....	155
3.8. İmalat Sanayi Sektörü ve İstihdam Analizi	158
3.9. Sağlık Sektörü ve İstihdam Analizi	163
4. SONUÇ	171
5. KAYNAKÇA.....	179

TABLÖLAR

Tablo 1 : 24 Ocak 1980 Kararlarının Temel Çerçevesi	55
Tablo 2 : İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (1989–2003)	57
Tablo 3 : Sektörler İtibarıyla İstihdam Artışları (%-1999-20001)	59
Tablo 4 : Kriz Yıllarına Ait İşsizlik İle İlgili Veriler (Bin Kişi 1998-2001).....	60
Tablo 5 : Türkiye’ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri (1999-2001).....	62
Tablo 6 : 2000-2002 Yıllarına Ait Dış Ticaret Verileri (Milyar Dolar).....	66
Tablo 7 : Türkiye’de 1960-2000 Yılları Arasında Yapılan Stand-By Antlaşmaları ..	67
Tablo 8 : 2001 Yılı Hedefleri ve Gerçekleşme Yüzdeleri.....	68
Tablo 9 : Temel ekonomik Göstergeler (% 2000-2006)	71
Tablo 10 : 1998-2009 Yıllarına Ait İthalat-İhracat Verileri.....	72
Tablo 11 : İşgücüne Katılım Oranları (Kır-Kent ve Cinsiyet Ayrımına Göre) (2000- 2009)	75
Tablo 12 : İstihdam Oranları (Kır-Kent ve Cinsiyete Göre) (2000-2009).....	77
Tablo 13 : Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları 2000-2008 (15 + Yaş Bin)....	79
Tablo 14 : Çalışan Gruplara Göre İstihdam Oranları 2000-2008 (15 + Yaş Bin)	81
Tablo 15 : İşsizlik Oranları Kadın-Erkek 2000-2008 (%)	84
Tablo 16: Yaşlara Göre İşsizlik Oranları Kadın-Erkek 2000-2008 (%)	86
Tablo 17 : Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları Kadın-Erkek 2000-2008 (%) ..	88
Tablo 18 : Sektörlere Göre İstihdam Oranları 2000-2008	89
Tablo 19 : Sektörlere Göre GSYİH Oranları 2000-2008	92
Tablo 20 : Tarımsal Destekleme Ödemeleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL).....	94
Tablo 21 : Banka, Şube ve İstihdam Tablosu (2001-2009)	100
Tablo 22 : Enerji Sektöründe İstihdam Oranları (2000-2009) (% , Bin Kişi)	104
Tablo 23 : Madencilik Sektöründe İstihdam Oranları (2000-2009) (% , Bin Kişi)	108
Tablo 24 : Otomotiv Sektöründe İstihdamın Statü Durumuna Göre Dağılımı 2000- 2006) (Bin Kişi)	118
Tablo 25 : İmalat Sektöründe İstihdam Oranları (2000-2009) (% , Bin Kişi)	120
Tablo 26: Genel Bütçeli Kuruluşlardaki Serbest Sağlık Personeli (%Bin)	124

Tablo 27 : Genel Bütçeli Kuruluşlardaki Serbest Personel Kadrolarının Dağılımı (2000-2008).....	127
Tablo 28 : Tarım Sektörü SWOT Analizi	134
Tablo 29 : Bankacılık Sektörü SWOT Analizi	138
Tablo 30 : Enerji Sektörü SWOT Analizi	141
Tablo 31 : Madencilik Sektörü SWOT Analizi	147
Tablo 32 : Turizm Sektörü SWOT Analizi	150
Tablo 33 : İnşaat Sektörü SWOT Analizi	154
Tablo 34 : Otomotiv Sektörü GZFT Analizi.....	157
Tablo 35 : İmalat Sektörü SWOT Analizi	162
Tablo 37: Sağlık Sektörü SWOT Analizi	164

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 : Ülkeler Bazında Tarımsal Destekleme Ödemeleri (2000-2008)	95
--	----

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
ARIP	Tarım Reformu Uygulama Projesi
ATM	Automatic Transfer of Money
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EFT	Elektronik Fon Transferi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HİA	Hane Halkı İşgücü Anketleri
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
İKO	İşgücüne Katılım Oranı
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu

KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LPG	Likit Petrol Gaz
MTA	Maden Tetkik Arama
OECD	Organisation for Economic Co-operation Development
OTP	Ortak Tarım Projesi
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SWIFT	Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
TBB	Türk Bankalar Birliği
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMB	Türkiye Müteahhitler Birliği
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Briliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk İşadamları Derneği

GİRİŞ

İşsizlik sorunu son yıllarda ağırlaşan bir biçimde tüm dünya gündemine oturmuş durumdadır. İşsizlik üretim kaybından refah kaybına, psikolojik yıkımdan aile yaşamının çözülmesine kadar birçok toplumsal ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır. İşsizliğin ortaya çıkardığı tahribat ve istihdam sorunlarının boyutları gelişmiş ülkelere göre ekonomik durumu zayıf ve gelişmekte olan ülkeleri daha ağır etkilemekte ve bu ülkelerde politik huzursuzluklara neden olmaktadır.

İstihdam kavramının son yıllarda giderek önem kazanması ve bu konuda ciddi stratejilerin geliştirilmesi ile istihdam 21. yüzyıl dünyasında da toplumların ve ülkelerin geleceğini belirleyen önemli bir ekonomik kavram olarak yerini almaktadır.

İlk derecede eğitilmiş genç nüfusu etkileyen uzun süreli açık işsizlik, düşük verimlilik ve düşük ücret biçiminde ortaya çıkan eksik istihdam, işgücüne katılım oranlarının düşük olması, tarım sektöründeki yüksek istihdam oranı, ücretsiz aile işçisi ve kendi işinde çalışma biçimindeki istihdam durumunun varlığı, kayıt dışı istihdam durumunun varlığı vb. durumlar Türkiye’de işgücü piyasasının karakteristik özelliğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizdeki işgücü piyasasındaki bu olumsuz durumların arkasında birçok neden bulunmaktadır. Örnek vererek açıklayacak olursak; hızlı nüfus artışı, sermaye yetersizliği, kamu sektörünün ve özel sektörün yatırım azlığı, yüksek faiz oranları, ekonomik istikrarsızlık, göç, çarpık kentleşme ve bunun gibi birçok etmen bu duruma neden olmaktadır. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler bu durumu daha da ağırlaştırmış ve karmaşık hale getirmiştir.

Bu genel değerlendirmeler çerçevesinde çalışmamızın amacı 2001 sonrası Türkiye’de işgücü piyasası, istihdam ve işsizliğin yapısal özelliklerini ile bu bağlamda sektörler bazında istihdamın genel yapısını ortaya koyup sektörlerin SWOT analizi ile önündeki fırsat ve tehdit ile güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak sektörlere strateji, amaç ve politikalarını oluşturmada yardımcı olmaktır.

İstihdam kavramının ekonomideki önemi ve yeri, işgücü piyasasının durumu, 2001 krizinin neden ve sonuçları ile sektörler bazında Türkiye’de uygulanan istihdam politikalarını irdelemeyi amaçlayan çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmada çeşitli kitap, süreli yayın, makale, internet ve gerekli literatür araştırması sonucunda; istihdamın tanımı ve eşitleri, istihdam teorileri, istihdamın ilişkili olduğu terimler ve unsurlar, 2001 sonrası tarihsel süreçteki genel ekonomik yapı, istihdam yapısındaki değişiklikler sektörler bazında betimleme yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Gelişmiş ölkelere bakıldığında tarım sektöründeki istihdam oranlarının düşük, sanayi ve hizmet sektörlerindeki istihdam oranlarının ise yüksek olduğu görölmektedir. Türkiye’de ise istihdam oranlarının ağırlığı sırasıyla hizmet, tarım ve sanayi sektörlerindedir. Sanayi sektörü dünya genelinde önemini hala korumakta olsa da küresel yapı gereği istihdam yavaş yavaş farklı sektörlerle doğru kaymaktadır.

Madencilik sektörü hem ekonomiye doğrudan yaptığı katkı hem de sanayi sektörüne sağladığı girdiler ile iki ayrı öneme sahiptir. İnşaat sektörü ele alınacak olursa, sektör gerek mimar ve mühendis istihdamı gerekse kendi adlarına istihdam oluşturanlar açısından önem arz etmektedir. Sektörün genel olarak yerli sermayeye dayanmakta ve dışa bağımlılığı düşük olduğundan birçok alt sektörü de harekete geçirmektedir.

Kamu sektöründeki istihdam edilme biçimlerinden memurluk, sözleşmeli memurluk, işçi ve geçici işçi istihdamı açıklanmaya çalışılmış ve yıllar itibarıyla kamu sektöründeki istihdam oranlarına yer verilmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde diğer sektörlerle ilgili daha detaylı bilgi verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

Bu bölümde istihdam ve istihdam ile ilgili kavramlara yer verilip tanıtılırken, iktisat okullarının istihdam ile ilgili ortaya attıkları teoriler üzerinde durulacak, işsizliğin ve çeşitli işsizlik türlerinin tanımlarına yer verilecektir.

20. yüzyılın hızlı şekilde gelişen dünyasında bilim ve teknolojiye kaydedilen büyük ilerlemelere rağmen, istihdam konusu gerek ekonomik gerekse sosyal yönden bilim adamlarını ve uluslararası kuruluşları en fazla meşgul eden konulardan biri olma özelliğini korumaktadır.

Bir ekonomide, sistemin tatmin edici bir şekilde işleyip işlemediği, o ekonominin belli bir alanda sahip olduğu üretim faktörlerinin tamamını üretime sevk edip etmemesine bağlıdır. Eğer ekonomide, bazı üretim faktörleri atıl ve işsiz kalıyorsa bu durum o ekonominin sahip olduğu potansiyel imkanı tam olarak değerlendiremediğini ve düşük bir refah seviyesinde olduğunu bize göstermektedir.

İktisat alternatif kullanım alanları olan kıt kaynaklardan yararlanarak maksimum refahı elde etmeyi amaçlayan bir bilimdir. Yani, bir toplumun emrinde bulunan iktisadi kaynakların tamamının üretken işlerde kullanılmasıdır.¹ İşte bu nedenledir ki, iktisadi kaynakların ekonomi içinde kullanım düzeyi ile ilgili olan iktisat politikaları, istihdam, istihdam teorisi ve işsizlik iktisat bilimin en önemli konularını kapsayan bir bölümü olup, günümüzde hem iktisaden gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerin temel ekonomik sorunları arasında yer almaktadır.² Bu bağlamda;

¹ Birsen Ersel; **Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası**, y.y., İstanbul, 1999, s.3

² Besim Üstünel; **Makro Ekonomi; Modern Ekonomilerde Para, İstihdam ve Milli Gelir Teorisi, İktisadi Büyüme ve Kalkınma Gelişme Politikaları ve Planlama**, Mısırlı Matbaa, İstanbul, 1983, s.155

istihdam, istihdam teorisi ve işsizlik olgularını tanımlamak üzere, “eksik istihdam”, “tam istihdam”, “işgücü” vb. gibi kavramlar kullanılmaktadır.

İktisadi açıdan bakıldığında, söz konusu kavramlar, ekonomideki her türlü kıt kaynağın (toprak, sermaye, ham madde, makineler, emek vs.) kullanım düzeylerini ifade ederken; iktisat politikası ya da sosyal politika gibi sorunun sosyal içerimlerini kavrayan disiplinlerde, öncelikle emek faktörünün istihdam koşullarını anlatmaktadır.

İşsizlik, gelişme seviyesi ne olursa olsun, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinden birini oluşturmaktadır. “İşsizlik, toplumların karşısında gerek sosyal, ekonomik gelişimin gerekse toplumsal barışın sağlanmasını engelleyici bir problem olarak durmaktadır. Sadece ekonomik anlamda değil, bireylerde, ailelerde ve toplumlarda kökten, ciddi ve geniş perspektifte yaygın olumsuz etkileri olan bir süreçtir.”³

Gerçekten de uzun süre işsiz kalan insanlar toplumun sosyal güvenliğini tehdit edecek olayların çıkmasına veya çıkarılma olasılığına etki etmektedirler. Bu durum da, politikacıların işsizlik karşısında önlem almalarını kaçınılmaz hale getirmekte ve tam istihdam olgusunu politik bir amaca dönüştürmektedir.

“1930’lardan beri işsizliğin kısa vadeli iktisadi sonuçlarını hafifletmek için düzenlenmiş birçok sosyal politika kurumsallaştırıldı. Bunların başarısı iktisadi politikaların gerçek bir zaferi olarak görülebilir. Ama cari yüksek işsizlik oranlarının uzun dönem etkileri, sistem içinde çabalamaktan vazgeçen ve gelecekteki sosyal

³ Handan Kumaş; “İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.3, S.S.4, İzmir, Ekim-Kasım-Aralık, 2001, s.10

ayaklanmanın tohumlarını gören gözü açılmış kişiler için, işsizler kadar işi olanlar içinde ciddi bir ilgi konusu olmalıdır”.⁴

İstihdam, çok yönlü tartışılmayı gerektiren ve toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren bir özellik taşımaktadır. İstihdam, insanı ve insanın yaşam şartlarını belirlemesi açısından sosyal politika ile ilişkilendirilirken, ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren emek unsuru ile ilgili olmasından dolayı da iktisatçıların ilgi alanına girmektedir.

İstihdam konusu günümüzde gelişmiş ülkeler de dahil tüm ülkelerin en önemli ekonomik sorunlarından biri durumundadır. Günümüz dünyasındaki hızlı değişim birçok sektörün öneminin artmasına veya azalmasına, diğer taraftan ekonomik unsurların etki alanlarının ulusal ve bölgesel olmaktan çıkıp küresel bir boyut kazanmasına, ülkelerin istihdam ve işsizlik olgularını tekrar gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle hemen her ülke kendi ekonomik ve sosyal koşulları ile ihtiyaçlarını evrensel ölçütler içerisinde değerlendirerek, uygun istihdam stratejisi ve politikaları oluşturmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. İşsizlik ve istihdamın olumsuz sonuçlarının önlenmesi için istihdam politikalarının ve işgücü piyasalarının geliştirilmesi ve modernleştirilmesi gerekmektedir.

1.1. Politika ve İktisat Politikası

Politika kavramı belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması olarak tarif edilebilir. Dolayısıyla iktisat politikası da belli iktisadi amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararların uygulanması olarak tanımlanabilir.⁵

⁴ Richard Lipsey, Peter Steiner, Douglas Purvis; **İktisat 2**, Çev. Ömer Faruk Batırel v.d., Yay. haz.; Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987, s.226

⁵ Vural Savaş, **İktisat Politikasına Giriş**, Nihat Sayar Yardım ve Yayın Vakfı Yayınları No: 391/526, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978, s.1

İktisat politikasının gelişimini hızlandıran etmenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;⁶

- İktisat teorisinin gelişimi,
- Matematik iktisat ve ekonometrinin gelişimi,
- Ekonomik sistem tartışmaları.

İktisat okullarının çoğalması iktisat teorilerinin gelişmesine ve dolayısıyla iktisat politikalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İktisat bilimi geliştikçe ve dünyada yeni ekonomik sorunlar ortaya çıktıkça yeni teorilerin ve politikaların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

İktisat politikaları kalitatif ve kantitatif politikalar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kalitatif iktisat politikaları ekonomik yapıda yapılacak değişiklikler olarak tanımlayabiliriz. Kantitatif iktisadi politikaları ise ekonomik yapıyı ve sosyal örgütün temellerini etkilemeyen, genel olarak istikrarı sağlamak için alınan kısa vadeli tedbirler olarak tanımlayabiliriz.⁷ Tanımlardan anlaşıldığı gibi kalitatif iktisat politikaları ekonomiyi derinden ve uzun dönem etkileyecek politikalardan oluşurken, kantitatif politikalar ise etkisi geniş çapta olmayan ve sadece istikrarı sağlamaya yönelik politikalardan oluşmaktadır.

1.2. İşsizlik

İşsizlik, gerek tanımı gerekse ölçülebilirliği yönünden çeşitli zorluklar içeren karmaşık bir özellik göstermektedir. Ekonomide mevcut istihdam potansiyelinin altında bir emek kullanımı çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Bir

⁶ A.e., s.7-9

⁷ Ahmet Beyarslan; **İktisadi Politika, Makro Modeller ve Türkiye’de Köylü-Şehirli Refahının Optimizasyonu**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 42, Ankara, 1971, s.12-13

ekonomide efektif talep tarafından belirlenen denge istihdam hacminde iş arayanlar varsa bu kişilerin işsiz oldukları belirtilir; fakat bu kişiler işsiz değil, cari ücret düzeyini kabul etmelerine rağmen iş bulamayan kimselerdir. İşsizliğin açık bir tanımı şöyledir: “Çalışma irade ve iktidarında olup da cari ve geçer ücret üzerinden ve ayrıca kanun, yahut örf ve adetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan kimseye işsiz denir.”⁸ Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu gibi kişiler mevcut ücret düzeyini kabul ettiği halde iş bulamamaktadırlar. İşsizliğin çok farklı nedenleri olup bu farklı nedenlerden dolayı da birçok işsizlik türü ortaya çıkmaktadır.

Farklı işsizlik tanımlarında bir kişinin işsiz olarak adlandırılabilmesi için işsiz olarak geçen sürenin ne olması gerektiği konusunda iktisatçılar arasında farklı görüşler ileri sürülmektedir. “Bazı yaklaşımlara göre işsizlik belli bir sayım gününde işsiz olmakla belirlenirken, diğerlerine göre ise belli sayıda gün işsiz kalmış bulunma “işsiz” olarak adlandırılmayı gerekmektedir.”⁹

Pigou, bir kişinin işsiz sayılabilmesi için hem istihdam edilmiş olması gerektiğini hem de istihdam edilmeyi arzulaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰ Sinclair ise algılanması tanımlanmasından daha kolay olduğu için, işsizliği bir file benzetmektedir.¹¹

İşsizliğin uluslar arası alanda tanımı üç kritere dayanmaktadır:¹²

- İş olmama,

⁸ Sabri Faik Ülgener; **Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınları, İstanbul, 1991, s.113

⁹ Nur Serter; **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:3697, İstanbul, 1993, s.5

¹⁰ Arthur Cecil Pigou; **The Theory of Unemployment**, (1933 baskısından, A.M. Kelley, New York, 1968, s.3

¹¹ Peter Sinclair; **Unemployment; Economic Theory and Evidence**, Basil Blackwell, Oxford, 1987, s.1

¹² Şeyma İpek Köstekli; **Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik**, Türk-İş Eğitim Yayınları No:24, Ankara, 1999, s.8

- İş başı yapmaya hazır olma,
- İş arıyor olma kriterleridir.

Yukarıda verilen tanımda şartları taşıyan kişiler uluslar arası tanıma göre işsiz sayılmaktadırlar ve kişinin işsiz sayılabilmesi için bu kriterlerin üçüne de aynı anda sahip olması gerekmektedir.

ILO'nun tanımına göre; "...işsiz olmak için bu kişinin işi olmamalı, iş arıyor olmalı ve işe başlamaya hazır olmalıdır."¹³ Söz konusu işsizlik, işsizlerin işgücüne oranlanması ile bulunmaktadır. Bu kavramlar aşağıdaki biçimde formülize edilebilmektedir;¹⁴

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizler (Çalışmak İsteyenler)}}{\text{İşgücü (Çalışanlar + İşsizler)}} \times 100$$

Görüldüğü gibi istihdam ve işsizlik, birbirinden ayrı düşünülmeyen kavramlardır. İstihdam ve işsizlik sorunu ile mücadelede en etkin ve bilinen yöntem ülke ekonomisinin büyümesini sağlanmaktan geçmektedir. Ekonominin üretim kapasitesi ve yatırımları arttıkça istihdam alanları da genişleyecek ve işsizlik sorunu azalma gösterecektir. Ancak ekonomik büyüme işsizlik sorununun çözümünde tek başına yeterli olmamaktadır. Ekonomik büyümenin yansırı, ekonomide yaşanan işsizlik türlerine göre ve işsizlik sorunundan en fazla etkilenen gruplara yönelik uygun istihdam politikaları oluşturmaya da ihtiyaç duyulmaktadır. Uygulamaya konulan politikalar akılcı ve planlı bir şekilde yürütüldüğü takdirde istihdam oranında artış ve işsizlik oranında azalma meydana gelmektedir.

¹³ ILO; **Supplement of Bulletin of Labor Statistics**, 1990, s.7.

¹⁴ Alparslan Karabulut; **Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği**, TÜİK Yayınları, Ankara, 2007, s.7

1.3. İşsizlik Türleri

İşsizlik kavramı nitelikleri itibarıyla farklı işsizlik türlerini içermektedir. Bu yüzden sınıflandırması da çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Ancak hiçbir sınıflama kesin olarak kabul edilmemektedir.¹⁵ Kesin olarak bir sınıflama kabul edilemediğinden dolayı sonuç olarak farklı işsizlik tanımlarının ortaya çıkması da doğal bir hal almaktadır.

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, işsizlik bütün ülkelerin sorunu olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha çok açık işsizlik görünürken, gelişmekte olan ülkelerin istihdam yapısında ise gizli işsizlik, gönülsüz işsizlik, mevsimlik işsizlik gibi değişik işsizlik tiplerinin ön plana çıktığını görmekteyiz.¹⁶ Bu tür ülkelerde işsizlik süregelen, günlük ve nüfusun büyük bir çoğunluğunu kapsayıcı özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ İşsizlik bir bütün olarak sorun olsa da; ekonominin tam istihdam seviyesinde olmaması, teknolojik gelişmeler, kişilerin daha yüksek gelir elde etmek istemesi vb. nedenler de çeşitli işsizlik türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aşağıda işsizlik türlerini açık işsizlik, gizli işsizlik ve sürekli durgunluk (kronik) başlıkları altında incelemeye çalışılacaktır.

1.3.1. Açık İşsizlik

Açık işsizlik, bir ülkede, cari ücret haddini ve çalışma saatlerini kabul ettiği halde iş bulamayanların bulunuyor olması durumunu ifade etmektedir.”¹⁸ Diğer bir deyişle, çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret seviyesinde iş arayıp da bulamayanların toplamının oluşturduğu işsiz kitleyi ifade etmektedir.¹⁹

¹⁵ James Hughes, Richard Perlman; **The Economics of Unemployment: A Comparative Analysis of Britain and The United States**, Palgrave, Newyork, 1984, s.27

¹⁶ Sabri Faik Ülgener, **a.g.e.**, s.119

¹⁷ 14.05.2010 [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/BEK%C4%B0R%20AKT%C3%99CRK%20\(M%C3%99FETT%C4%B0%C5%9E\)%20%20Y%C3%99CKSEK%20L%C4%B0SAN%C4%B0TEZ%C4%B0%20\(%C4%B0%C5%9ES%C4%B0ZL%C4%B0K%20S%C4%B0GOR.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/BEK%C4%B0R%20AKT%C3%99CRK%20(M%C3%99FETT%C4%B0%C5%9E)%20%20Y%C3%99CKSEK%20L%C4%B0SAN%C4%B0TEZ%C4%B0%20(%C4%B0%C5%9ES%C4%B0ZL%C4%B0K%20S%C4%B0GOR.pdf) s.6 (çevrimiçi)

¹⁸ Salih Şimşek, Kemal Aydın; **İktisat Bilimine Giriş**, Değişim Yayınları, 2. Baskı, Adapazarı, 2000, s.112

¹⁹ Sabahaddin Zaim; **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitapevi, Gen. 10. Baskı, İstanbul, 1997, s.170.

Bu işsizlik daha çok iş bölümü ve uzmanlaşmanın geliştiği toplumlarda talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Talep seviyesinin düşmesi, kişinin iradesi dışında bir dizi ekonomik etkenler tarafından belirlendiği için ve kişinin bu koşulları değiştirme olanağı bulunmaması nedeniyle bu tür işsizliğe gayri iradi işsizlik denilir.²⁰

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere açık işsizlik son derece geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle de açık işsizliğin tek bir grupta toplanması mümkün görünmemektedir. Açık işsizliğe neden olan etkenlerin çok çeşitli olması doğal olarak hem farklı tanımlamaların ortaya çıkmasına hem de çok sayıda açık işsizlik türünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yukarıdaki tanımlarda belirtilen şartları taşıyan ve iş aradığı halde iş bulamayan kişiler gözle görülür şekilde atıl kalmakta ve ‘açık işsiz’ olarak adlandırılmaktadır. Kişilerin işsiz kalması aynı zamanda ekonomiye de zarar vermektedir. Şöyle ki; işsiz kalanlar işsiz kaldığı süre boyunca üretime bir katkıda bulunamamakta ve boşa geçen her zaman söz konusu ülke ekonomisi açısından zarar arz etmektedir.

1.3.1.1. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik, emek piyasalarında açık bulunan işler ile iş arayanların aynı anda mevcut olmamaları ve bir araya gelememeleri ile oluşan işsizlik türü olarak tanımlanabilir. İşgücü, ücret farklılıkları nedeniyle gerileyen sektörlerden genişleyen sektörlerle doğru hareket etmektedir. İşgücünün akışkanlığı ya da hareketliliği bir kısım faktörler tarafından kısıtlanabilmektedir. Bu tür işsizlik yapısal işsizlik türü olarak adlandırılmaktadır.²¹

²⁰ Birsen Erse;, **a.g.e.**, s.17

²¹ Ertan Oktay; **Makro İktisat Teorisi ve Politikası**, Maltepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No:2, 3. Baskı, Ege Reklam, İstanbul, 2002, s.191

Bu işsizlik türü ekonominin yapısal özelliklerinden ve talep yapısındaki değişikliklerden meydana gelen bir işsizlik türüdür.²² Bazen politik ve doğal ögeler gibi ekonomik dışı sebeplerden dolayı ekonominin kapasitesinde meydana gelen daralmalar veya işgücü arzındaki ani artışlar da işsizliğe neden olabilmektedir. Yapısal işsizlik, emek gücünün yapısı, coğrafi farklılıklar, meslek, beceri ve endüstri gibi faktörlerden hareketle emek talebinin genel yapısı arasındaki uyumsuzluk olarak da tanımlanabilir. Toplumların yapısında görülen sosyo-ekonomik değişikliklerin, uygulamadaki farklılaşmaların ve trendlerin yapısal işsizliğe yol açtığı söylenebilir.²³ Örneğin hükümetlerin kırsal alanların yerine kentsel alanlarda yatırımları desteklemeleri kırsal alanlardaki istihdam edilme oranını düşürmektedir.

Bu işsizlik türü az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha fazla görülmektedir. Bunun nedeni ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları ve içinde bulunduğu koşullar nedeniyle emek ögesini etkin kullanamaması ve üretim araçlarının kapasitelerinin bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Ekonomik dengelerin yerine oturmaması diğer bir ifadeyle üretim politikaları ile para politikalarının kısa ve uzun vadeli planlamalarla yürütülmemesi normal seyrine bırakılması da yapısal işsizliğin nedenlerinden birisidir.²⁴

Yapısal işsizliğin nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:²⁵

- Açık bulunan işler ile iş arayanların beceri gereği yönünden farklı olmaları,
- Açık işlerle iş arayanların farklı yerlerde olmaları,
- Teknolojik gelişmelerin bazı meslekleri ortadan kaldırması şeklinde sıralanabilir.

²² Burcu Gediz, Hakan Yalçınkaya; **Türkiye’de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri**, (Çevrimiçi) <http://www.snlnem.com/endustri-amp-yurt-ekonomisi/51128-turkiye-de-istihdam.html> 16.06.2010

²³ Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, s.188-189

²⁴ Orhan Karaman; **“İşsizlik Sigortası”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.15

²⁵ Hüseyin Karakayalı; **Makro Ekonomi**, Emek Matbaası, Manisa, 2002, s.315

Yukarıda sayılan nedenlerin dışında doğal kaynakların tükenmesi, yeni bir ürünün veya üretim metodunun geliştirilmesi, uluslararası rekabet vb. nedenleri de yapısal işsizliğin nedenleri arasında sayabiliriz. Bir örnekle açıklayacak olursak, herhangi bir maden ocağının kapanması veya bir teşebbüsün faaliyetlerinin devamlı olarak daraltılması da söz konusu işsizliğe yol açmaktadır. Bu ana kadar yapılan açıklamalardan da, anlaşılabacağı üzere yapısal işsizlik geçici değil, devamlı bir karakter taşımaktadır. Yukarıda anlatılan durumlar ortaya çıktığı sürece söz konusu ekonomide işsizlik var olacaktır.

1.3.1.2. Mevsimlik İşsizlik

Mevsim değişimleri ve hava koşulları bilindiği gibi üretim miktarına ve üretim arzına etki ederek mevsimlik işsizliğe neden olabilmektedir. Mevsime bağlı işsizliğin en açık şekli, üretimin doğal koşullara bağlı olduğu tarım kesiminde görülmektedir. Mevsimlik işsizlik, tarımsal faaliyetlerin olmadığı dönemlerde, cari şartlarda çalışmak istediği halde iş bulamayan tarım kesimindeki kişilerin durumunu bize göstermektedir.

Mevsimlik işsizlik genel olarak gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle bu ekonomilerin tarım sektörlerinde söz konusu olmaktadır. Gerçekten de hava şartları tarım sektöründe işgücü talebinin belirli mevsimlerde artmasına veya azalmasına yol açmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin belirli bir zaman dilimi içinde yapılması ve buna bağlı olarak bu süreç içinde çalışma olanağının bulunması bu sektördeki işgücünün geri kalan zamanda istihdam dışına çıkmasına neden olmaktadır.²⁶

Mevsimlik işsizliği tarım sektörünün yanı sıra sanayi ve hizmet sektörlerinde de görebilmekteyiz. Çalışma imkanlarının mevsim şartlarına bağlı kaldığı inşaat sektörü ve turizm hizmetleri de mevsimlik işsizliğin görüldüğü alanların içinde

²⁶ Halil Dirimtekin; **İşsizlik Sorunları**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:30/7, Sulgi Garan Matb., İstanbul, 1965, s.13

gösterilmektedir. Bu tür işsizlikle ilgili getirilen çözümler kısa vadeli kaldığı için kalıcı çözümler getirilememektedir.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi gelişmekte olan ülkelerdeki mevsimlik işsizlik genellikle üretimin talep yönüne etki eden nedenlerden değil, hava şartları ve mevsim değişimlerinin üretim arzına etki etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için mevsimlik işsizlikle ilgili bu olumsuz durumlar normal karşılanmalıdır. Turizm sektörü mevsimlik işsizliğin olumsuz etkilerini asgari düzeye indirecek sektörlerin başında gelmektedir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler mevsimlik işsizliğin olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak turizm gibi sektörlerle ilgili politikalar oluşturmak ve uygulamaya koymak gerekmektedir. Ancak bu gibi önlemler alınarak mevsimlik işsizliğin olumsuz etkileri asgari düzeye indirilebilecektir.

1.3.1.3. Konjonktürel (Devri) İşsizlik

Bu işsizlik modern sanayi toplumunun doğal bir sonucu olup aşırı üretim sonucu ortaya çıkmaktadır. Ortalama uzun zaman periyotlarında görülen ekonomik durgunluk sonucu ortaya çıkar.²⁷

“Konjonktürel işsizlik, üretim hacminde zaman zaman ortaya çıkan daralmalar sonucu meydana gelen işsizlik türüdür”.²⁸ Konjonktürel işsizlik ekonomik dalgalanma ve durgunluk dönemlerinde toplam talepteki daralmaya bağlı olarak ortaya çıkan kapitalist sistemin özelliklerinden ortaya çıkan ve yoğun üretim kaynaklı bir işsizlik türüdür. Bu tür işsizlik dönemsel olarak ortaya çıkan krizler sonucu beliren gayri iradi bir işsizliktir. Üretim ve tüketim faaliyetleri yüz binlerce üretici ve tüketici kararlarına göre cereyan ettiği piyasa ekonomilerinde iktisadi faaliyetlerin devrevi dalgalanmalar göstermesinin bir sonucu olup, iktisadi daralma

²⁷ Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, s.189

²⁸ Erdoğan Alkin, Kemal Yıldırım, Mustafa Özer; **İktisada Giriş**, T.C. Anadolu üniversitesi Yayını No: 1275, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 705, Eskişehir, 2008, s.251

dönemlerinde artmakta, gelişme dönemlerinde ise toplam talebe bağlı olarak ortadan kalkmaktadır.²⁹

1929-1933 yıllarını kapsamış olan Dünya Ekonomik Bunalımında ve 1970'lerdeki petrol krizlerinde ortaya çıkan işsizlik konjonktürel işsizliktir. Ülkemiz açısından ise en yakın zamanda yaşadığımız Şubat 2001 Krizini örnek gösterebiliriz. Toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan bu tür işsizliğe, Keynesyen para ve maliye politikaları ile çözüm getirilebilir.³⁰

Hükümetler konjonktürel işsizliği gidermek için birtakım tedbirler almaktadır. Bu tür işsizliğin yaşandığı durumlarda, hükümetler genel bütçe harcamaları yoluyla mevcut depresyon halini ortadan kaldırmak için çaba sarf etmektedirler. Söz edilen kısa vadeli tedbirlerden hükümetlerin vergi indirimi yoluna gitmesini örnek olarak gösterebiliriz. Uzun vadede ise devlet yeni yatırım ve harcamalara girişebilmektedir.³¹

Konjonktürel işsizlik, efektif talebin ekonominin üretim hacmine göre düşük düzeyde kalmasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür işsizlik özellikle dayanıklı mal üreten sanayi dallarında görülmektedir.³²

Ekonominin ürettiği mallara kişilerin talepleri yeterli gelmemekte ve bu durum üretim fazlalığına neden olmaktadır. Eğer bir ülke tükettiğinden fazla üretiyorsa bunu bir şekilde ihracat yapmak zorunda kalmaktadır. Burada da hükümetlerin ihracat politikalarına önem vermeleri ve ihracatı arttıracak politikalar üreterek uygulamaya koymaları gerekmektedir.

²⁹ Birsen Ersel; **a.g.e.**, s.20-21

³⁰ Kuvvet Lordoğlu, Nurcan Özkaplan; **Çalışma İktisadı**, D&R Yayınları, İstanbul, 2003, s.397

³¹ Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, s.189-190

³² Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, 190

1.3.1.4. Teknolojik İşsizlik

“Teknolojik işsizlik, endüstride verimliliğin veya üretim miktarının arttırılması ya da daha gelişmiş yeni ürünlere olan talebin karşılanabilmesi amacıyla yapılan teknolojik değişmeler sonucunda, üretim hacminin değişmemesine veya artmasına karşılık, o iş için emeğe olan gereksinimin azalması nedeniyle, bir kısım işgücünün istihdam dışına itilmesi durumu şeklinde tanımlanabilir.”³³

Başka bir tanımda ise, bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan makineleşme ve otomasyon süreklilik gösteren fakat ekonominin tamamını kapsamayan teknolojik işsizliğe yol açmaktadır. Teknolojik ilerleme eskiden iş sahibi olan ya da öyle görünen kişilerin birer açık işsiz hale gelmesine yol açmaktadır.³⁴

Teknolojik işsizliği sadece makineleşmenin neden olduğu bir işsizlik olarak görmememiz gerekmektedir. Ekonomi teknolojik değişime uğrarken aynı zamanda işgücü talebinin yapısı da değişime uğramaktadır. İşgücü arzının niteliksel yapısı meydana gelen bu değişime hemen uyum gösterememekte dolayısıyla mevcut iş sayısı ile işsiz sayısı birbirine eşit olmasına rağmen geçici olarak işsizlik görülebilmektedir.

Bilindiği gibi teknolojik gelişmeler kısa dönemde istihdamı azaltıcı bir etkiye sahip olmaktadır; fakat uzun dönemde ise istihdamı arttırıcı bir rol oynamaktadır. Uzun dönemde işsizliğin meydana geldiği faaliyet kolu ile alakalı yan çalışma kolları ortaya çıkmakta ve emek faktörü yeniden istihdam edilmektedir. Bunun sonucu olarak da geçici olarak görünen işsizlik ortadan kalkmaktadır.

³³ Süleyman Başterzi; **İşsizlik Sigortası**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:509, Ankara, 1996, s.16

³⁴ Özhan Uluatam; **Makro İktisat**, Savaş Yayınları,6. Baskı, Eylül, Ankara, 1987, s.283

1.3.1.5. Geçici (Arızı -Friksiyonel) İşsizlik

İş ararken işsiz durumda bulunan kimselere friksiyonel işsiz denir.³⁵ Bir ekonomide, emek arz ve talebi arasında genel bir denge olduğu zaman bile mevcut olan ve işçilerin yer ve iş değiştirmesinden doğan geçici bir işsizlik türüdür. Normal düzeydeki her ekonomide işsizliğin nispeten zararsız şekli yer ve meslek değiştirme esnasında katlanılan müddeti itibarı ile geçici ve kısmi olan işsizliktir.³⁶

Bu işsizlik türünün en belirgin özelliği geçici ve kısa süreli olmasıdır. Tüm ekonomilerde çalışanların %2-3 kadarı geçici bir süre işsiz kalabilmektedir. Nerede iş olduğunu bilmeyen insanların varlığı, yer değiştirmenin masraflı ve yorucu olması ve işgücü akışkanlığının düşük olması friksiyonel işsizliğin en önemli nedenlerindendir.³⁷ Ekonomide böyle durumlar var olduğu sürece işsizlik oranı hiçbir zaman sıfır seviyesine inememekte ve hemen her ülkede görülen bu %2-3'lük oran normal karşılanması gerekmektedir.

Genellikle bu tür işsizlik çalışan kişinin çalışma koşullarından memnun olmaması, elde ettiği geliri yetersiz görmesi, çalıştığı işi kendini yetiştirme ve eğitmede eksik görmesi sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Arızı işsizlik, ekonominin tam istihdam dengesinde bulunduğu durumlarda bile ortaya çıkabilmektedir.³⁸

Arızı işsizlik oranı ekonominin yapısal özelliklerine ve ülkedeki emek piyasalarının organize olup olamamasına bağlıdır. Bu işsizlik türü hem gelişmiş hem gelişmekte olan hem de gelişmemiş ülkelerde görülen ve sıfıra inmesi mümkün olmayan bir işsizlik türüdür.

³⁵ Richard G.Lipsey v.d.; **a.g.e.**, s.227

³⁶ F. Sabri Ülgener; **a.g.e.**, s.115

³⁷ Dilek Eyüboğlu; **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Milli Prodüktivite Yayınları No: 674, Mert Matbaası, Ankara, 2003, 15-16

³⁸ Faruk Kocacık; **Çalışma Sosyolojisi**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 2000, s.53.

1.3.2. Gizli İşsizlik

Bir ekonomide aslında işsiz sayılması gerekenler yani üretime hiçbir şekilde katkısı olmayan kişiler istihdam edilmişse diğer bir ifadeyle çalışıyor gibi görünüyorsa o ekonomide gizli işsizlik söz konusudur. Genel olarak toplam çıktı miktarında bir değişme olmaksızın, bir işletmeyi veya ekonomik sektörü terk eden işçilerin toplam sayısı gizli işsiz miktarını vermektedir. Eğer ekonomide çalışır görünmesine rağmen, kendilerinin o iş alanından çekilmeleri sonucunda üretimde hiçbir azalma oluşturmayacak kişiler varsa, ekonomide gizli işsizlik var demektir.³⁹

Prof. Dr. Sabahattin ZAIM'e göre gizli işsizlik, çalışır görünen fakat çalıştığı işte ekonomiye bir katkıda bulunmayan insanların halini veya düşük verimle çalışmasını ifade etmektedir.⁴⁰

Joan ROBINSON'un "Gizli İşsizlik (Disguised Unemployment)" adlı 1936'da yayınladığı makaleye göre; eğer bir toplumda işsizlik sigortası veya benzer tedbirler yoksa efektif talebin yetersizliği yüzünden normal işlerini kaybeden kimseler hayatlarını kazanmak için mutlaka bir şeyler yapmak zorunda kalacaklardır. Yani efektif talep yetersizliği, çeşitli endüstriler toplamının sağladığı istihdam hacmini daraltırken, yapacak hiçbir şeyi olmamak anlamında "işsizliğe" yol açmayacak, normal işlerini kaybeden işçilerin başka işlere kaymalarına yol açacaktır. Böyle bir durumda istihdam azalışından veya işsizlikten söz etmek kolay değildir. Çünkü bir yerdeki işini kaybeden kimse başka bir yerde iş bulmuş olmakta ve istihdam eviyesi değişmemektedir. Fakat işçilerin yeni işyerlerindeki verimlilikleri eski işyerindeki verimliliklerinden düşüktür. Çünkü, bir endüstride işine devam eden işçinin aldığı ücret, o endüstrideki işini kaybetmiş olan benzer bir işçinin marjinal fizik verimliliğinin ölçüsündedir. İşini kaybeden bu işçi kendisine daha yüksek bir ücret sağlayacak bir iş bulabilseydi o işi kabul etmek için eski işinden atılmasını beklemezdi, şu halde çeşitli endüstriler toplamının üretime olan talepteki azalma,

³⁹ Meryem Koray; **Sosyal Politika**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2000, s.142-143

⁴⁰ Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, s.170

işgücünün yüksek verimli işlerden düşük verimli işlere kaymasına yol açar. Bu kaymanın sebebi, efektif talepteki azalma, normal anlamındaki işsizliğin sebebinin aynıdır ve işlerini kaybeden işçilerin düşük işleri kabul etmeleri gizli olarak vasıflandırmak tabiidir.⁴¹

R.Nurkse, gizli işsizliği ekonomi için bir bakıma gizli bir tasarruf potansiyeli gibi göstermek istemiştir. Nurkse'ye göre, faal ve prodüktif bir çift yanına sığınmış kimseler çalışır gibi görünmekle birlikte üretime herhangi bir katkıda bulunmazlar.⁴²

Büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerin sorunu olarak düşünülen gizli işsizlik aslında gelişmiş ülkeleri de ilgilendirmektedir.⁴³ Gelişmekte olan ülkelerin tarım kesiminde görülmekle birlikte, gelişmiş ülkelerin sanayi ve hizmet sektöründe bu tür işsizliğe rastlamak mümkündür.⁴⁴ Bu tür işsizliğin nedenini, gelişmekte olan ülkelerde yüksek nüfus artış oranına karşın, sermaye birikiminin yeterli olmaması ve dolayısıyla istihdam alanının sınırlı olması olarak gösterebiliriz. Artan nüfusa karşın iş bulma olanaklarının sınırlı olmakta, tarım ve tarım dışındaki küçük aile işletmelerinde gereğinden fazla kişinin birikmesine sebep olmaktadır.⁴⁵ Bu durum da doğal olarak gizli işsizliği ortaya çıkarmaktadır.

Kısacası gelişmekte olan ülkelerde hedef alınması gereken husus gayri iradi işsizlin ortadan kaldırılması şeklinde elde edilecek tam istihdam değil, yapısal işsizliğe ve bunun en açık şekil olan gizli işsizliğe çözüm bulunmasıyla elde edilecek tam istihdamdır. Tam istihdamın gerçekleşmesinde bu sorunun çözümünün geçerli hedef olarak ele alınması gerekmektedir.⁴⁶

⁴¹ Joan Robinson; **Disguised Unemployment**, Blackwell Publishing, Vol.46, No: 184, s.759-760

⁴² Ragnar Nurkse; **Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries**, Basic Well, Oxford, 1953, s.37

⁴³ Kuvvet Lordoğlu, Nurcan Özkaplan; **a.g.e.**, s.402

⁴⁴ Yakup Kadri Tamcı; **İşsizlik Sigortasının Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2002, s.7

⁴⁵ Murat Şşh; **Derneklerin Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi**, Ankara, 2008, s.67

⁴⁶ Berker Yaman; **Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşsizlik Sorunu ve Çözüm Yolları**, Bursa İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, Yayın No:27, Bursa, 1977, s.46

Görüldüğü gibi gizli işsizlik literatüründe herkesçe kabul edilen bir tanım birliği yoktur. Gizli işsizlik kavramı, zaman içinde bazı önemli değişikliklere uğramış fakat henüz kesin ve değişmez bir tanıma kavuşamamıştır. Yukarıdaki tanımlardan çıkaracağımız sonuçlardan biri de gizli işsizlerin çalıştıkları yerlerden çıkarıldıkları takdirde üretim hacminde bir değişimin olmamasıdır.

1.3.3. Sürekli Durgunluk (Kronik İşsizlik)

Yukarıda açıkladığımız işsizlik türlerinden başka gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunların çok kuvvetlendiği dönemlerde, özellikle de 1929 bunalımından sonra iktisatçılar arasında sürekli durgunluk diye tabir edilen kavram ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni bütün bu işsizlik tiplerinin kapitalist sistemin yıpranması nedeniyle sürekli olarak yaşanacağı yönünde duyulan endişe olmuştur. Durgunluk fikri değişik şekillerde de olsa Ricardo ve Marx tarafından gündeme getirilmiş, 1929 bunalımından sonra ise Keynes ve Hansen bu kötümser görüşün temsilci ve savunucuları olmuştur. Keynes, büyük ekonomik krizin eksik istihdam dengesine kapılmış bir ekonomik sistemi temsil ettiğine inanıyordu. Durgunluk Keynes sistemi içerisinde ne arızı ne de tesadüfidir, ancak sistemin ruhunda mevcut bir niteliktir.⁴⁷

Bu işsizliğin sebebi, ekonomik yapıda görülen durgunluktur. Özellikle de gelişmiş ekonomilerde ekonominin çeşitli sebeplerden dolayı durgunluk içine girmesi sonucu büyük kitleler işsiz kalabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde sürekli durgunluk işsizliğinin en önemli nedenleri, belirli ekonomik dönemlerden sonra topluma dinamizm kazandıran ekonomik hedefler bakımından amaçsızlık ve nüfus artışının çok yavaş olması sonucu genç nüfus oranının azalmasının neden olduğu cesur girişimcilik eksikliğidir.⁴⁸ Yukarıdaki açıklamalar bize gelişmiş ülkelerin bu

⁴⁷ Naci Önsal, **İstihdam Ders Notları**, Kamu İşletmeleri İşveren Sendikaları, Ankara, 1993, s.58

⁴⁸ Faruk Kocacık; **Türkiye’de Çalışma Hayatından Kesitler: İşsizlik-Sendikal Örgütlenme-Kadın Emeği-İşportacılık**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No: 94, Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Mayıs, Sivas,2004, s.16

düzeye geldikten sonra bir rehavet içine girdiklerini ve ekonominin aksamayacağı konusunda bir güven yaşadıklarını göstermektedir.

1.4. İşsizliğin İktisadi, Psikolojik ve Sosyal Boyutu

Günümüzde hemen her ülkede hızla artan işgücü fazlasına ait sorunlar giderek artmakta toplumda, üretimde bulunamayanların çalışanlar üzerindeki yükü çoğalmakta, bütün bunlar ekonomik ve sosyo-psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla işsizlik bireyin beceriksizliği değil, toplumun ekonomiyi yönetenlerin beceriksizliği olarak kabul edilmekte ve işsizlik böylece yeni bir boyut kazanmaktadır.⁴⁹

İşsizlik ekonomik bir sorun olmanın ötesinde, toplumsal ve kişisel içerikleri de olan çok yönlü bir olgudur. Bu toplumsal sorunun tek tek kalan işsiz bireyler üzerindeki etkileri de işsizlik olgusunun kişisel boyutlarını içermektedir. İşsizlik, günümüzde ulaşılan anlayışa göre kişisel bir sorun olmanın da ötesinde toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Bir ulusal ekonomi içinde, kimi insanların çalışmak istedikleri halde iş bulamamaları bu insanların tembel, avare ve işe aramaz olmalarından değil, ekonomik organizasyonun, bu insanların istihdamını sağlayacak yeterli bir talep hacmini yaratamamasından kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Bir örnekle açıklanacak olursa, işsizlik sigortası kurumu, işsizliğin kişisel bir sorun olarak değil toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkan bir kurum olduğunu göstermektedir.

İşsizlik toplumsal boyutları açısından sorunları çeşitli yazarlar tarafından vurgulanmıştır. W.Beveridge'nin de belirttiği gibi işsizliğin yarattığı en büyük kötülük, tam istihdam haline nazaran bizim kaybetmiş bulduğumuz maddi refah değildir. İşsizlikten doğan iki büyük kötülük vardır: İlk olarak işsizlik işsiz kalan kişilerin yararsız, istenmeyen insan olduğu duygusunu yaratır. İkinci olarak işsizlik,

⁴⁹ Nusret Ekin; **Çalışma Hayatına 21. Yüzyılın Yeni Ufukları**, Mess Yayınları, 1995, s.47

⁵⁰ Sadun Aren; **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985, s.17

insanların yaşamına korkuyu getirir ve bu korkudan da nefret doğar.⁵¹ Gerçektende işsiz kalan kişilerin yukarıda belirtilen davranışlarını yakın çevremize baktığımızda görmekteyiz. Ailesinde, yakınlarında ve çevresinde uzun süre işsiz kalanlar bulunduğu zaman bu davranışlar daha net anlaşılmaktadır.

Dornbusch ve Fischer'in ifadeleriyle, işsizlik nedeniyle toplumun bütünü için kayıplar olmaktadır, çünkü "toplam üretim, potansiyel düzeyin altında" kalmaktadır. Bu durum, ekonomik büyümeyi engelleyebileceği gibi aynı zamanda ekonomik gerilemeye de yol açabilmektedir.⁵²

İşsizlik toplum üzerinde olduğu kadar bireyler üzerinde de doğrudan etkilere sahiptir. Bu olumsuz etki işsizlerin birey olarak hem işsiz kalması nedeniyle bir gelir kaybına uğramasından, hem de uzun dönemli işsizliğin kendi üzerinde yarattığı "işe yaramama" düşüncesinin verdiği rahatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Gelir kaybından kaynaklanan finansal sıkıntılar özellikle yoksul kalma düşüncesi ile birleşince, daha kötü psikolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır.⁵³

İşsiz kişilerin daha depresif ve tekrar istihdam edilmesi durumunda daha az depresif oldukları bilinmektedir.⁵⁴ Bu durumda işsiz kişilerin çalışan kişilere göre daha sıkıntılı olduğu ve yalnızlık çektiği, işsizlerin kendine ve topluma kızgınlık duydukları ve işsizlerin çalışanlara göre daha depresif oldukları görülmektedir. İşsizleri en fazla rahatsız eden duygulardan biri de belirsizlik duygusudur.⁵⁵

⁵¹ William Henry Beveridge; **Full Employment in A Free Society**, Allen and Unwin, London, 1944, s.29

⁵² Rudiger Dornbusch, Stanley Fischer; **Makroekonomi**, Çev. Salih Ak v.d., McGraw-Hill, Akademi, Ankara,1998, s.522

⁵³ Harry Holzer; **Unemployment**, Vacancies and Local Labor Markets, John.for Emp.Reserach, 1985, s.18

⁵⁴ Boolton W., Oatley K.; **"A Longitudinal Study of Social Support and Depression in Unemployment Man"**, Psychological Medicine, 1987, s.453

⁵⁵ Marika Tiggemann, Helen Winefield; The Effects of Unemployment on the Mood, Self-esteem, Locus of control, and depressive affect of schoolleavers", Journal of Occupational Psychology, 1984, s.37

İşsizliğin bir başka ve önemli boyutu da işsizliğin, bireyin toplumun bir üyesi olduğunun bilincini azaltması bu temelden yoksun olan kimselerin başka arayışlara yönelmesidir. Bu açıdan işsizlik, özellikle gençlerde başıboşluk, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklar ile suç işleme eğilimini arttırdığı ve gençlerin teröre bulaşmalarına neden olduğu görülmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere uzun süre işsiz kalmak psikolojik açıdan insanları etkilemekte ve aynı zamanda saldırgan hale sokmaktadır. Hükümetlerin işsizlik sorununu çözmek için daha önce de değinildiği gibi yeni istihdam politikaları geliştirmeleri ve uygulamaya koymaları gerekmektedir.

1.5. İktisadi Büyüme

İktisadi büyüme, “Mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişleme” şeklinde tanımlanabilir.⁵⁶ Başka bir tanıma göre ise iktisadi büyüme; kişi başına düşen reel hâsıladaki artışları ifade etmektedir. Bu artışlar, ancak uzun dönemde ülkenin üretim hacminin veya potansiyelinin genişlemesi veya üretim faktörlerinin daha verimli kullanılması sayesinde ortaya çıkabileceğinden, ekonomik büyüme sorunu genellikle uzun dönem sorunu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla iktisadi büyüme, makroekonomik manada daha çok arz cephesi tarafından belirlenir.⁵⁷

İktisadi büyüme denildiğinde akla ilk olarak oluşum nedeni birbirinden farklı iki tür üretim artışı gelmektedir. Bunlardan ilki, ekonomi tam istihdam durumunda iken ekonomiye yeni üretim faktörlerinin ilave edilmesi ya da teknolojik ilerlemeler neticesinde mevcut üretim kapasitesinin genişlemesine dayanan orta ve uzun vadeli üretim artışlarıdır. İkincisi ise, ekonomi eksik istihdamda iken talep artışı nedeniyle kapasite kullanım oranlarında sağlanan artışa dayalı üretim artışlarıdır. Elbette ki

⁵⁶ İlker Parasız; **Modern Büyüme Teorileri; Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1997, s.4

⁵⁷ Aykut Kibritçioğlu; “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 53, No. 1–4, 1998, s.1

ekonomik anlamda bu üretim artışlarından tercih edileni birinci üretim artışıdır. Zira ekonomik büyüme esas anlamını bu artış türünde bulur.⁵⁸

Ülkelerin refah düzeylerinin artması büyük ölçüde iktisadi büyümeye bağlı olduğu bilinmektedir. Bu nedenledir ki iktisadi büyümenin refah düzeyi ile çok yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu yakın ilişkiden dolayı ülke ekonomi politikalarını biçimlendiren politikacılar, mevcut olanaklarla reel hasılayı daha çok nasıl artıracabileceklerini hesaba katmak zorunda kalmaktadırlar. Her ülkenin gelişme düzeyi farklı farklı olmaktadır. Kimi ülkeler çok hızlı büyürken kimi ülkeler daha yavaş büyümekte kimileri de hiç büyümemektedir. Ülkelerin iktisadi büyümelerindeki farklılıklar da iktisadi büyüme sorununu iktisatçıların kafasını devamlı meşgul eder bir hale getirmektedir.

Ekonomik büyüme, bir ekonominin zaman içerisinde göstermiş olduğu üretim kapasitesi genişlemesi üzerinde durmaktadır. Üretim kapasitesinde meydana gelen genişleme ise, sermaye birikiminde, işgücü arzında ve doğal kaynaklarda meydana gelen artışlar ve teknolojide meydana gelen gelişmelerle sağlanabilmektedir.⁵⁹ Açıklamadan da anlaşılacağı üzere iktisadi büyüme kısaca, üretim faktörleri arzındaki artışlardan ve teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

1.6. İstihdam Kavramı

Sözlük anlamı bakımından istihdamı kullanım, çalışmak veya çalıştırmak demektir. Ancak ekonomik tanıma sahip olan istihdam, farklı şekillerde tarif edilmektedir. “İstihdam hizmete koşma anlamına gelmektedir. İstihdam, geniş anlamda bütün üretim faktörlerinin; dar anlamda ise sadece emek faktörünün üretim

⁵⁸ Metin Berber; **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitapevi, Trabzon, 2006, s.3

⁵⁹ Zeyyat Hatipoğlu; “**Büyümenin Kaynakları Yönteminin Türkiye’deki Gözlemlerinden Esinlenen Bir Eleştiri (A Critique of the Application of Sources of Growth Method in Turkey)**”, Doğu Üniversitesi Dergisi, İstanbul, Sayı:1, 2000, s.138

faaliyeti sırasında kullanılmasını ifade etmektedir.”⁶⁰ Bir başka tanıma göre, tam gün çalışan yetişkin işçilerin sayısı şeklinde ifade etmek mümkündür.⁶¹

Birey için çalışmak, zorunlu ve düzenli bir faaliyet, gelir ve kontrol kaynağı olmaktadır. Kişinin emeğinin karşılığında aldığı ücret kendisinin ve ailesinin hayatlarını sürdürmekle kalmamakta; aynı zamanda aile dışı ilişkilerin ve sosyal iletişimin de gelişmesine yardımcı olmaktadır. Kişiye bir kimlik, statü ve amaç duygusu sağlamaktadır. Yani çalışan sadece yaşamını devam ettirmenin gereği olan ihtiyaçlarını gidermekle kalmamakta aynı zamanda sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını da bu şekilde karşılamaktadır.

1.7. İstihdam Teorileri

İstihdam, iktisat teorisinde nispeten yeni bir konudur. Klasik ve neo-klasik iktisatçılar istihdam konusuna gereken ilgiyi göstermemişlerdir. Klasik iktisat teorisine göre tam istihdamı temin eden doğal bir mekanizmanın bulunduğu inanıldığı için istihdam meselesi ile uğraşmamışlardır. Bu sebepten klasik iktisatçılar araştırmalarını, esas itibarıyla tam istihdam seviyesindeki milli gelirin oluşumuna ve bunun tercih tarzına yöneltmişlerdir.⁶²

Klasik teorinin az ilgilendiği istihdam sorununu ön plana çıkaran gelişme, 1936’da İngiliz iktisatçısı J.M.Keynes’in “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserini yayınlaması olmuştur. Bu kitap klasik ve neo-klasik teorinin istihdam ile ilgili görüşlerinin önemini azaltmamıştır. Keynes klasik teoriyi eleştirmiş ve günümüze kadar genel eğilim Keynes teorisi ile klasik teorinin sentezi şeklinde süre gelmiştir.⁶³

⁶⁰ Aslan Eren; **Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla, 1999, s.15

⁶¹ İlker Parasız; **İktisada Giriş**, 7. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2003, s.421

⁶² Sadun Aren; **a.e.g.**, s.28

⁶³ Tefik Pekin; **Makro Ekonomi**, İstiklal Matbaası, 4. Baskı, İzmir, 1986,s.93

Aşağıda, istihdam teorik olarak, Klasik İstihdam Teorisi, Keynes ve Modern İstihdam Teorisi, Neo-Klasik İstihdam Teorisi ve Keynes sonrası yaklaşımlar olmak üzere dört başlık altında incelenecektir.

1.7.1. Klasik İstihdam Teorisi

Klasik iktisadi düşüncenin kurucusu Adam Smith'dir. 1776 yılında yayınlandığı "Milletlerin Zenginliği" adlı eseri bu düşüncenin başlangıcı olmuştur ve daha sonra bu ekole ait düşünürler tarafından geliştirilmiştir.⁶⁴ Klasik istihdam teorisinin çıkış noktası "üretim fonksiyonu" kavramı olup üç görüş ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, "emeğin arz ve talebi teorisi" dir. Buna göre emek arz ve talep eğrilerinin kesişmeleriyle belirlenen istihdam denge seviyesinin tam istihdam denge seviyesi olması zorunludur. İkinci görüş, "ekonomideki efektif talep seviyesi" ile ilgilidir. Toplam talepteki bir yetersizlik nedeniyle işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir. Üçüncü görüş ise fiyatlar genel seviyesi teorisidir. Bu teori aynı zamanda, klasik düşüncede paranın rolünü de açıklar ve fiyat seviyesi konusundaki klasik görüş, "paranın miktar teorisi" olarak adlandırılır.⁶⁵ Açıklamalardan da görüldüğü ki klasik iktisatçılar ekonomide eksik istihdamı kabul etmemekte ekonominin her an tam istihdam seviyesinde olduğunu iddia etmektedirler.

Klasik ücret teorisi de aynı şekilde üç önermeye dayanmaktadır. Birincisi, emeğin marjinal verimliliğinin istihdam miktarı arttıkça azalacağını ifade eden azalan marjinal verimlilik ilkesidir. İkincisi, emeğin reel ücretinin, emeğin marjinal verimliliğine eşit olma eğiliminde olmasıdır. Üçüncüsü ise, işçi ile işveren arasında yapılan ücret pazarlığının, aynı zamanda reel ücretleri de belirleyeceği görüşüdür. Klasik iktisatçılara göre eğer ekonomide işsizlik varsa bunun sebebi, işçilerin marjinal verimliliğine eşit bir ücreti kabul etmemeleridir. Dolayısıyla, istihdamdaki

⁶⁴ Zeynel Dinler; **İktisada Giriş**, Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 1998, s.279

⁶⁵ Wallace C. Peterson; **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 763, İ.İ.B.F. Yayınları No: 98, Ders Kitapları Serisi No: 28, Çev. Talat Güllap, Erzurum, 1994, s.89

bir artış ancak ücretlerin, emeğin marjinal verimliliğine eşit olması ile mümkün olacaktır.⁶⁶

Klasik istihdam dengesinin tam istihdam dengesi olduğu hiçbir açıklamada belirtilmemiştir. Klasiklerin, arzın tam istihdam üretim düzeyinde olduğu, her arzın kendi talebini yarattığı ve üretilen her mal ve hizmetin tüketildiği yönündeki açıklamalarından bu sonuca ulaşılmaktadır.⁶⁷

Klasik iktisatçılar, tüm kaynakların kullanıldığı bir ekonomide, tam istihdamın kendiliğinden ve zorunlu olarak sağlanacağını iddia eden görüşleri J.B.Say'ın "Mahreçler Kanununa" dayanmaktadır. Tam istihdam düzeyinin sağlanmasında ücretler düzenleyici rol oynamakta ve ücret, üretim faaliyetinde kullanılan emeğin fiyatı olduğundan, istihdamı düzenleyen ve dengeyi gerçekleştiren faktör olmaktadır.⁶⁸

Bu açıklamalardan sonra Klasik İstihdam Teorisinin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

- Tam istihdam varsayımı söz konusudur.
- Devletin ekonomiye müdahalesi olmamalıdır.
- İktisadi olaylara yön veren doğal yasalardan bahsedilmektedir.
- Mahreçler yasası (Her arz kendi talebini yaratır) geçerlidir.
- Emek arzı ücret değişimlerine karşı hassastır. Ücretlerin düşmesi emek arzını azaltmakta, yükselmesi ise arttırmaktadır.

⁶⁶ Vural Savaş; **İktisadın Tarihi**: İkinci Baskı, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1998, s. 755.

⁶⁷ Cafer Unay; **Makro Ekonomi**, Ekin yayınevi, 6. Baskı, Bursa, s.218

⁶⁸ Aydın Türkbâl; **İktisada Giriş**, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 9, Diyarbakır, 1993, s.386

- Emek talebi arzda olduğu gibi ücretlere karşı hassastır. İşverenler ücretler bir düşme olunca taleplerini arttırmakta, ücretler yükselince işçi taleplerini azaltmaktadır.
- Ücretler esnektir. Yani emek piyasasında emek arzı talebi aşarsa ücretlerde düşme meydana gelmekte, tersi durumda ise ücretler bir yükselme meydana gelmektedir.
- Ücret değışmeleri toplam talebi etkilememekte, ücretlerde bir azalma dahi olsa toplam talep aynı kalabilmektedir.

Klasik iktisatçılar yukarıdaki varsayımlardan hareket ederek tam istihdamın otomatik olarak meydana geldiğini açıklamaktadırlar.

Klasik istihdam teorisi, artık kamu, akademik ve diğer ekonomistler tarafından yaygın bir kabul görmemektedir. Bugün çok az kişi sistemin tam istihdam seviyesinde otomatik olarak dengeye ulaşabileceğine inanmaktadır. Klasik istihdam teorisi yaklaşık bir asır kadar pratikte bütün ekonomistlerin desteğini aldığı için, bu teorinin çöküşü yeni ekonomik düşünceleri ortaya çıkarmıştır. Bu çöküşü başlıca iki faktöre bağlanmaktadır. Bunlar: Büyük depresyon deneyimi ve istihdam seviyesinin belirlenmesinde bir alternatif açıklamanın ortaya çıkmasıdır.⁶⁹

Buraya kadar yapılan açıklamalar bize artık Klasik İktisat Teorisinin pek fazla hükmünün kalmadığını ve uygulama alanı bulamadığını göstermektedir. Fakat Klasik İktisat Teorisi iktisat biliminin gelişmesine katkıda bulunması ve yeni ekollerin oluşmasına öncelik etmesi bakımından yaptıkları da yadsınamaz bir gerçeği göstermektedir.

⁶⁹ Wallace C. Peterson; **a.g.e.**, s.110

1.7.2. Keynesyen (Modern) İstihdam Teorisi

1930'lı yıllara kadar Klasik istihdam teorisi birçok iktisatçı tarafından eleştirilmiş ve çürütölmeye çalışılmıştır. Klasik istihdam teorisine getirilen en tutarlı eleştiriyi 1929 ekonomik buhranının da ortaya koyduğu gerçeklerin de etkisiyle İngiliz iktisatşısı John Maynard Keynes'in (1883-1946) "Genel Teori"si olmuştur. Burada Keynes, temelde klasik ve neo-klasik iktisatçıların makro ekonominin işleyişine ilişkin görüşlerini eleştirmeyi ve çürötmeyi amaçlamış, ekonominin tam istihdam seviyesinde devamlı olarak dengede bulunabileceğini kabul etmemiştir.⁷⁰ Keynes tam istihdam düzeyini Klasik İktisatçıların iddia ettikleri gibi, düzgün işleyen piyasa mekanizmasının sağlamayacağını, istihdam düzeyini toplam talep toplam arz dengesinin belirleyeceğini savunmuştur.⁷¹ Keynes bu görüşleriyle klasik iktisatçıların o güne kadar savundukları tam istihdam teorisini çürötmeyi amaçlamıştır ve bu konuda da başarılı olmuştur.

Keynes 1936 yılında yayınladığı "Genel Teori"de, ekonominin kitle halindeki işsizlikle düşük seviyede dengeye gelmesini talep eksikliğine bağlamış ve hükümetlerin cari talebi tam istihdam seviyesine gelene kadar yükseltilmesini istemiştir. Keynes, istihdam teorisine iki önemli kavram kazandırmıştır. Bunlar; milli ekonomide istihdam seviyesini belirleyen toplam talep ve toplam arz kavramlarıdır. Bu iki temel kavramdan daha çok toplam talep üzerinde durmuş, toplam arzı veri olarak almıştır.⁷² Keynes'in Modern istihdam teorisine kazandırdığı bir diğer önemli kavram da "efektif talep" kavramıdır. Keynes, kısa vadeli istihdam seviyesini belirleyen toplam talebin toplam arza eşitlendiği seviyeye fiilen gerçekleşmiş olan talep anlamında "efektif talep" demektedir. Keynes'in istihdam teorisini şu şekilde özetlemek mümkündür.⁷³

⁷⁰ Ömer Demir; **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları: 56, Toplum Dizisi: 26, Temmuz, Ankara, 1996, s.21.

⁷¹ Zeynel Dinler; **a.g.e.**, s.421

⁷² Halil Dirimtekin; **Makro İktisat**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:163, Eskişehir,1976, s.206

⁷³ Besim Üstünel; **a.g.e.**, s.190-191

İstihdam Seviyesi = Efektif Talep (C + I) = Mili Gelir (Y) = Milli Hasıla (MH) = Tüketim Mallarına Yapılan Harcamalar + Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar

Teoriye göre, bir ekonomideki milli gelirin hangi seviyede olacağını o ülkenin sahip olduğu üretim kapasitesi belirlemektedir. İstihdam arttıkça üretim kapasitesi daha çok kullanılmakta böylece daha fazla mal ve hizmet üretilecek yani milli gelir artacaktır. Kısa dönem istihdam düzeyi prodüktivite kapasitenin kullanımına bağlı olarak değişmektedir. Özel sektörün prodüktivite kapasitesinin fiilen hangi seviyede kullanıldığı müteşebbislerin tahminine bağlıdır. Toplam talep şedülü farklı reel gelir seviyelerine ait harcama kararlarıyla ilgilidir.⁷⁴ Keynes'in istihdam teorisinde hareket noktası, girişimcileri tam rekabet koşulları içinde karlarını en yüksek seviyeye çıkarmak amacıyla verdikleri kararlardır.⁷⁵

Keynes, devletin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale edebileceğini, üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olabileceğini öne sürmüştür. Bu görüş bir anlamda, klasik modellerin “bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler” felsefesinin zıddı olarak ele alınabilir. Özetle Keynes, özel sektör talebinin yetersiz kaldığı bir dönemde üretimdeki ve istihdamdaki düşüşü önlemek için devletin toplam talebi destekleyerek ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur.⁷⁶

Keynes'in geliştirdiği ekonomik düşünce sistemi ile kapitalist sistemin gizemi ortaya çıkmıştır. Keynes'in en büyük katkısı, artan ve azalan harcamalar ile istihdam ve üretim miktarının arttırılıp azaltılabileceğinin anlaşılması olmuştur. Keynes 1960'larda popülaritesinin zirvesine ulaşmıştır.⁷⁷

⁷⁴ Wallace C. Peterson; **a.g.e.**, s.137

⁷⁵ Naci Önsal; **a.g.e.**, s.51

⁷⁶ Orhan Türkay, Erdoğan Alkin; **a.g.e.**, s.161

⁷⁷ F.Nuray Altuğ; **Ekonomik Düzen; Kavramlar, Kurumlar, Politikalar**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Yayın No:1994, İstanbul, 1994, s.306-307

Ancak daha sonraki yıllarda bilhassa gelişmiş ülkelerdeki ekonomik sorunların Keynes'in teorisi ile çözülememesi sonucunda teori çeşitli eleştirilere uğramıştır. Bu durum da yeni iktisat okullarının çıkmasına ve yeni fikirlerin ortaya atılıp savunulmasına öncülük etmiştir.

1.7.3. Neo-Klasik İstihdam Teorisi

Neo-Klasik iktisadi düşünce, klasik iktisadi düşüncenin temel ilkelerine genelde bağlı kalmakla birlikte klasik değer teorisine dair faydalılık, özellikle de bireysel fayda derecesi üzerine durmuşlar ve toplumsal uyum yaklaşımı konularında mikro analizler yaparak yeni yorumlar ortaya koymuşlardır.⁷⁸ Neo-Klasik ekonomi tek bir düşünce ekolünden değil, alt ekollerin karışımından oluşmaktadır.

Cambridge Ekolü'nün temsilcilerinden olan Arthur Cecil Pigou ücret seviyelerinin düşmesi sonucu firmaların emek talebini ve yatırımlarını arttıracaklarını öne sürmektedir. Milli gelirin adil bir şekilde dağılımının sağlanarak tüketimin artacağını ve zaman içinde işsizliğin düşeceğini savunmaktadır.⁷⁹ Yukarıda söylenenlerin tam tersi durumda ise firmalar emek talebini düşürmekte dolayısıyla yatırımlarını azaltmakta dolayısıyla işsizlik de artma eğiliminde olmaktadır.

Neo-Klasik yaklaşım, ekonomide genel dengenin oluşumunu incelerken “rasyonel beklentiler hipotezinden” hareket etmektedir. Bu hipotez, kişilerin gerekli bilgileri kullanarak beklentilerini çok çabuk değiştirdiklerini varsaymaktadır. “Rasyonel beklentiler görüşü, kişilerin her türlü bilgiyi kullanarak, sadece geçmiş deneyimlerine dayanarak değil, aynı zamanda şimdiki ve gelecekteki politika beklentilerine göre hareket edeceklerini savunur.”⁸⁰

⁷⁸ Erdal M.Ünsal; **Makro İktisat**, Genişletilmiş 5. Baskı, Eda Matbaa, Ankara, 2004, s.32

⁷⁹ Salih Şimşek, Kemal Aydın; **a.g.e.**, s.241-242

⁸⁰ Zafer Tunca; **Makro İktisat**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2005, s.275

Neo-klasik iktisatçılar Keynesyen iktisadın tam anlamıyla başarısız olduğunu, makro ekonominin mikro temeller aracılığıyla yeniden inşa edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler.⁸¹ Nitekim Keynesyen teori de zamanla ortaya çıkan ekonomik sorunların açıklanmasında yetersiz kalmış ve bunun doğal sonucu olarak da Keynesyen Teorinin karşında yeni teoriler ve politikalar ortaya atılıp geliştirilmiştir.

1.7.4. İstihdama Keynes ve Modern İstihdam Sonrası Yaklaşımlar

1929’da ortaya çıkan Büyük Buhran’a benzeyen yeni bir durgunluk ve kriz şekli 1970’li yıllarda tekrar baş gösterdiğinde Keynes’de Klasik İktisatçılar gibi eleştirilere maruz kalmış ve yeni teoriler ortaya atılmıştır.⁸² Aşağıda, ortaya atılan teorilerinden bazılarından bahsetmeye çalışacağız.

1960’lı yıllarda Chicago Üniversitesi öğretim üyelerinden Milton Friedman tarafından temelleri atılan “Yeni Miktar Teorisi” Keynesyen İktisat karşısındaki teorilerden biridir.

Monetaristler istikrarlı fiyatların önemi üzerinde durmuşlar, gönüllü ya da uyarılmış eksik istihdam ve Büyük Bunalım’ın özel sektörün yapısından kaynaklanan herhangi bir istikrarsızlıktan çok, hükümetin kötü yönetiminden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Böylece, “piyasa başarısızlığı” yerine giderek “devletin başarısızlığı” kavramı kullanılmaya başlamıştır.⁸³ Monetaristlere göre enflasyon, eksik istihdamdan daha tehlikeli bir durumu arz etmektedir. Bu nedenle monetaristler, işsizliği önlemeyi amaçlayan makroekonomiye kıyasla, yüksek oranlı enflasyonu

⁸¹ Şemsa Özar, Fuat Ercan; “Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Toplum ve Bilim*, Sayı.86, Birikim Yayınları, Ankara, 2000, s. 37.

⁸² Zeynel Dinler; *a.g.e.*, s.281

⁸³ Mark Skousen; *İktisadi Düşünce Tarihi; Modern İktisadın İnşası*, Çev.: Mustafa Acar v.d., Ed.: Mustafa Acar, Ömer Demir, Liberte Yayınları No: 79, Mart, Ankara, 2003 s.256.

önlemenin yaratacağı yüksek işsizlik riskini üstlenmeye daha fazla eğilim göstermektedirler.⁸⁴

Monetaristlere göre tam istihdama ulaşmak için serbest piyasaları ve para arzında uygun kontrolü sürdürmeyi ideal strateji olarak görmektedirler. Para arzının ekonomik koşullara enflasyonsuz belli bir istihdam ve üretim düzeyinin başarılması için her yıl sabit oranda arttırılması gerektiğini savunmaktadırlar.⁸⁵ Görüldüğü üzere monetaristler istihdam oranını arttırılması ve işsizlik oranının azaltılmasını para arzının kontrol edilmesine bağlamaktadırlar.

1970’lerde ortaya çıkan bir diğer teori de, Arz Yönlü İktisat Teorisi’dir. Bu teorinin ana düşüncesi mal ve hizmet politikalarının etkileri, tasarruflar, yatırımlar ve müteşebbis ve çalışma gayreti etrafında odaklanmıştır. Müteşebbislere uygulanacak vergi indirimlerinin yatırımları arttıracığı görüşünü savunmaktadırlar.⁸⁶ 1970’li yıllarda meydana gelen iktisadi sorunların kaynağı olarak, toplam arz yerine toplam talebe önem veren talep yönlü iktisat politikasını göstermektedir. Sorunu bu şekilde belirledikten sonra, üretimi teşvik edecek politikaları çözüm olarak sunmaktadır.⁸⁷

Bu teorisyenlere göre istihdam, tasarruf ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen unsurların ortadan kaldırılması ile enflasyonun önüne geçilebileceği, bunun için de vergi indirimlerinin tasarrufları ve sermaye birikimini arttırması yoluyla emek oranının yükseltilerek yerel ücretleri arttıracığı ileri sürülmüştür.

1970’lerde ortaya çıkan ekollerden biri de Yeni Klasik Model’dir. Yeni Klasiklere göre hükümetlerin uygulayacağını önceden açıklamadığı sürpriz

⁸⁴ İlker Parasız v.d.; **İktisat Teorisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1056, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 579, Eskişehir,2000, s.552

⁸⁵ F.Nuray Altuğ; **a.g.e.**, s.311

⁸⁶ **A.e.**, s.321

⁸⁷ Coşkun Can Aktan; **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., 1. Baskı, Mart, Ankara, 2004, s.57

politikalar, işsizlik haddinin uzun dönemde etkilememekte sadece kısa dönemde etkilemektedir.⁸⁸

Günümüzde istihdam konusundaki görüş ayrılıkları iktisatçılar arasında halen süregelmektedir. Buraya kadar yapılan açıklamalarda hemen her teorinin güçlü ve zayıf yanları bulunmaktadır dolayısıyla hiçbir teori mükemmellik göstermemektedir. Önemli olan bundan önceki teorilerin güçlü ve zayıf yanlarını daha iyi analiz ederek ülke ekonomilerinin durumlarına göre teori üretmek ve uygulamaya konulmasını sağlamaktır.

1.8. Genel Olarak İstihdam Politikaları

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi, nüfus ve doğal kaynakları ile ekonomik koşulları o ülkenin istihdamını etkileyen en önemli unsurlardır. Ülkelerin kültürel geçmiş, politika, felsefe, ekonomik ve sosyal yapılarının birbirinden farklılık göstermesi, her ülkenin kendi koşullarına uygun istihdam politikası oluşturup, bu doğrultuda önlemler almasına neden olmuştur.⁸⁹

Tam istihdamın sağlanması ve sürdürülebilmesi, ortalama ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkese iş bulunabilmesi ve işsizliğin önlenmesinde sosyal sorunlara yol açan ya da onları çözmekte yetersiz kalan ekonomik öncelikler ve ekonomik politikalarını destekleyen iş piyasası düzenlemelerinin tamamı “istihdam politikası” olarak tanımlanabilir.⁹⁰ Görülüyor ki istihdam politikaları sadece istihdamı arttırıp işsizliği azaltmak değil aynı zaman da işsizliğin ortaya çıkardığı toplumsal sorunları ortadan kaldıracak politikaları da içermektedir.

⁸⁸ Erdal M.Ünsal; **a.g.e.**, s.37

⁸⁹ Rebii Savaşır; **Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları**, Kamu-İş Yayınları, Mart, Ankara, 1999 s.81

⁹⁰ Meryem Koray; **“Günümüzde İşgücü Piyasasının Özellikleri, Sorunları ve İstihdam Politikaları”**, II. İstihdam Haftası Tebliğleri, İ.İ.B.K. Yayın No: 276, Ankara, 1992, s.91

İstihdam problemleri hemen her ülkede farklılık göstermekle birlikte bazı ortak yönleri sahiptir. Bu nedenle istihdam politikalarının amaçlarını belirlemek mümkün olmaktadır. Bu amaçları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:⁹¹

- Tam istihdama ulaşmak,
- Üretimi arttırmak,
- Fiyat istikrarını korumak,
- Ödemeler dengesini düzenlemek,
- Gelir ve servet dağılımını düzenlemek,
- Faktör dağılımını düzeltmek,
- Kamusal ihtiyaçları karşılamak,
- Bazı bölgelere veya sektörler öncelik tanımak ve korumak,
- Özel tüketim alışkanlıklarını düzeltmek,
- Temel mallar arzını güvence altına almak,
- Nüfus büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek,
- Çalışma saatlerini azaltmak.

Yukarıda belirtilen ana esaslar göz önüne alınarak belirlenecek istihdam politikaları istihdam sorununu sağlıklı bir şekilde çözmeye doğru alınan ilk adım olacaktır.

Devletin, istihdam politikalarını kullanarak iş piyasasına müdahale etmesinin başlıca nedeni işsizlik sorununa çözüm bulabilmektir. İşsizlik sorununun sonuçlarını onarmayı amaçlayan politikalar pasif istihdam politikaları, işsizliği önlemeyi ve

⁹¹ Vural Savaş, **İktisat Politikasına Giriş, a.g.e., s.21-22**

sınırlandırmayı amaçlayan politikalar ise aktif istihdam politikaları olarak adlandırılmaktadır.⁹²

Gelişmiş devletlerden bazıları, işsizlik sorununu mücadele edilecek bir sorun olarak görmekte ve bu soruna köklü çözümler getirmeye, sorunu hafifletmeye yönelik aktif önlemler almaya çalışmaktadırlar. Birçok gelişmiş ülke ise istihdamı arttırmaya yönelik politikalar yerine işsizliğin yol açtığı olumsuzlukları telafi etmeyi, kısa bir süre için de olsa işsizlere gelir güvencesi sağlamayı amaçlayan pasif politikaları tercih etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise, genellikle işsizlik sorununun büyüklüğü ve maddi olanaklarının yetersizliği sonucunda aktif politika üretme olanaklarından yoksun kalmaktadırlar. Bu ülkelerde işsizlere gelir güvencesi sağlamaya yönelik işsizlik sigortalarının kurulması gibi pasif politikaların uygulanması da yaygınlaşmıştır. Buna karşılık pek çok gelişmekte olan ülkede devletin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi resmi istihdam kurumlarıyla veya yasama yoluyla işgücü piyasasına belirli ölçülerde müdahale ettiği görülmektedir.⁹³

İstihdam politikaları pasif istihdam politikaları ve aktif istihdam politikaları olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Pasif istihdam politikalarını işsizlik yardımı ve işsizlik sigortası olarak sayabiliriz. Aktif istihdam politikalarının da birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını aşağıda açıklamaya çalışacağız.

1.8.1. Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politikaları, işsizliğin neden olduğu sosyal sorunları onarmaya ve işsizlere asgari düzeyde de olsa ekonomik bir güvence sağlamaya yönelik önlemleri içermektedir. Bu nedenle, bu tarz politikaların istihdam hacmini arttırmaya ve yeni istihdam alanları oluşturmaya yönelik bir özelliği yoktur. İşsizlik sigortası ve

⁹² Banu Uçkan; “Küreselleşme ve Devletin İş Piyasasındaki Rolü”, Çimento İşveren Dergisi, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, Sayı: 2, Cilt: 12, Ankara, 1998, s.26 (çevrimiçi) <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/1mak982.htm> 17.01.2010

⁹³ Gülten Kutal; “Çalışma Hakkının Korunmasında Aktif Emek Piyasası Politikası Önlemleri”, İstanbul Üniversitesi Dergisi, S.1, İstanbul, 1996, s.33

yardımı, asgari ücret, vergiler, işten çıkartmada kısıtlamalar, sendika ve toplu pazarlık gibi politikalar pasif istihdam politikalarıdır.⁹⁴ OECD'ye göre de, işsizlere sadece gelir desteği yapılmasına yönelik politikalar pasif politikalar olarak kabul edilmektedir.⁹⁵

“Sosyal koruma bağlamında, gelişmiş ülke hükümetleri, XX. Yüzyılın ilk çeyreği sonrasında, işsizliğin henüz kronikleşmediği 1973 öncesine kadar geçen dönemde ortaya çıkan küçük boyutlu doğal işsizliğin neden olduğu sorunları “pasif emek piyasası politikalarıyla ile çözmeye çalışmışlardır.”⁹⁶

Pasif istihdam politikaları işsizlik sigortası ve işsizlik yardımı gibi iki temel uygulamaya dayanmakla beraber, Türkiye’de olduğu gibi kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı uygulamaları da pasif politikalar içinde yer almaktadır. Bu açıklamalardan sonra pasif istihdam politikalarını açıklamaya geçebiliriz.

1.8.1.1. İşsizlik Sigortası

İşsizlik sigortası, “Kendi iradesi dışından işini kaybedenlere geçici bir süre ya da yeni bir iş buluncaya kadar kendisi ve ailesinin asgari ihtiyaçlarını temin etmek için geliştirilmiş bir sosyal politikadır.”⁹⁷ ILO’nun belgelerindeki tanımıyla işsizlik sigortası; “İsteği dışında işi sona eren bağımlı çalışanların gelir kaybını kısmen ve geçici bir süre telafi, etme amacı güder.”⁹⁸

⁹⁴ CEPR; **Monitoring European Unemployment: Unemployment Choie For Europe**, CEPR, London, 1995, s.103

⁹⁵ Özlem Işığışık, B.Faik Emirgil; **Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ve Mesleki Yetiştirme**; İşgücü Yetiştirme Kurslarının Etkinliğinin Bursa İli Örneğinde İncelenmesi, s.218 (çevrimiçi) <http://makale.suleymanozdemir.com/Sos.Siy.Konf.57/6-OzlemIsigicok-BurakEmirgil-SSK57.pdf> 18.04.2010

⁹⁶ Adem Korkmaz ve Adnan Mahiroğulları; **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları**, Gen. 2. Bas., Ekin Yayını, Bursa, 2007, s.86

⁹⁷ Mete Törüner; **İşsizlik Sigortası**, Friedrivh Ebert Vakfı, İstanbul, 1992, s.4

⁹⁸ BIT; **Les Systemes d’Assurance-Chomage, Bureau, International du Travail**, Geneve, 1955, s.58, aktaran Fevzi Demir-Zeki Erdut, “Batı Ülkelerinde İşsizlik Sigortasının Hukuki Dayanakları”, Münir Ekonomi60. Yaş Günü Armağanı, Ankara, 1993, s.399

İşsizlik sigortası, işsiz kalan kişinin ve ailesinin, işsizliğin ortaya koyduğu olumsuzluklardan daha az etkilenmesini ve toplumsal dengeyi korumayı amaçlayan bir sosyal sigorta dalıdır. İşsizlik sigortasından bireylere yapılacak ödeme miktarı işsizliğin süresine göre değişebilmektedir.

ILO'ya göre işsizlik sigortası sadece parasal destek sağlanmamalı, bu sırada mesleki eğitim sağlanmalı ve işveren ve işçiyi daha kolay karşı karşıya getiren bir işe yerleştirme sistemi sunulmalıdır.⁹⁹ İşsizlik sigortası, işçiye parasal destek sağlayarak sadece işçinin ekonomik durumundaki dengesinde değil, sosyal durumundaki dengesindeki bozulmayı da hafifletmektedir.¹⁰⁰

Bilindiği gibi işsizlik sigortasının finansı işçilerin çalışırken ödediği primlerden sağlanmaktadır. Bu işsizlik sigortasından yararlanmanın ön koşulu olan belirli bir süre sigortalı çalışma ve prim ödeme süreleri koşulları ülkeden ülkeye göre değişebilmektedir. Bir diğer ön koşul ise işçinin kendi isteği ve kusuru dışında işsiz kalmasıdır.

1.8.1.2. İşsizlik Yardımı

“İşsizlik yardımı uygulamaları, sosyal devlet ilkesini benimsemiş ekonomik bakımdan güçlü olan devletlerde görülmektedir. İşsizlik yardımı, ihtiyaçlı işsizlere asgari bir gelir güvencesi sağlayan bir başka yardım sistemidir.”¹⁰¹ İşsizlik sigortası, işçiler çalışırken finanse edilirken; işsizlik yardımının finansmanı, sosyal devlet anlayışının gereği olarak genel bütçeden karşılanmaktadır. Ancak etkileri yönünden işsizlik sigortası ile aynı etkilere sahip olmaktadır.

⁹⁹ ILO; **Employment Outlook**, ILO, Geneva, 1995, s.48

¹⁰⁰ Kemal Biçerli; **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s.482

¹⁰¹ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları; **a.g.e.**, s.89

1.8.2. Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları genelde devletin işsizlik sorununun çözümüne aktif bir biçimde katılması, istihdam yaratıcı politikalar oluşturmaları ve çeşitli önlemlerle istihdam artışını teşvik etmesi anlamına gelmektedir.¹⁰²

Aktif istihdam politikalarının temel amacı, işsizlere yalnızca gelir desteği sağlamak yerine, onların çalışma hayatına dönüşlerini kolaylaştırmaktır. Aktif istihdam politikaları genelde işsizlikten en fazla etkilenen gruplara ve bölgelere yöneliktir.¹⁰³ Aktif istihdam politikalarını etkili bir müdahale aracı olarak niteleyen Dar ve Tzannatos, politikaların piyasada başarısızlıklarını ortadan kaldırmada kullanılabileceğine dikkat çekmektedirler.¹⁰⁴

OECD işsizlikle mücadelede izlenen istihdam politikalarını 7 grupta toplamıştır. Bunlar:¹⁰⁵

- 1) Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri,
- 2) Mesleki eğitim,
- 3) Sübvansiyon edilmiş istihdam anlamında kullanılan özel sektöre yönelik ücret ve istihdam sübvansiyonu, kendi işini kuranlara yardım ve doğrudan kamu sektöründe istihdam,
- 4) Gençlere yönelik politikalar,
- 5) Sakatlara yönelik politikalar,

¹⁰² Gülten Kutal; **Çalışma Hakkının Korunmasında Aktif Emek Piyasası Politikası Önlemleri**, a.g.e., s.35

¹⁰³ Peter Robinson; **“The Role and Limits of Active Labour Market Policy”**, Robert Schuman Centre Working paper, Florence, 1996, s.11

¹⁰⁴ Amit Dar, Zafiris Tzannatos; **Active Labor Market Programs: A Review of the Evidence From Evaluations**, Social Protection Discussion Paper Series, Washington D.C.: World Bank Social Protection Discussion Paper, 1999, s.33

¹⁰⁵ Asa Sohlman, Davin Turnham; **“What Can Developing Countries Learn From OECD Labour Market Programmes and Policies?”**, OECD Development Center Technical Paper, Brüksel, 1994, s.23

6) İşsizlik sigortası ve

7) Erken emekliliktir.

Yukarıda açıklanan politikalardan 1-5 arasında kalan politikalar aktif politikaları 6. ve 7. kategoriler ise pasif politikaları oluşturmaktadır.

Aktif istihdam politikalarının amaçları başında insan kaynaklarını ve ekonomik büyümeyi teşvik ederek iş gücünün yapısal değişmelere karşı uyum sağlamasını kolaylaştırmak gelmektedir. Aktif istihdam politikalarının bir başka amacı ise, ekonomide duraklama döneminde istihdamı istikrarlı kılmak, genişleme dönemlerinde ise işgücü piyasalarındaki darboğazları gidermektir.¹⁰⁶ Aktif istihdam politikalarını geniş anlamıyla tanımlayacak olursak; “İşsizliği azaltmak, istihdamı korumak ve arttırmak amacıyla iş ve meslek danışmanlığının sunulduğu, kariyer yönetimi hizmetlerinin verildiği, iş analizleri ve meslek sınıflandırmasının yapıldığı, istihdamla ilişkilendirilmiş çeşitli meslek eğitiminin uygulandığı, iş arama stratejilerinin geliştirildiği programlar bütünüdür.”¹⁰⁷

Aktif istihdam politikaları, dünyanın hemen hemen her ülkesinde uygulanmaktadır; fakat sadece uygulamada ve sıklıkta farklılıklar görülmektedir. Söz konusu politikalar işsizlerin istihdam edilmesindeki uygulamalar; ülkeler, bölgeler ve alınan önlem türlerine göre farklılık arz etmektedir. Bu açıklamalardan sonra aktif istihdam politikalarını açıklamaya geçebiliriz.

1.8.2.1. İşsizliği Önlemeye Yönelik Tedbirler

İstihdam artışı esas olarak ekonomik istikrar, ekonomik büyüme, verimlilik artışı, ücret ve ücret dışı maliyetler, istihdamı korumaya dönük düzenlemeler ve aktif

¹⁰⁶ Derek L.Bosworth, Peter J. Dawkins, Thorsten Stromback; **The Economics and Labour Market**, Financial Time Pres, Essex, 1996, s.440

¹⁰⁷ İşkur; **İŞKUR’da Yeniden Yapılanma**, Ankara, 2002, s.13

istihdam politikalarına bağlıdır. Aktif istihdam politikaları iş arayanlar ile işverenleri bir araya getiren iş yaratma hizmetleridir. İşsizliği önlemeye yönelik tedbirler beş başlık altında açıklanmaya çalışılacaktır.

1.8.2.1.1. Mesleki Eğitim Programları

Mesleki eğitim programları yapısal işsizliği önlemede kullanılan aktif istihdam politikalarından biridir. Bu programlar işsiz kişilere yeni beceriler kazandırmada yardımcı olmakta, ancak buna karşın yeterli seviyede işgücü talebi bulunmadığı sürece yapılan eğitim programları işsizliği düşürmede pek etkili olamamaktadır.

Bu eğitim sistemi meslek okullarından başlayarak okul-içi eğitim sisteminde sarf edilen gayretlere, işletme-içi seminer ve kurslara, iş ve işçi bulma kurumları tarafından tertip edilen iş başında eğitim programlarına kadar çeşitli mesleki eğitim faaliyetlerini içine almaktadır.¹⁰⁸

Mesleki eğitim programları kapsamında, işgücü piyasasının ihtiyaçlarının doyduğu iş veya meslek dallarında işsizler için ya da hala çalışmakta olan kişilerin kendilerini yenileyebilmeleri için kamu ve özel sektör tarafından beceri kazandırma kursları açılmaktadır. Bu eğitim programları kapsamında; okuryazarlık eğitimi, iş arama eğitimi, mesleki ön eğitim, meslek geliştirme eğitimi, yeni iş eğitimi, girişimcilik v.b. eğitimler verilmektedir.¹⁰⁹

1.8.2.1.2. İstihdam Sübvansiyonları

İstihdamı arttırıcı sübvansiyonlar genellikle konjonktürel ve yapısal işsizliğin olumsuz sonuçlarını gidermede etkili olmaktadır. Sübvansiyonların temel amacı, istihdam edilen işçiler için işverenlere sağlanan vergi indirimleri, doğrudan ücret

¹⁰⁸ Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, s.98

¹⁰⁹ Alparslan Karabulut; **a.g.e.**, s.58

sübvansiyonları, sosyal sigorta prim sübvansiyonları, enerji giderlerinin bir kısmının veya tamamının devlet tarafından karşılanması gibi sübvansiyonlarla işgücü maliyetini aşağı çekip istihdamı arttırmaktır. Üretim maliyetlerinin azalması, fiyatlar genel seviyesinin aşağı çekilmesi o ülkede ihracat artışı sağlayacak, sonuçta kamunun yaptığı istihdam sübvansiyonları iki yönlü bir fonksiyonla “ihracat sübvansiyonu” işlevi de görecektir.¹¹⁰

İstihdam sübvansiyonlarının diğer bir amacı ise, ekonominin gerileme ve daralma dönemlerinde, iş bulma şansı zayıf olan işsiz grupların (gençler, niteliksiz işçiler, özürlüler gibi) istihdam olanaklarının arttırılmasıdır.¹¹¹

İstihdam sübvansiyonları etkinliğine, türüne ve uygulanacağı iş piyasasına göre farklılık göstermektedir. Eğer hedef alınan işgücünün talep esnekliği düşük olursa, sübvansiyonların yüksek olması gerekmektedir. Diğer bir konu ise hedef alınan işgücü grubunun büyüklüğüdür. Programa dahil olan grup genişledikçe maliyetler yükselmekte tersi durumda ise işverenlerin programa olan ilgisi azalmaktadır. Burada programın uygulanacağı iş piyasasının yapısı ve şartlarının belirlenmesi en uygun yaklaşım olacaktır.

1.8.2.1.3. İş Yaratmada ve Kendi İşini Kuracaklara Yapılan Yardımlar

İş yaratma sübvansiyonları adından da anlaşılacağı üzere iş bulmaları zor olan bireylere yönelik geliştirilmiş bir aktif politika çeşididir. Kendi işini kuracaklara yapılan yardımları, teknik yardım ve düşük faizli yardım sağlanması, girişimcilik eğitimi verilmesi, yeni işyeri kurmada gerekli prosedürlerin kısaltılması, girişimciliği

¹¹⁰ Richard Layard, Stephan Nickeell; “**The Case of Subsidizing Extra Jobs**”, The Economic Journal, Vol. 90, Mart 1980.; aktaran Kemal Biçerli, İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2004, s.74

¹¹¹ Naci Gündoğan, M.Kemal Biçerli; **Çalışma Ekonomisi**, Anadolu üniversitesi Yayınları No:1461, Eskişehir, 2004, s.225

engelleyen hukuki ve idari düzenlemelerin basitleştirilmesi vb. önlemler girişimciliğin teşvik edilmesine yönelik önlemler olarak sıralayabiliriz.

1.8.2.1.4. İstihdam Danışmanlık Hizmetleri

Danışmanlık hizmetleri; kişilerin değişen çalışma koşullarına en uygun ve kolay şekilde uyum sağlamalarını amaçlayarak, bu kişileri yeni işlere yerleştirmek ve iş bulmalarına yardımcı olmak üzere geliştirilmiş hizmetlerden oluşmaktadır.¹¹² Kişilerin değişen çalışma koşullarına uygun ve kolay bir şekilde uyum sağlamasını amaçlayarak, kişileri yeni işlere yerleştirmek ve onlara iş bulmada yardımcı olmak üzere geliştirilmiş hizmetler danışmanlık hizmetlerini oluşturmaktadır. İstihdam danışmanlığı kavramı, emek piyasasındaki bilgi eksikliğini gidermeye, işçi-işveren eşleşmesini sağlamaya yönelik faaliyetleri kapsar.¹¹³

Danışmanlık hizmetleri genelde kamu tekeli altında gelişme göstermiştir. Bilhassa işe yerleştirmede çalışanların istismarının olumsuz sonuçlara yol açması, danışmanlık hizmetinin bir kamu hizmeti olarak gelişmesine neden olmuştur. Ancak son yıllardaki bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, çalışma hayatında ve işgücü piyasalarında köklü değişimlere neden olmuştur. Ekonominin küreselleşmesi, gelişen yeni teknolojiler, standartlaşmış üretim tarzından esnek çalışma modellerine doğru hızlı bir hareketin başlaması gibi bir takım etkilerle geleneksel işgücü piyasalarından alışılmışın dışında yeni istihdam türlerinin hızla ortaya çıktığı görülmüştür. Bütün bu gelişmeler, işe yerleştirme hizmetlerinde kamunun yetersiz kaldığı ve bu hizmetlerde kamu yanında, yine onun gözetim ve denetimi altında faaliyet gösterecek, özel istihdam bürolarının var olması gerektiğini ortaya koymuştur.¹¹⁴ Danışmanlık hizmetleri aynı zaman da eğitim süreci boyunca uygulanması gerekmektedir. Eğitim hayatında danışmanlık hizmeti almayan kişiler istemediği bölümde eğitim almak zorunda kalmakta ve dolayısıyla istemediği bir işte

¹¹² Alparslan Karabulut; **a.g.e.**, s.58

¹¹³ Richard Layard, Stephan Nickeell; **a.g.e.**, s.176

¹¹⁴ **A.e.**; s.176

istihdam edilmektedir. Bu nedenle eğitim hayatı boyunca da danışmanlık hizmetlerinin olması gerekmektedir.

Danışmanlık hizmetleri diğer aktif istihdam politikaları için bir anahtar olabilmektedir. Sunulan kursların ve hizmetlerin verimli şekilde yürütülmesi danışmanlık hizmetleriyle başlamaktadır.

1.8.2.1.5. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları hizmet sektörlerinde olan eğitim ve sağlık gibi yeni ekonomik faaliyet sektörlerinin gelişmesini sağlamakta, sanayi büyümesi ve yenilik olgusunu desteklemekte, özel sektör faaliyetleri için zemin hazırlamakta, sosyal sınıflar ve bölgesel alanlar arasında gelirin yeniden dağılımını gerçekleştirmede önemli rol oynamaktadır. Bütün bunlar üretim ve istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması için büyük önem taşımaktadır.

Kamu, emek talebini arttırmaya yönelik politikalarla bir taraftan işsizliğin sosyal ve ekonomik olumsuzluklarını azaltmakta; diğer bir taraftan da işsizlerin satın alma güçlerini iyileştirerek üretim ve istihdam hacminin artmasına katkıda bulunmaktadır. Kamu sektöründe yapılan doğrudan iş yaratım programlarının temel amacı; uzun süre işsiz kalanlar, emek piyasalarındaki eğitim ve nitelik düzeyi düşük işsizler, gençler, eski hükümlüler v.b durumda olanları normal piyasa işlerine yönlendirmektir.

1.8.2.2. İşsizliği Sınırlandırmaya Yönelik Önlemler

İşsizlik gibi hassas bir konuda uç noktalara başvurularak çözümler bulunabilmekte; fakat ortaya çıkan sonuç tarafları memnun etmeyebilmektedir. Her alternatifin iyi yanları olduğu gibi kötü yanlarının da olması mümkün olmaktadır.

Burada önemli olan elimizdeki alternatiflerin iyi yanlarını bir araya getirerek tüm tarafları memnun edebilecek ortak bir çözüm yolu bulabilmektir.

1.8.2.2.1. Kısmi Süreli Çalışma

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1994 yılında kısmi süreli çalışma konusunda 175 sayılı sözleşmeyi ve 181 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir. Sözleşmeye göre, “kısmi zamanlı çalışanlar”, tam zamanlı çalışanların normal çalışma süresinden daha az çalışan kişilerdir.¹¹⁵

Kısmi süreli çalışma, işveren açısından tam gün çalışmaya göre daha fazla esneklik sağlamaktadır. Özellikle talebe göre üretim ayarlaması yapıldığında, ihtiyaç duyduğu zamanlarda işgücünü istihdam edebilmektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde üretimin sanayiden hizmet sektörüne doğru geçiş yaşaması ile beraber, kısmi süreli çalışmaya olan talep de yükselmiştir.¹¹⁶ Çünkü çalışma koşulları esneklik gösterebilen, kadınların ve gençlerin istihdam edilebilirliğinin kolaylaştığı bu yapıda kısmi süreli çalışma yaygınlaştırılabilmektedir. Dolayısıyla hizmet sektöründe yaşanan kısmi süreli çalışma daha büyük bir paya sahip olmaktadır.

1.8.2.2.2. Esnek Çalışma

Esneklik kavramı son yıllarda endüstri ilişkileri literatürüne damgasını vuran bir kavram olmuştur. Esneklik uygulamalarının kökü çok eski yıllara kadar

¹¹⁵ ILO; **C175 Part-Time Work Convention**, 1994, çevrimiçi <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C175> 14.05.2010

¹¹⁶ Yücel Uyanık; **İşgücü Piyasalarına Esneklik ve Bölünme**, (çevrimiçi) <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7231.pdf> s.6 16.07.2010

götürülebilse de, esnek çalışma türlerinin yaygınlaşması 1970'lerden sonra gerçekleşmiştir.¹¹⁷

Bazı sosyal siyasetçiler, 1980'den sonra ABD'deki işsizlik oranlarının AB ülkelerinden daha düşük olmasının nedeni olarak ABD'nin emek piyasasının daha esnek olmasına bağlamışlardır. Diğer taraftan, Avrupa Komisyonu, işsizlikle mücadelede üye ülkelere istihdam politikası olarak esnekliği tavsiye etmiştir.¹¹⁸

1.8.2.2.3. Erken Emeklilik Uygulamaları

Erken emeklilik, yapısal işsizlikle mücadele yöntemlerinden biridir. Bazı ülkelerin 1980 sonrası, işsizliğin arttığı dönemlerde işsizliği sınırlayabilmek için emeklilik yaşını geçici olarak 60 yaşa hatta 58 yaşlarına kadar çektikleri görülmektedir. Bu sayede emekli edilen kişilerin yerine yeni kişiler istihdam edilerek işsizlin azaltılması hedeflenmiştir. Örneğin ABD'de erken emekliliğe teşvik sağlanıp, emeklilik yaşı gelmeden kişiler işgücü dışarısında sayılmaktadır. Almanya'da ise işsizlik değerlerinin düşük gösterilmesi adına, 58 ve daha yukarı yaşlardaki iş arayan işsizlere, artık iş aramadıklarını beyan eden resmi bir belge imzalamaları karşılığında, emekliliğe hak kazanıncaya dek işsizlik yardımına eşit bir aylığa bağlanmaları teklif edilmiştir.¹¹⁹

Erken emeklilik politikalarının yararları dışında olumsuz durumlara da yol açabilmektedir. Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak, erken emeklilik halinde kişilerin kayıt dışı çalışma olasılıkları artmaktadır.

¹¹⁷ Bünyamin Bacak, Levent Şahin; **İş Sağlığı ve İş güvenliği Açısından Esnek Çalışma Biçimlerinin Değerlendirilmesi; Fırsatla ve Tehditler**, (çevrimiçi) <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/18.pdf> 15.06.2010

¹¹⁸ Gülten Kutal; "Türkiye'de İstihdam Politikaları, Esneklik ve Yeni İstihdam Türleri", AB-Türkiye & Endüstri İlişkileri, (Editör: Alpay Hekimler), Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s.127-128

¹¹⁹ Fred Magdoff, Harry Magdoff; "Disposable Workers: Today's Reserve Army of Labor", Wall Street Journal, Monthly Review, Vol.: 55, No:11, 22 Aralık 2004, çevrimiçi <http://www.monthlyreview.org/0404magdoff.htm> 14.03.2010

1.9. İstihdam Olgusuna İlişkin Terimler

İstihdam kavramı ile ilgili birçok terim bulunmaktadır. Aşağıda bunlardan birkaçını açıklamaya çalışacağız.

1.9.1. Tam İstihdam

Bir ekonomideki üretim faktörlerinin tamamının çalışması ve etkin bir şekilde üretime katılması tam istihdam halini ifade etmektedir. “Üretim, sembolik bir üretim faktöründen elde edilen marjinal gelirin, bu üretim için yeterli faktör miktarları mevcutken minimuma indiği düzeye kadar yükseldiği zaman tam istihdama ulaşırız”.¹²⁰

Keynes’e göre tam istihdam, toplam talep artışının emek arzından aynı miktar artışı sağlayamayacak kadar düşük bir ücrete neden olduğu noktada sağlanmaktadır.¹²¹ Bir başka tanıma göre, tam istihdam bir ekonomide çalışma istek ve yeterliliğinde olup geçerli ücret düzeyinde çalışmayı kabul eden herkesin iş bulabildiği durumu ifade etmektedir.¹²² Tam istihdamın daha açık tanımlarından birisi de şöyledir; tam istihdam, işgücü talebindeki artışın istihdam artışından ziyade nakdi ücret artışı yarattığı bir istihdam, işgücü fazlasını işgücü kıtlığından ayıran keskin bir çizgi değil, bir bölgedir.¹²³

Tam istihdam kavramı tanımının kesin bir karşılığını bulmak oldukça zordur. Aslında tam istihdam denilince bir ülke ekonomisinin sahip olduğu üretim kaynaklarının tamamının kullanılması akla gelmektedir. Tam istihdam durumunun gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide emeğin ve ekonominin diğer bütün kapasitelerinden etkin bir şekilde yararlanıldığı bir durum ortaya çıkmaktadır.

¹²⁰ Joan Robinson; **İktisat Felsefesi**, Çev: Vural Savaş, Marmara Üniversitesi Yayını No:417, İstanbul, 1984, s.84

¹²¹ Sabahaddin Zaim; **a.g.e.**, s.131

¹²² Halil Seyidoğlu; **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, Güzem Cem Yayınları, İstanbul, 1999, s.199

¹²³ Robert M.Solow; “**A Policy for Fullemployment**”, *Industrial Relations (A Journal Economy and Society)*, October 1962, Vol 2. Number, 1, sh.2

Tarihsel sürece baktığımızda, hiçbir ülkede, hiçbir zaman üretim öğelerinin yüzde yüzünün aynı zamanda üretim sürecine sokulmasının söz konusu olmadığı gözükmemektedir. Bu ancak istenen bir durum olabilir. Gerçektende her ülkede %2 veya %3 gibi bir işsizlik her zaman mevcut bulunmaktadır.¹²⁴

Tam istihdam ne istihdam hacmi ne de reel milli gelir bakımından sabit ve değişmez bir düzey olarak düşünülmemelidir. Nüfus oranı her ülke için belli oranlarda arttıkça, bu çalışma çağı ve dolayısıyla işgücü oranı da olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle tam istihdam hedefinin sağlanması ve sürdürülmesi ancak istihdam hacminin devamlı olarak genişletilmesiyle mümkün olmaktadır. Tam istihdama ulaştıktan sonra da üretimi arttırmanın tek yolu yatırımları arttırmak veya emek verimliliğini yükseltmektir. Çalışmanın amacı üretim, üretimin amacı da tüketim olması nedeniyle tam istihdam bir amaçtan çok araç rolünü üstlenmektedir.¹²⁵

Gelişmiş ülkelerin birçoğunda tam istihdam önemli bir ekonomik amaç olmasına rağmen hükümetler genellikle belirli bir işsizlik oranını hedef olarak ortaya koymamaktadırlar. Bir ülkenin iktidarını elinde bulunduran hükümetin en önemli görevlerinden birisi de ülkeyi tam istihdama ulaştıracak politikalar üreterek halkın refah düzeyini yükseltmektir.

Ekonomistlerin birçoğu geçici veya yapısal unsurları da göz önünde tutarak makul işsizliğin olduğu bir istihdam düzeyini, tam istihdam durumu olarak kabul etmektedir. Tam istihdam seviyesinde meydana çıkacak işsizlik (arızı işsizlik) oranı ülkeden ülkeye ve çeşitli koşullara bağlı olarak değişmektedir.

¹²⁴ Hüseyin Karakayalı; **a.g.e.**, s.303-304

¹²⁵ Cafer Unay; **a.g.e.**, s.208

1.9.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdam bir ekonominin sahip olduğu üretim öğelerinin var olan teknolojik düzeye göre tam ve etkin bir biçimde kullanılmaması durunu ifade etmektedir. Toplam talebin tayin ettiği sayıda istihdam hacmi, çalışma ve gelir sağlama kararında olan emek biçimlerinin ancak bir kısmını üretime katabiliyorsa ekonomi eksik istihdam durumundadır.¹²⁶ Eksik istihdam durumunda fiili istihdam hacmi tam istihdam hacmine erişememekte yani işgücünün tamamı üretime katılamamaktadır.

Eksik istihdam durumunda üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılamamaktadır. Ekonomide üretilen mal ve hizmetlere ola “talep yetersizliği” ekonominin eksik istihdamda bulunma nedenini açıklayan en önemli kavramdır.¹²⁷

Malların satılamaması ve stok miktarlarının artması talep azlığı durumunu göstermektedir. Böyle bir durumda müteşebbisler talep edilen miktar kadar mal üretmekte ve üretim hacmini daraltma yoluna gitmektedirler. Bu durum da bir kısım işgücünün işsiz kalması anlamına gelmektedir. Bu da eksik istihdamı meydana getirmektedir.

1.9.3. Aşırı İstihdam

Aşırı istihdam bir ülke ekonomisinin mevcut üretim faktörlerinin tümü çalıştığı halde üretilen mal ve hizmet toplamının talep edilen miktarı karşılayamaması durumunu ifade etmektedir.¹²⁸

¹²⁶ Sabri Faik Ülgener; **a.g.e.**, s.113

¹²⁷ Tefik Pekin; **a.g.e.**, s.113

¹²⁸ Burcu Gediz, Hakan Yalçınkaya, **a.g.e.**, (çevrimiçi) <http://www.snlnem.com/endustri-amp-yurt-ekonomisi/51128-turkiye-de-istihdam.html> 16.06.2010

Mevcut üretim faktörleri tam istihdam durumunda olmasının rağmen, hala talep varsa; yani arz edilen üretim faktörleri miktarından daha çok faktör aranıyor ve istihdam edilmek isteniyorsa, böyle bir ekonomide aşırı istihdam şartları geçerlidir.¹²⁹

Bir ekonomide, gelirden daha fazla harcama yapılması durumunda, eksik istihdam olsun ya da olmasın, söz konusu ekonomide istihdam hacmi artmakta ya da aşırı istihdam söz konusu olmaktadır. Daha kısa bir ifadeyle aşırı istihdam durumu, ekonomide eksik istihdam koşullarının tam tersi bir durumu ifade etmektedir.

Aşırı istihdam durumunda meydana gelen talep fazlasını karşılamak için girişimciler mevcut kapasitelerinin üzerinde çalışarak mal ve hizmet üretimini arttırmaya yönelmektedir. Ne var ki, üretim faktörlerini sınırsız bir şekilde arttırmak mümkün olmamaktadır. Bu ortamda mevcut kaynakların üretim faktörü haline dönüştürülmesinin zorluğu nedeniyle, üretim faktörlerinin fiyatlarının ve üretilen ürünlerin maliyetlerinin artması, fiyatlar genel düzeyini arttırarak maliyet enflasyonuna neden olmaktadır.¹³⁰ Bu gibi olumsuz nedenlerle eksik istihdam gibi aşırı istihdam da rasyonel olmayan bir durumu ifade etmektedir.

1.9.4. İstihdam Hacmi

İstihdam hacmi bir ekonomide belli bir anda fiilen doldurulan çalışma saatlerinin toplamını ifade etmektedir. Kalıfıyeli olan işsizler kalıfıyesiz işçiye indirgenerek toplam istihdam hesap edilmektedir.¹³¹

Bilindiği gibi istihdam hacmi piyasada emek arzı ve talebine göre belirlenmektedir. Emek arzı bireylerin ücret karşısında çalışma ve boş zaman tercihlerine göre belirlenirken, emek talebi ise işverenlerin kar maksimizasyonuna

¹²⁹ Aydın Türkbai; **a.g.e.**, s.384

¹³⁰ Tefik Pekin; **a.g.e.**, s.114

¹³¹ Sadun Are; **a.g.e.**, s.20

yönelik davranışının sonucunda belirlenmektedir. İstihdam hacminin oluşumunda asıl söz sahibi olan talep kısmıdır bu nedenle istihdam hacminin nereye varacağı genellikle işverenlerin kararı ile belirlenmektedir.

Daha önceki yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere Keynes'e göre ekonomide istihdam hacminin belirlenmesinde temel etken arz ve taleptir. Ekonomiler kendiliğinden tam istihdam seviyesine gelememektedir. Gerçekte durum ekonomilerin her zaman eksik istihdam olmasıdır. Klasik kuramda istihdam hacmi ise ister bir işletme düzeyinde olsun ister ulusal ekonominin bütününde olsun emek arzı ve talebi tarafından belirlenmektedir. Herhangi bir piyasa incelemesi olduğunda da yapılacak ilk şey söz konusu piyasa ile ilgili talep ve arzın nasıl belirlendiğini, yani hangi etkenlere bağlı olduğunu saptamak ve daha sonra piyasa dengesinin nasıl kurulacağını araştırmak gerekmektedir.

1.9.5. İşgücü

İşgücü, bir ülkede çalışanlarla, iş arayanların doldurabileceği çalışma saatleri toplamıdır.¹³² Diğer bir ifade ile işgücü, iktisaden faal nüfus veya aktif nüfus olarak tanımlanmaktadır. ILO'nun temel yaklaşımında olduğu gibi, bir ülkenin işgücü kapsamında 14-65 yaş arasındaki "...istihdam edilmiş ve iş arayan veya işe çağrılmayı bekleyen işsizlerden oluşur".¹³³

Bu duruma göre çalışabilir yaştaki nüfustan (14-65 Yaş Arası)¹³⁴

- Devamlı hasta ve sakalar,
- Cari ücret haddine göre çalışma ve gelir arzusunu taşımayanların meydana getirdikleri miktarı indirdikten sonra kalan kısım işgücü veya faal nüfus denilen kütleyi vermektedir.

¹³² Sabri Ülgener; **a.g.e.**, s.83

¹³³ Kuvvet Lordoğlu, Nurcan Özkaplan; **a.g.e.**, s.43

¹³⁴ Sabri Ülgener, **a.g.e.**, s84

İşgücü analiz edilirken, nicel ve nitelik açısından bakılarak analiz yapılmakta, nicel analizde hareket noktası, toplam nüfus; nitel analizde ise, hareket noktası insanların işgüçlerinin nitelik farklılıkları alınmaktadır.¹³⁵

1.9.6. İşgücüne Katılım Oranı

İşgücüne katılım oranı, işgücünün aktif nüfusa oranıdır.¹³⁶ Bu oran ülke nüfusunun ne kadarının çalışmak istediğini göstermektedir. Oran ne kadar yüksek ise üretken kesim o kadar fazla olmaktadır.

Birçok farklı nedenden kaynaklanan sebepler işgücüne dahil olacak kısmı tayin eden işgücü katılım oranına etki etmektedir. Ülke nüfusunun yaş ve cinsiyet bileşimi, toplumların kültürel yapılarının ve ekonomik gelişmişlik düzeylerinin farklı olması işgücüne katılım oranını etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. İşgücüne katılım oranı aynı zamanda sosyo-psikolojik ve psikolojik nedenlerden de etkilenmektedir.

¹³⁵ Berrin Ceylan Ataman, **İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s.6

¹³⁶ AÖF, **Çalışma Ekonomisine Giriş ve Temel Kavramlar**, çevrimiçi, <http://www.aofsitesi.com/calismaekonomisi1.htm> 16.04.2010

İKİNCİ BÖLÜM

2001 KRİZİ SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN İSTİHDAM POLİTİKALARI

Tüm dünya ekonomilerinde önemli makro değişkenlerden birisi olan istihdam kavramı, ekonomik istikrar ve diğer makro değişkenlerle birlikte birçok değişkenin etkisi altında kalmaktadır. Türkiye ekonomisinde bugüne kadar yaşanmış olan ekonomik krizler istihdam seviyesinin istenilen seviyelere getirilememesine neden olmuştur.

Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde sadece krizin ortaya çıktığı ülkenin insanları ve işletmeleri değil aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşları da krizin etkilerine maruz kalabilmektedir. Bu bölümde 2001 krizinin nedenleri ve sonuçlarına yer verilip işgücü piyasası, istihdam ve işsizliğin yapısal özellikleri ortaya konulup, sektörel (kamu ve özel sektör) bazda uygulanan istihdam politikaları ile istihdamın seyrine yer verilip anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1.2001 Krizi ve Türkiye

Kriz sözcüğünü “bir süreçte ani dönüşüm noktası; ekonomi ve politika alanında istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem” olarak tanımlayabiliriz.¹

Ekonomik krizler; herhangi bir mal hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir.²

¹ P.Hanks, W.T.Maleod, L. Urdang; **Collins English Dictionar**, London: William Collins and Sons & Co. Ltd., 1986 s.369

² Aykut Kibritçioğlu; “**Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001**”, (çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ytd-kibritcioglu.pdf> 12.03.2010

Günümüzün küreselleşen dünyasında, dünya ekonomisine entegre olmuş ülke ekonomileri ekonomik krizlere karşı daha duyarlı hale gelmektedir. Bu aşamada ülke ekonomisinin ne kadar kırılgan olduğu, belirleyici etkenlerden birisini oluşturmaktadır. Böylece ekonomiler iç dinamiklerinin yanı sıra dış şoklara karşı da daha hassas duruma gelmekte ve özellikle “gelişmekte olan ülkeler” ve “az gelişmiş ülkeler” için ekonomik krizler kaçınılmaz hale gelmektedir. Kırılgan ekonomik yapıya sahip olan diğer gelişmekte olan ülkeler gibi ülkemiz ekonomisi de sıkça ekonomik krizler yaşamaktadır. Ekonomik krizlerin kısa aralıklarla yaşandığı durumlarda, ekonomik daralma ile birlikte toplumların krizlere direniş biçimleri de zayıflamakta ve toplumda derinleşen sosyal maliyetler ortaya çıkmaktadır.

“Depresyon” ve “resesyon” ekonomik kriz tanımına yakın nitelikte kullanılan sözcüklerdir. “Depresyon” (ekonomik buhran) ekonomik faaliyet seviyesinde şiddetli bir düşme (reel gayri safi milli hasılda ani ve kuvvetli bir azalma) anlamına gelen konjonktür devresini ifade etmektedir. Bu devrede reel hasıla ve yatırım çok düşük seviyelere iner ve yüksek bir işsizlik baş göstermektedir.³ O halde ekonomik krizler, herhangi bir ekonomide reel piyasalarda ya da finans piyasalarında ortaya çıkan, fiyat veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının üzerinde gerçekleşen dalgalanmalardır.⁴ Her ne şekilde açıklanırsa açıklansın, ekonomik krizler toplumların hem ekonomik yaşamını hem de toplumsal bütünlüğünü derinden etkilemektedir.

1980'lere kadar Türkiye ekonomisinde az sermaye birikimli, devletin ekonomik kararlarda ve kaynakların tahsisinde egemen olduğu bir yapının varlığı söz konusu olmuştur. Bu yapı özellikle son 20 yıllık dönemde, sermaye birikiminin arttığı ve özel sektörün ekonominin itici gücü olduğu bir yapıya doğru hızlı bir değişim göstermiştir. Bu değişiklikler ise, 1980 yılında uygulamaya konulan liberal

³ Barış Bilgen; “**Ekonomik Kriz, Türkiye’de Yaşanan Krizler ve Çalışma Hayatına Etkileri**”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000, s.18

⁴ Muharrem Afşar; **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1558, 2004, s.77

ekonomik önlemler ile başlamış, finansal serbestleşme ile devam etmiş ve 1990 yılından itibaren hızlı bir gelişim göstermiştir.⁵

1970'lerin sonlarına doğru yaşanan krizler, ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması, enflasyonun giderek hızlanması, döviz darboğazının yaşanması, ithal girdi yokluğu, ihracatın durgunlaşması, işsizliğin artması, büyüme oranlarının negatif ve rekabet gücünün zayıf olmasına yönelik oluşturulan önlemler sonucunda dış ticaret açığı kısmen düzenlenmesine karşın yıllık enflasyon oranı daha da artmış ve 1980'de %107,2⁶ gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır.⁷ Alınan tedbirlerin yetersiz kalması sonucunda daha köklü değişimleri içeren 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları uygulamaya konulmuştur. Bu kararlar Türkiye'yi dışa kapalı ve ithal ikameci bir kalkınma stratejisinden piyasa ekonomisi şartlarında dışa açık ve ihracata dayalı bir kalkınma stratejine geçerek yapısal bir dönüşümün ilk adımlarını attırmıştır. Uygulamaya konulan tedbirleri Tablo 2.1.'de görmek mümkündür.

Tablo 2.1: 24 Ocak 1980 Kararlarının Temel Çerçevesi;

Mal Piyasası	Para Piyasası
Arz ve talep dengesini sağlamak, Kamu açıklarını en düşük düzeye indirmek, Özel kesim girişimciliğini desteklemek, Devletin ekonomik müdahalesini azaltmak, Serbest piyasanın işleyişini sağlamak, Ödemeler dengesi açıklarını kapatmak, Ekonomiyi dış rekabete açmak.	Faiz haddinin serbest piyasa şartlarına göre belirlenmesi, Döviz kurunun serbest piyasa şartlarına göre belirlenmesi, Sermaye piyasasının geliştirilmesi, Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, İhracat ve ithalatın serbestleştirilmesi.

Kaynak: İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, 1. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1996, s. 186.

⁵Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında Temel Yapısal Reform Konuları, Çevrimiçi, <http://www.treasury.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%20Yayin/Kitaplar/Yap%C4%B1sal%20Reformlar/Genel%20De%C4%9Ferlandirme.pdf> 10.08.2010

⁶Esenay Aydoğan; “1980’den Günümüze Türkiye’ Enflasyon Serüveni”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi, C:11, S.:1, 2004, s.91, (çevrimiçi) <http://www2.bayar.edu.tr/iibf/dergi/pdf/C11S12004/ea.pdf> 10.08.2010

⁷ Şevket Pamuk; “Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme:1980-2005”, Uluslar arası Dış Ticaret ve Ekonomi Politikaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, s.18

Söz konusu istikrar tedbirleri ile Türkiye ekonomi politikalarında kökten bir yaklaşım ve yapı değişikliği başlamıştır. Bu değişiklik ile ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği arttırmak ve ülke içi pazara uluslar arası sistemle bütünleştirmek amacıyla dışa açık politikalar uygulanmaya başlanmıştır.⁸

İyi işleyen bir ekonomide büyüme ile istihdam arasında doğrusal olan bir ilişki olması gerekmektedir. Yukarıdaki tabloda geçen ve 1980 sonrası Türkiye’de uygulamaya konan politikalar nedeniyle bu ilişki sona ermiştir.

1990’lı yıllarda art arda yaşanan ekonomik krizler ilk olarak mali piyasalarda ortaya çıksa da daha sonra hızla reel sektöre yayılmış ve tüm ülkeyi etkisi altına almıştır. Yaşanan bu krizler sonucunda ekonomide daralma yaşanmış, enflasyon ve işsizlik oranları artmış, reel ücretlerde ise düşme meydana gelmiştir. Krizlerin en büyük etkileri de işgücü piyasasında ortaya çıkmıştır. 1994 yılından yaşanan krizin etkisiyle istihdam oranında önemli düşüşler meydana gelmiştir. Aşağıda Tablo 2.2.’de 1989-2003 arası yıllara ait dönemsel işsizlik ve işgücüne katılım oranları verilmektedir.

Krizin etkisiyle meydana gelen istihdam olanaklarındaki azalma işsizlik oranlarına yansımış ve ülkede işsizliği arttırmıştır. Tablo 2.2’den de görüleceği üzere 1993 yılının Nisan ayında %8,7 olan işsizlik oranı, 1994 yılının Nisan ayında %8,8 oranında gerçekleşmiştir. 1995 yılından sonra toparlanma eğilimine doğru giden Türkiye ekonomisi 2000’li yılların başında meydana gelen krizlerden dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir. 1994 krizini takip eden yıllarda ekonomik göstergelerde bazı iyileşmeler meydana gelmiş işsizlik oranlarında azalma meydana gelmiştir. Ancak alınan kararların uygulanmasında meydana gelen aksaklıklar, ülke ekonomisini tekrar 1994 krizinin oluşmasına neden olan koşullarla karşı karşıya getirmiştir. Kriz nedeniyle artan bütçe açıkları ve enflasyon oranları IMF ile yeni bir ekonomik

⁸ Zeynep Karaçor, “Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi”, **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Editör: Akif Çukurçayır, Birinci Basım, Çizgi Kitapevi, Konya, Ocak-2003, s. 393.

programın uygulamaya konmasını zorunlu hale getirmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler 1994 Krizi ile karşılaştırıldığı zaman ülke ekonomisini daha ağır bir şekilde etkilemiştir. Tablodan da anlaşılacağı gibi ekonomik krizlerde işgücü piyasası en fazla etkilenen piyasaların başında gelmektedir.

Tablo 2.2 İşsizlik ve İşgücüne Katılım Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (1989–2003)

TARİH	İŞSİZLİK ORANI (%)	İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI	TARİH	İŞSİZLİK ORANI (%)	İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI
1989 NİSAN	8,4	58,4	1999 EKİM	7,4	51
1989 EKİM	8,7	57,7	2000(I.Dönem)	8,3	47,2
1990 NİSAN	8,6	55,6	2000(II. Dönem)	6,1	51,7
1990 EKİM	7,4	57,6	2000(III. Dönem)	5,5	52,1
1991 NİSAN	7,8	57,4	2000(IV. Dönem)	6,2	48,5
1991 EKİM	8,5	56,5	2000 YILI	6,5	49,9
1992 NİSAN	6,6	56,1	2001(I.Dönem)	8,5	47
1992 EKİM	8,4	55,8	2001(II. Dönem)	6,7	50,7
1993 NİSAN	8,7	51,9	2001(III. Dönem)	7,8	52,9
1993 EKİM	9,2	52,4	2001(IV. Dönem)	10,4	48,7
1994 NİSAN	8,8	55,1	2001 YILI	8,4	49,8
1994 EKİM	8,3	54,1	2002(I.Dönem)	11,5	45,9
1995 NİSAN	7,9	53,8	2002(II. Dönem)	9,3	50,6
1995 EKİM	7,3	54,4	2002(III. Dönem)	9,6	52,4
1996 NİSAN	6,9	53,3	2002(IV. Dönem)	11	50,3
1996 EKİM	6,3	54,1	2002 YILI	10,3	49,6
1997 NİSAN	6,4	52,9	2003(I.Dönem)	12,3	47,5
1997 EKİM	7,2	52,2	2003(II. Dönem)	10	4,4
1998 NİSAN	7	51,8	2003(III. Dönem)	9,4	50,5
1998 EKİM	6,7	53,8	2003(IV. Dönem)	10,3	47,1
1999 NİSAN	7,9	54,4	2003 YILI	10,5	48,3

Kaynak: Çevrimiçi, www.tuik.gov.tr adresinden derlenerek hazırlanmıştır. (08.05.2010)

Türkiye ekonomisi 9 Aralık 1999’da uygulamaya konan sabit kur sistemine dayalı istikrar programının uygulamaya konulması sonucunda 2000 yılı içinde kısa süreli bir canlılık yaşamıştır.⁹ Kasım 2000 krizi, yılın geri kalan bölümünde büyümenin duraksamasına neden olmasına rağmen, 2000 yılında GSMH ve imalat

⁹ Murat Koyuncu, Fikret Şenses; **Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri:** Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, ERC Working Papers in Economics, October 2004, s.21 (çevrimiçi) <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf> 18.06.2010

sanayi üretimi %6,8¹⁰ oranında büyüyerek işsizlik oranında kayda değer bir azalmayı da beraberinde getirmiştir.

İlk olarak yürürlüğe konan “2000 Enflasyonu Düşürme Programı”, başlarda olumlu etki göstermiştir. Tablo 2.2’ye batılığımızda işsizlik oranının 2000’li yılların başında düştüğünü görmekteyiz. Ancak 2001 yılının son çeyreğine doğru kriz etkisini göstermiş ve işsizlik oranı %10 seviyesinin üstüne çıkmıştır. Döviz kurları ve faiz oranlarının yükselmesi işsizlik oranlarının bu seviyelere gelmesinde etkili olmuştur. Dövizin aşırı yükselmesi ile birçok firma açık pozisyonlarını kapatamamış ve tasfiye olmak zorunda kalmıştır. Buna bağlı olarak birçok firma işten çıkarmalar yapmış ve birçok firma da kapanmak zorunda kalmıştır. Şirketlerin kapanmasıyla birlikte tablodan da anlaşılabacağı üzere 2000-2002 yılları arasında işsizlik oranları %6,5’den %10,3’e (Tablo 2.10) yükselmiştir.

Yaşanan 2001 krizin ardından, sermaye girişlerinde nispi bir canlanma gözlenmesine rağmen, bankacılık sisteminin özellikle de kamu bankalarının mali yapısında hasar oluşturmuş ve de sistemin kırılganlığını arttırmıştır. Sonuçta Kasım krizinin olumsuz etkileri tam olarak atlatılamadan 2001 Şubat Krizi yaşanmıştır. 2000 yılın aynı dönemine ait rakamlarla karşılaştırılınca (Tablo 2.2) aradaki fark çok daha net gözlenebilmektedir. Bu karambolde Türkiye’nin istikrar programı yeniden güvenilirlik kaybetmiştir. Bu gelişmelere rağmen ülke büyüme hızının %6 civarında gerçekleşmesi, cari açığın 9 milyar doları aşmasına karşın tamamen finanse edilmesi gibi sonuçlarla 2000 hedeflerini kabaca tutturmuştur.¹¹

Kasım 2000’deki krizle birlikte, uygulanan istikrar programına olan güven de zedelenmiş ve böylece programın başarı şansı zayıflamıştır. Nitekim Kasım 2000 Krizinden yaklaşık 3 ay sonra, 19 Şubat 2001’de yaşanan siyasal kriz nedeniyle, bu

¹⁰TÜİK; Ulusal Hesaplar Veri Tabanı, (Çevrimiçi),
http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?ulusalhesaplardb2=&report=uy_tablo1.RDF&p_tur=1&p_baz=1998&desformat=html&p_kod=2&ENVID=ulusalhesaplardb2Env 11.08.2010

¹¹ Deniz Gökçe; “**Kriz Analizi**”, Platin Dergisi, Yıl: 4, Mart, Sayı: 2001/03, s. 11.

kez döviz krizi patlak vermiştir. 21 Şubat'ta bankalar arası gecelik faizleri, %6200'e kadar çıkmış ve Şubat ayı ortasından 23 Şubat'a kadarki dönemde, Merkez Bankası 5.5 milyar dolar civarında bir rezerv kaybına uğramıştır. Piyasaya yapılan bu 5.5 milyar dolarlık müdahale de spekülative atağı durdurmaya yetmemiş ve 21 Şubat 2001'de kur serbestçe dalgalanmaya bırakılmıştır.¹² Böylece, Şubat ayında ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte yaşanan şiddetli finansal krizlerden sonra çok ciddi bir güvensizlik ve belirsizlik ortamına girilmiştir. Ancak uzunca bir süre yaşanan bu krizlerin nedenleri tam olarak açıklanamadığı gibi krizlerden çıkılması için nelerin yapılması gerektiği de tam olarak öngörülemedi ve anlaşılamamıştır. Bu krizler her finansal krizde olduğu gibi kamu sektöründen başlayarak mali sektör ve reel ekonomi üzerinde daraltıcı etki yapmış ve tüm kesimleri etkileyecek şekilde yaygınlaşmıştır.¹³

Tablo 2.3: Sektörler İtibariyle İstihdam Artışları (Bin Kişi)

Sektörler	1999	2000	1989-2001	2001
Tarım	-183	1087	-480	320
Sanayi	61	28	1005	-36
Maden	-13	-52	-147	16
İmalat	92	83	1088	-56
Enerji	-18	-3	64	4
Hizmetler	393	593	3303	-341
İnşaat	40	0	352	-254
Ticaret	210	613	1788	-80
Ulaştırma	-16	116	290	-34
Mali Kuruluşlar	36	129	281	-12
Toplu Hizmetler	123	265	592	39
Toplam	271	466	3828	-57

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

Şubat 2001 Krizden tüm firmalar etkilenmekle birlikte mikro kuruluşlar ve küçük ölçekli işletmeler, büyük ölçekli işletmelerden daha önce ve daha derinden etkilenmiştir. Birçok firma öz sermayesinin tamamını kaybetme riski ile karşı karşıya

¹² Mehmet Hüseyin Bilgin, Gökhan Karabulut, Hakan Ongan; **Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri**, İTO Yayın No: 2002/41, Ekim 2002, s. 49.

¹³Fiyat İstikrarı ve Para Politikaları, Çevrimiçi,
http://www.ansiad.org.tr/v4/docs/17.12.2002_MERKEZ_BNK.doc 14.08.2010

gelmiştir. Krizden en çok sanayi, hizmet, inşaat, ticaret, ulaştırma, haberleşme ve mali kurum sektörleri etkilenmiştir. Bu sektördeki firmalar üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla üretimde kullanılan ithal malları da değiştirmişlerdir. Bu yıllarda (1999-2000) sektörler açısından gözlenen istihdam gelişmeleri Tablo 2.3’de verilmektedir.

Tablo 2.3’te sektörler itibarıyla istihdam artışları rakamsal olarak verilmektedir. Tabloya göre, 2000 yılında yaşanan Kasım Krizinde bazı sektörlerde geçmiş yıllara oranla istihdam oranlarında iyileşme yaşansa da özellikle tarım ve toplu hizmet sektörlerinde gözlenen negatif değerli istihdam artışları göze çarpmaktadır. 2001 yılında ise tüm sektörlerde hızlı bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Yaşanan her iki kriz de Türkiye ekonomisini daraltmış ve yatırımlarda daralma meydana getirmiştir. Ayrıca büyük ve küçük ölçekli firmalar tarafından yapılan işten çıkarmalar sonucu istihdamın daraltılması ve personel ücretlerinin azaltılması ile yüz binlerce insan işini kaybetmiş ve işsizlik had safhaya ulaşmıştır. 2000 yılında %6,5 olan işsizlik oranı 2001 yılında %8,4’e yükselmiş ve işsiz sayısı yaklaşık yarım milyon artış göstermiştir. (Tablo 2.4.)

Tablo 2.4: Kriz Yıllarına Ait İşsizlik İle İlgili Veriler (Bin Kişi 1998-2001)

	1998	1999	2000	2001
Nüfus	65.145	66.304	66.187	67.296
İşgücü	23.385	23.878	23.078	23.491
İstihdam Edilenler	21.779	22.048	21.581	21.524
Eksik İstihdam	1.449	2.164	1.591	1.404
İşsiz	1.607	1.830	1.497	1.967
İşsizlik Oranı (%)	6.9	7.7	6.5	8.4
Eksik İstihdam Oranı (%)	6.2	9.1	6.9	6.0

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008’den derlenerek hazırlanmıştır.

2.1.1. 2001 Krizini Oluşturan Nedenler

Hiçbir ekonomik kriz nedensiz meydana gelmemektedir. Krizlerin ortaya çıkmasında bir neden-sonuç ilişkisi vardır. 2001 Krizinin arka planına baktığımızda

krizi hazırlayan birçok etmenin varlığını görmekteyiz. 2000 Kasım Krizi aslında 2001 krizinin ortaya çıkacağına bir habercisi gibi görülmektedir. Yukarıda geçmiş yıllara ait göstermiş olduğumuz veriler de 2001 Krizine nasıl geldiğimizi doğrulamaktadır. Bu açıklamalardan sonra 2001 Krizin nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

2.1.1.1. Geçici Sermaye Hareketleri

Sermaye hareketleri Türkiye’de 80’lerin sonuna doğru tamamen serbestleşmiş ve bunun sonucunda sermaye girişlerinde artış meydana gelmiştir. Sermaye girişlerindeki artış geçici olarak, Türkiye’nin iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlarını çözmeyi başarmış; fakat ne yazık ki uzun vadeli büyüme süreci sağlayamamıştır. 1994 ve 2000 krizleri finansal serbestleşmeyle yakından ilgilidir. Finansal dengeleri bozuk, finansal kurumları zayıf, piyasaları sıkışık, sanayi ile tarımı düşük verimli Türkiye ekonomisinin yeni döneme tepkisi sık sık ortaya çıkan krizler şeklinde olmuştur.¹⁴

Türkiye’de dış ticaret açığının artması özellikle yabancı yatırımcıların programın sürdürülemeyeceğini düşünmeye başlamaları ile ülkeden büyük miktarda sermaye çıkışı gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Bu durum dövize olan talebi kısa sürede aşırı boyutlara ulaştırmış ve kriz başlamıştır.¹⁵

Türkiye’de 2000 yılının ilk on ayında net yabancı sermaye girişi hızlı bir şekilde artmıştır. Bu rakam 2000 yılında 982¹⁶ milyon doları bulmuştur. Yabancı sermayenin ülkeye girmesinin sebepleri IMF ile yapılan stand-by anlaşmasına verilen desteğin inandırıcılığı, nominal döviz kuru uygulamasına duyulan güven ve daha da

¹⁴ Gülten Kazgan; "Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye’nin Krizleri", İktisat Dergisi, (410-411), 2001, s.26

¹⁵ Hidayet Keskin v.d.; “2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme Çabası”, S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2, S:4, 2006, s.58

¹⁶ Zübeyir Turan, “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkemiz Ekonomisine Etkileri ve Katkıları”, Mevzuat Dergisi, Yıl:12, S:149, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuatdergisi.com/2010/05a/01.htm> 18.07.2010

önemlisi faiz oranlarındaki azalmaya rağmen kısa vadeli sermaye hareketleri için pozitif arbitraj getirisinin devam etmesidir. Bununla birlikte Türkiye’de 2000 yılının altıncı ayından itibaren istikrar programına duyulan güven azalmaya başlamıştır. Sermaye hareketlerinin ilk tehlike sinyalleri 2000 yılının Eylül ayında net sermaye hesabının negatife dönmesi ile kendini göstermiştir. Sermayenin ülkeyi terk etmeye başlaması ortaya çıkacak büyük çaplı bir ekonomik krizin de habercisi olarak yorumlanmıştır.¹⁷

Tablo 2.5. Türkiye’ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri (1999-2001)

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)	Doğrudan Yatırımlar (Milyon Dolar)	Portföy Yatırımları (Milyon Dolar)	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)
1999	4935	138	3429	344	1024
2000	9610	112	1022	4276	4200
2001	-13882	2769	-4515	-1130	-11006

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi İstatistikleri çevrimiçi www.tcmb.gov.tr 15.06.2010

Tablo 2.5’te Türkiye’ye yönelik net sermaye hareketleri verilmektedir. Verileri incelediğimiz zaman 2000 yılında Türkiye’ye gelen uzun vadeli sermaye hareketleri %1.114,3 oranında artış göstermiş, kısa vadeli sermaye hareketleri ise %431,6 oranında yükselmiştir. 2001 yılında ise oranlar tersine dönmüş, kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleri negatif yönde bir hareket sergilemiştir.

2.1.1.2. Kamu Sektörünün Borç Yükünün Artması

Yaşanılan sıkıntıların iç etkenlere bağlı sebeplerine bakıldığı zaman ele alınacak olan konulardan biri de; kamu sektörünün borç stokunun boyutu ve son yıllarda hızlı bir biçimde artan olumsuz borç dinamiği olmaktadır. Kamu sektörünün borçlanma gereksiniminin artması eski borçların yeni borçlarla kapatılmaya

¹⁷ Hidayet Keskin v.d., **a.g.e.**, s.58

çalışması sürecini başlatmıştır. Artan faiz oranları, devlet bütçesinin yarısından fazlasının faiz ödemelerine ayrılmasına neden olmuştur. Bu durum da üretimin yavaşlamasına, ekonominin de yüksek faiz, enflasyon ve kur dengesine doğru sürüklenmesine neden olmuştur. Ülke ekonomisinin iç ve dış borcu hızla artmış ve sürdürülemez bir hal almıştır. 2001 yılının sonunda kamunun borç yükü 170 Milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 60 Milyar doları dış borç 110 Milyar doları ise iç borç şeklinde olmuştur.¹⁸

Mahalli idarelerin denetim dışı harcamalarındaki artışlar da krizi tetikleyen nedenlerden biridir. Mahalli idarelerin bu kontrol dışı harcamalarındaki artışlar ve harcamaların kamu bankalarının kanalıyla şeffaf olmayan bir şekilde karşılanması sonucunda hem kamu maliyesinin bütünlük ve disiplini hem de kamu finansman dengesini bozmuştur. Ekonomiye olumsuz etkileyen bir diğer faktör de kamu sektöründeki aşırı istihdam politikası ve verimlilikle uyumlu olmayan maaş ve ücret artışları olmuştur.¹⁹

Bu açıklamalardan krizin oluşmasında sadece özel sektörün harcamaları değil kamu sektöründeki denetimsiz harcamaların da etki ettiğini görmekteyiz. Bu da kamuda tam ve bağımsız çalışan bir denetim kurumunun olmadığına işaret etmektedir. Kamu maliyesinin ve disiplinin daha düzenli işlemesi için bağımsız bir denetim mekanizması kurulmalı, bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak politikalar üretilip uygulamaya konulmalıdır.

2.1.1.3. Merkez Bankasının Uyguladığı Politikalar

2001 Şubat Krizi öncesi, Aralık 1999 yılında uygulamaya konulan döviz kuruna dayalı enflasyonu düşürme programı ekonomik gelişmeleri belirleyen temel

¹⁸ Şevki Özbilen; “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, s. 122, (çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/malikriz.pdf> 22.06.2010

¹⁹ Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, (çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/program01.html> 15.04.2010

unsur olarak belirlenmişti. Program, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın artırılmasını, yapısal reformların gerçekleştirilmesini, özelleştirmenin hızlanmasını ve enflasyon hedefi ile uyumlu gelir politikası uygulamasını benimsemiştir. Program kapsamında çıpaya bağlanan döviz sepeti 1 dolar + 0.77 Euro olarak belirlenmiştir.²⁰ TCMB, yılın ilk çeyreğinde TL'nin sepet karşısında ayda %2.1, ikinci çeyreğinde ayda %1.7, üçüncü çeyreğinde ayda %1.3 ve dördüncü çeyreğinde ayda %1 değer kaybedeceğini açıklamıştır. 2001 yılı basında dövizdeki değişim oranının %0.9 olması ve 2001 yılının Temmuz ayında çıpa uygulamasının bırakılarak dalgalı kur uygulamasına geçilmesi planlanmıştır. Fakat yaşanan gelişmeler bu öngörülerin yerine getirilmesine olanak bırakmamıştır.²¹

Bankalar ve kurumsal yatırımcıların dövize olan aşırı talepleri Kasım 2000 krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 21 Kasım 2000'de TCMB mevduat munzam karşılıklarını 12 Ocak 2001'den itibaren %6'dan %4'e düşürdüğünü belirtmiştir. 22 Kasım 2000'de Açık Piyasa İşlemleri (APİ) aracılığı ile piyasaya 1.688 trilyon TL fon sağlamış ve bankaların dispoñibilite uygulamalarına bir takım kolaylıklar getirdiğini açıklamıştır.²² Fakat yine de dövize olan talep azalmamış ve özellikle yabancı yatırımcılar döviz talep etmişlerdir. TCMB'nin brüt döviz rezervlerinde 17 Kasım ve 5 Aralık tarihleri arasında 6.1 milyar dolarlık azalma gerçekleşmiştir. TCMB'nin toplam brüt döviz rezervleri 18.3 milyar dolara, toplam net döviz rezervleri ise 13 milyar dolara düşmüştür. Dolayısıyla IMF'nin istikrar programı çerçevesinde belirlenen yılsonu hedefinin altına inilmiştir.²³

Uygulanan programın 2000 Kasım Krizi ile güven kaybına uğraması ve yüksek faizler sebebiyle bankaların mali yapılarının kötüleşmesi, şubattaki krizin

²⁰ Gazi Erçel; **2000 Yılı Dezenflasyon Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, TCMB Duyuru Metni, 9 Aralık 1999 ve TCMB, 2000 Yılı, Yıllık Rapor, s.72

²¹ M. Tuba Ongun; **“Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler”**, Der. Ömer Faruk Çolak, Kriz ve IMF Politikaları, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 69

²² Osman Karamustafa, Yakup Küçükkale; **“Türkiye’de Kriz Döneminde Kur-Faiz-Borsa İlişkilerinin Dinamik Analizi”**, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim 2002, s.1-2

²³ Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000, s. 1.

temellerini oluşturmuştur.²⁴ Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Merkez Bankasının kötü yönetimi krizin oluşmasında etkili olmuştur.

2.1.1.4. Mali Sistemdeki Aksaklıklar

Devlet tarafından kamu bankalarına verilen tarım kesimi ile küçük ve orta boy işletmeleri destekleme görevi sonucunda oluşan zararların zamanında ödenmemesinin yanı sıra, uzun yıllardır devam eden ve ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler ve kamu bankalarının yönetim sorunları bu bankaların mali yapılarını önemli ölçüde bozmuştur. Kriz ortamında kamu bankalarının devletten olan alacakları da aşırı ölçüde finansman ihtiyacına yanı zararların gittikçe artmasına neden olmuştur. Oluşan bu istikrarsız ortam da faizlerin yüksek seviyelere çıkmasına neden olmuştur.²⁵

Kamu kesimi borçlanma ihtiyacının yksekliliğine bağlı olarak özel bankalar da, reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmişlerdir.²⁶ Sonuç olarak, kamu bankaları bankacılık işlevlerini yerine getiremez duruma gelmişlerdir.

2.1.1.5. İhracat Politikaları

Krizin bir başka etkenlerinden biri olarak da karşımıza Türkiye’nin ihracat politikası çıkmaktadır. Tablo 2.6.’da Türkiye’nin 2000, 2001 ve 2002 yıllarına ait dış ticaret rakamları verilmektedir. Tablo 2.6’yı incelediğimizde Türkiye’de 2000 yılında ithalatta çok büyük bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Dış ticaret açığını negatif yönde etkileyen bu gelişmenin nedeni, uygulanan istikrar programı ile birlikte faiz oranlarında yaşanan büyük düşüş sonucunda, ertelenmiş tüketim harcamalarının

²⁴ Ali Alp; “Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika nerileri”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz zel Sayısı 1, Yıl:7, Sayı 41, Ankara Eylül Ekim 2001.

²⁵ Türkiye’nin Güçlü Ekonomiyeye Geçiş Programı, (evrimii)
<http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/program01.html> 15.04.2010

²⁶ BDDK; Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu-(V), 2002, s.3

gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunda yurtdışı malları göreceli olarak ucuzlamıştır.

Tablo2.6. 2000-2002 Yıllarına Ait Dış Ticaret Verileri (Milyar Dolar)

Milyon Dolar	2000 Yılı	2001 Yılı	2002 Yılı
İhracat	27.775	31.334	35.761
İthalat	54.503	41.399	51.203
Dış Ticaret Hacmi	82.278	72.733	86.964
Dış Ticaret Açığı	-26.728	-10.065	-15.442
İhracat/İthalat	51.0	75.7	69.8
İhracat/GSMH	13.9	21.5	19.9
İthalat/GSMH	27.3	28.4	28.5

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

2.1.1.6. Savurganlık ve Yolsuzluk Ekonomisi

Türkiye’de son zamanlarda ortaya çıkan yolsuzluklar ülke kaynaklarının eşit ve adil bir şekilde vatandaşlara ulaşmasını engellemektedir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin “Savurganlık Ekonomisi” başlıklı raporunda 1990-2000 yılları arasında toplam 195,2 milyar doların savurganlık yoluyla harcandığı açıklanmaktadır. İhalelerde yapılan yolsuzluklar ve savurganlıkla harcanan miktar birleştiğinde toplam olarak kaybedilen tutar 400 milyar dolara ulaşmaktadır. Böylelikle Türkiye yolsuzluk sıralamasında ilk on içinde yer almıştır. Aynı zamanda bankalarda yolsuzluk ve kötü yönetim sonucu meydana gelen zararlarda sadece Ziraat ve Halk Bankası’nın görev zararı 20 milyar doları aşmış diğer özel bankalarla birlikte bu toplam 32,5 milyar dolara ulaşmıştır.²⁷

²⁷ TOBB Raporu; **Savurganlık Ekonomisi Araştırması**, 2001, s.17, (çevrimiçi) <http://www.tobb.org.tr/raporlar/savurganlik.doc> 10.06.2010

Yukarıda belirtilen yapısal nedenlerin yanı sıra küreselleşme ile bağlantılı olarak küresel nitelikli krizler de başka kriz etkenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1.7. IMF Politikaları

Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri IMF ile yapılan anlaşmaların uygulandığı bir dönemde patlak vermiştir. Türkiye uyguladığı politikalardan dolayı IMF'den övgüler bile almış; fakat kriz çıkması yine de engellenememiştir. Tablo 2.7'de 1960-2000 yılları arasında IMF ile yapılan Stand-by anlaşmaları verilmektedir.

Tablo 2.7. Türkiye'de 1960-2000 Yılları Arasında Yapılan Stand-By Düzenlemeleri

Tarih	İptal	Vade(Ay)	Miktar (Mİl.SDR)	Kotadaki Pay (yüzde)	Kullanım (Mİl.SDR)
1961		12	37,5	43,6	16
1962		9	31,0	36	15
1963		11	21,5	25	21,5
1964		11	21,5	25	19
1965		12	21,5	25	0
1966		12	21,5	25	21,5
1967		11	27,0	25	27
1968		9	27,0	25	27
1969		12	27,0	25	10
1970		12	90,0	83,3	90
1978	1979	24	300,0	150	90
1979	1980	12	250,0	125	230
1980		36	1250,0	625	1250
1983		12	225,0	75	56,3
1984	1984	12	225,0	52,4	168,8
1994	1996	14	610,5	95,1	460
2000		36	2892,0	300	Devam

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, *Krizleri Nasıl Çıkardık?*, 1.Baskı, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2001, s.234

Aralık 1999’da Türkiye’nin kronikleşen yarası olan yüksek enflasyon nedeniyle Türkiye bir ekonomik istikrar programı hazırlamış ve destek için de IMF’ye başvurmuştur. Yapılan programın amacı 2002’ye kadar enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi idi.²⁸

IMF programları uygulanırken çıkan Kasım ve Şubat krizleri sonrasında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” hazırlanarak yeni programla birlikte dalgalı kur politikası benimsenmiştir. Uygulanan politikanın tam tersi bir politikanın benimsenmesi IMF’nin başarısızlığının bir göstergesi olarak gözükmektedir. Bu hatalı uygulamalar sadece Türkiye’de değil Meksika (1994), Asya (1997-98), Rusya (1998) ve Brezilya (1999) krizlerinde de görülmüştür.²⁹ Açıklamadan da anlaşılacağı IMF’in uygulamaları sadece Türkiye’de değil diğer ülkelerde de kriz ortamını tetiklediği görülmektedir.

Tablo 2.8. 2001 Yılı Hedefleri ve Gerçekleşme Yüzdeleri

	Hedefler 1999 Programı	Hedefler 2001 Programı	Gerçekleşme
GSMH Büyüme Hızı	5-6	-3.0	-9.4
Enflasyon TEFE	10-12	57.6	88.6
Enflasyon TÜFE	10-12	52.5	68.5
Net İç Borç/GSMH	56.5	78.5	93.5

Kaynak: http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=61&id=889:iktisadn-krizinden-toplumn-krizine-nereye-gidiyoruz (Çevrimiçi) 14.02.2010

²⁸ Yeldan Erinç; “On The IMF-Directed Dısınflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity Or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos ?”, (çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=290539 14.07.2010

²⁹ Halil Seyidoğlu; “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 2003, s.144, (Çevrimiçi) <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2003/cilt4/sayi2/M00091.pdf> 14.05.2010

Tablo 2.8’de de görüldüğü üzere, IMF ile birlikte yönetilen program sürecinde hedefler gerçekleştirilememiştir. Büyüme oranında hedeften aşırı oranda bir sapma yaşanmıştır. Enflasyon ve borçlanma oranlarında da sapmalar yaşanmış, hem enflasyon hem de iç ve dış borçlanma oranları hedeflerin çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere 1998 yılından krizin yaşandığı 2001 Şubat Krizinin yaşandığı zamana kadar, Türkiye ekonomisi IMF ve Dünya Bankası tarafından yönetilen bir ekonomi durumundadır. Uygulanan programlar sonucunda dış açık 2000 yılında rekor bir düzeye ulaşarak ülke ekonomisi ağır bir kriz yaşamış ve yaşanan ekonomik kriz sonrasında büyüme yüzde 9.4 (Tablo 2.8) oranında küçülmüştür.

2.1.1.8. Siyasi İstikrarsızlık ve Belirsizlik

Kriz öncesi hükümetteki partilerin kendi içindeki uyumsuzlukları gerekse meclisin beş partiden oluşan ve daha sonraları yediye çıkan parti sayısı güncel gelişmeleri düzenleyecek ve topluma hız kazandıracak yasa koyma işlemlerinin yapılmasını engellemiştir.³⁰ Bütün bunların bir sonucu olarak da ekonomi bu dönemde kırılgan bir durum sergilemiştir. Siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik ortamının ülke ekonomisinin ne ölçüde etkilediğini de buradan anlamış bulunmaktayız.

2.1.1.9. 1999 Depreminin Oluşturdu Olumsuz Atmosfer

17 Ağustos 1999 yılında meydana büyük çaplı Marmara Depremi ülke ekonomisine ve sanayisine doğrudan ve dolaylı olarak yüksek maliyetler getirmiştir. 1999 yılında GSMH’den deprem harcamalarına yüksek oranda bütçe ayrılmıştır.

³⁰ Hidayet Keskin; **a.g.e.**, s.59

2.1.2. 2001 Krizinin Sonuçları

Yaşanan hem Kasım 2000’de hem de Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizleri Türkiye ekonomisini daraltmış ve ülkede yatırımların gerilemesine neden olmuştur. Ayrıca büyük ve küçük ölçekli birçok firmada yapılan işten çıkarmalar sonucu istihdam daralmış ve personel ücretleri azaltılmış, bunu sonucunda da yüz binlerce insan işini kaybetmiş ve işsizlik hat safhaya ulaşmıştır.

Tablo 2.4’deki verileri incelediğimizde 1999 yılında istihdam alanındaki kısmi düzelme 2000 yılı sonrasında dalgalanmaya girmiştir. 2000 yılında işsizlik oranı 6,5 iken 2001 yılında bu oran 8,8 çıkmış ve cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyelerinde birine ulaşmıştır. İşsizliğin bu denli yüksek olmasında krizin etkisiyle kapanan firmalar sonu insanların işsiz kalmaları ve birçok firmanın kapasitelerini küçültmeleri nedeniyle işçi çıkarımlarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.9’da Temel Ekonomik Göstergeleri incelediğimizde inişli çıkışlı bir yol izleyen GSYİH ve gelişme hızı 2001 Krizinde yüksek miktarlarda düşüş meydana gelmiş bir ekonomi görmekteyiz. 2001 Krizi, Türkiye ekonomisi tarihinde bugüne kadar yaşanan krizlerin en etkili ve önemlisi olmuş ve aynı şekilde ekonomiye etkileri de o derece büyük olmuştur. Verileri incelediğimizde 2000-2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisindeki temel eğilim, istihdam yaratmayan hızlı büyüme, ithalat ve ihracatta hızlı artış (Tablo 2.10), yüksek cari açık, sermaye hesabı fazlası, yüksek oranda rezerv birikimi ve yükselen dış borçları olan bir ekonomik durum çizmektedir.

Şubat 2001 Krizinden reel sektör de önemli ölçüde etkilenmiş, faiz oranlarının aşırı yükselmesiyle birlikte reel sektöre kaynak aktarımı durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı yatırımları engellemiştir. Bunun yanında iç talepte daralma yaşanmış, döviz üzerinden borçlanan birçok firma iflas tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir. 2001 krizi sonrasında hemen hemen tüm sektörlerde ve tüketici talebinde

yaşanan ciddi daralma sonucunda, üretimdeki daralma 2001'in birinci çeyreğindeki %1.3 seviyesinden, ikinci çeyrekte %8.5 seviyesine yükselmiştir. Gayri safi milli hasıla (GSMH) 2001 yılında yüzde 9,4 azalmıştır.³¹

Tablo 2.9: Temel Ekonomik Göstergeler (% 2000-2006)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSYİH Oranı %	6.8	-5.7	6.2	5.3	9.4	8.4	6.9
İhracat (fob)/GSYİH %	10.5	15.9	15.6	15.5	16.2	15.2	16.2
İthalat (cif)/GSYİH %	20.5	21	22.4	22.8	25	24.2	26.5
Cari İşlemler/GSYİH %	-3.7	1.9	-0.3	-2.5	-3.7	-4.6	-6.1
İşsizlik Oranı (%)	6.5	8.4	10.3	10.5	10.3	10.3	9.9
Enflasyon Oranı - TÜFE (2003=100) %	39	68.5	29.7	18.4	9.4	7.7	9.7
Reel Kur Endeksi (1987=100)	140.35	152.04	123.05	137.75	151.74	162.08	179.57
Dış Borç/GSYİH %	44.7	57.8	56.2	47.3	41.2	35.1	39.5
Uzun Dönem/GSYİH%	34	49.4	49.1	39.8	33	27.4	31.4
Kısa Dönem/GDP %	10.7	8.4	7.1	7.5	8.2	7.8	8
MB Rezervleri (milyon dolar)	22.172	18.78	26.80	33.61	36.00	50.51	60.91
MB Rezervleri/Kısa Dönem Borç	0.78	1.14	1.63	1.46	1.12	1.36	1.44
MB Rezervleri/GSYİH %	8.4	9.5	11.6	11	9.2	10.5	11.5

Kaynak: *Hazine Müsteşarlığı "Ekonomik Göstergeler" çevrimiçi www.hazine.gov.tr 16.03.2010 ;

*Devlet Planlama Teşkilatı "Temel Ekonomik Göstergeler" çevrimiçi www.dpt.gov.tr 16.03.2010

Ekonomik krizlerin en önemli etkilerinden biri de devalüasyon nedeniyle toplumun ani olarak yoksullaşmasıdır. 2001 Şubat'ında yaşanan devalüasyonda Türk Lirası, tarihindeki en fazla değer kaybına uğramış, buna bağlı olarak da kişi başına düşen gelir de azalmıştır. 2000 yılında kişi başına düşen milli gelir 3.095 Dolar iken 2001 yılından bu aram 2.261 Dolara inmiştir.³² Kriz nedeniyle yaşanan gelirdeki

³¹Pelin Ataman Erdönmez; "Türkiye'de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma", Bankacılar Dergisi, Sayı: 47, 2003, (çevrimiçi) http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Spa533D15jsJ:www.tbb.org.tr/Dosyalar/Araştırma_ve_Raporlar/Turkiye.doc+T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+2001+Y%C4%B1%C4%B1nd+Mali+Kriz+Sonras%C4%B1nda+Kurumsal+Sekt%C3%B6rde+Yeniden&cd=1&hl=tr&ct=clnk&g=tr 14.07.2010

³² Çevrimiçi, www.tuik.gov.tr 15.07.2010 adresinden derlenerek hazırlanmıştır.

azalmadan daha önemlisi toplumda sınıflar arası eşitsizliğin daha da artmış olmasıdır. Kriz nedeniyle milyonlarca insan yoksullaşırken, aynı dönemde Türkiye’deki ithal otomobil satışlarının yükselmesi Şubat krizinin bazı kesimlerde zenginleşmeyi sağladığını göstermektedir.³³

Tablo 2.10: 1998-2009 Yılları Arası İthalat-İhracat Verileri

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama
Yıllar	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	Oranı
1998	26 973 952	2.7	45 921 392	-5.4	-18 947 440	72 895 344	58.7
1999	26 587 225	-1.4	40 671 272	-11.4	-14 084 047	67 258 497	65.4
2000	27 774 906	4.5	54 502 821	34	-26 727 914	82 277 727	51
2001	31 334 216	12.8	41 399 083	-24	-10 064 867	72 733 299	75.7
2002	36 059 089	15.1	51 553 797	24.5	-15 494 708	87 612 886	69.9
2003	47 252 836	31	69 339 692	34.5	-22 086 856	116 592 528	68.1
2004	63 167 153	33.7	97 539 766	40.7	-34 372 613	160 706 919	64.8
2005	73 476 408	16.3	116 774 151	19.7	-43 297 743	190 250 559	62.9
2006	85 534 676	16.4	139 576 174	19.5	-54 041 498	225 110 850	61.3
2007	107 271 750	25.4	170 062 715	21.8	-62 790 965	277 334 464	63.1
2008	132 027 196	23.1	201 963 574	18.8	-69 936 378	333 990 770	65.4
2009	102 128 702	-22.6	140 925 987	-30.2	-38 797 285	243 054 690	72.5

Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır. Çevrimiçi
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 05.04.2010

Tablo 2.10’de Türkiye’nin 1998-2009 yıllarına ait ithalat ihracat verileri verilmektedir. 1998 yılından ihracatın ithalatı karşılama oranı %58.7 iken 2001 yılında %75.7’ye yükselmiştir. 2001 yılında ithalat ortalama %25 oranında azalmıştır. İhracat ise %15.1 oranında artmıştır. Bu da bize ihracatın ithalata göre daha fazla arttığını dışarıdan ülkeye daha az mal girdiğini göstermektedir. Krizden dolayı kişi başına düşen milli gelirin düşmesi ithalatın düşmesine neden olmuştur. Şubat 2001 Krizinden sonra ithalat ve ihracat değerleri artarak yükselmeye devam

³³ Türk Tabipleri Birliği; **2001 Ekonomik Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri**, Ankara, 2003, s.6 (çevrimiçi) http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/BELGELER/kriz_raporu_2.pdf 14.05.2010

etmiş 2009 yılında 2008 yılından yaşanan küresel krizin etkisiyle ithalat ve ihracat oranlarında sırasıyla %30,2 ve %22,6 oranında düşüş meydana getirmiştir.

2.2. 2001 Sonrası Türkiye’de İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri

Türkiye’de işgücü piyasasına ilişkin kaynaklar Genel Nüfus Sayımı, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’in Hane Halkı İşgücü Anketi (HİA) olmak üzere dört ana grupta toplanabilir.

Bu çerçevede Türkiye’de işgücü piyasasının verileri ile ilgili olarak düzenli ve bilimsel istatistiki yöntemlerle hazırlanması bakımından TÜİK (eski adıyla DİE)’nin HİA sonuçları önem arz etmektedir. DİE ilk HİA sonuçlarını 1966 yılında gerçekleştirmeye başlamıştır. 1968-69 yıllarında da tekrarlandıktan sonra devam ettirilememiştir. 1980’li yıllarda yeniden başlanmış; fakat bazı yıllarda ara verilmiştir. Ekim 1989’dan itibaren düzenli olarak yayınlanmaya başlamıştır.³⁴ Nisan ve Ekim aylarında yapılan HİA’lar 2000’li yıllardan sonra daha kapsamlı yapılmaya başlamış ve örnek büyüklüğü ile tahmin boyutu genişletilmiştir. Tahminler yılda üçer aylık dönemlerle 4 defa çıkartılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de 2009 yılında, 24 milyon 748 bin işgücünden, istihdam edilenlerin sayısı 21 Milyon 277 bin kişidir.³⁵ Türkiye gelişmekte olan bir ülke olduğu için, işgücü piyasasının gelişmiş ekonomilerden ayrılan birçok özelliği bulunmaktadır. İşgücüne katılım oranının düşük olması bunların başında gelmektedir. Her ülkede ve her gelişme safhasında aynı olmayan işgücüne katılma oranı, ülkenin milli hasılasını belirleme yönünden üretim faktörlerinden olan emeğin, yani insan gücünün miktar olarak potansiyel kapasitesini göstermesi açısından önemli bir göstergedir.³⁶

³⁴ TÜSİAD; **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, TÜSİAD Basın Bülteni, 2003, s.2, (Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org/FileArchive/duyuruno312.pdf> 12.04.2010

³⁵ Çevrimiçi www.tuik.gov.tr 06.06.2010

³⁶ Sabahaddin Zaim; **Çalışma Ekonomisi**. Filiz Kitapevi, Gen. 10. Baskı, İstanbul, 1997, s.576

Sağlıklı ve etkin bir işgücü piyasası, sürdürülebilir büyüme ve refah açısından vazgeçilmez bir ön koşuldur. Bu açıdan işgücü piyasasının yapı ve niteliklerinin bilinmesi ve bu yapı ve niteliklerin geliştirilmesine yönelik politikaların oluşturulması önemlidir.³⁷ İşgücünün istihdam edilebilirliğini sorgulamak ve işsizlikteki gelişmeleri ve bu sorunun geleceğini kestirebilmek için işgücü piyasasının çeşitli boyutlarıyla incelenmesi gerekmektedir. Bu genel açıklamalardan sonra Türkiye’de işgücü piyasasının temel yapısal özelliklerini açıklamaya geçebiliriz.

2.2.1. İşgücüne Katılım

Bir ülkenin sahip olduğu nüfusun tamamının üretimde istihdam edilmesi mümkün olmamaktadır. Nüfusun istihdam edilemeyen kısmı iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birinci kesim; çalışma çağına olup da çeşitle nedenlerle çalışamayan kesim (15-64), ikincisi kesim ise, çalışma çağına (0-14 ile 65 yaş ve üstü) dışında kabul edilen kesimdir.

Türkiye’de işgücüne katılım oranı OECD ülkelerinin aksine sürekli bir düşüş göstermektedir. 2000 yılında Türkiye için % 49, 6 olan İKO AB ülkelerinde ortalama % 62, 7 iken, OECD üyesi ülkelerde % 65, 7’dir.³⁸

İşgücüne katılım oranı 2000 yılında %49,9 iken 2008 yılında bu oran %46,9’lara gerilemiştir. Tablo 2.11’de cinsiyete göre işgücüne katılım oranlarına baktığımız zaman kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklere göre çok düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedenini kadınların işgücüne katılım oranlarının kentlerde son derece kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır.

³⁷ Ercan Türkan; **Türkiye’de İşgücünün Yapısı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, TCMB, Ankara, 2005, s.6

³⁸ CEPR; Employment Outlook, 2005, s.240 (çevrimiçi)
<http://www.oecd.org/dataoecd/36/30/35024561.pdf> 25.06.2010

Tablo 2.11: İşgücüne Katılım Oranları (Kır-Kent ve Cinsiyete Ayrımına Göre %) (2000-2009)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	49,9	49,8	49,6	48,3	46,3	46,4	46,3	46,2	46,9	47,9
-Erkek	73,7	72,9	71,6	70,4	70,3	70,6	69,9	69,8	71,1	70,5
-Kadın	26,6	27,1	27,9	26,6	23,3	23,3	23,6	23,6	24,5	26,0
Kent	44,1	44	44,4	43,8	43	44,1	44,2	44,3	45	45,8
-Erkek	70,9	70,6	69,8	68,9	69,1	70	69,3	69,3	69,5	
-Kadın	17,2	17,4	19,1	18,5	17,7	18,7	19,5	19,8	20,8	
Kır	58,7	58,7	57,6	55,5	54,4	52,1	51,2	50,8	51,4	52,7
-Erkek	77,9	76,3	74,5	72,9	73,3	72	71,3	71	71,6	
-Kadın	40,2	41,7	41,4	39	36,7	33,9	33,1	32,5	32,9	

Kaynak:*TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

*2009 verileri www.tuik.gov.tr adresinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2.11'de görüldüğü üzere kırdaki işgücüne katılım oranı kentten daha yüksek gözükmemektedir. Bunun nedeni de kentte kadınların işgücüne katılım oranlarını düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da kentte kadın işgücüne katılım oranının yükseltilmesi için gerekli istihdam politikalarının oluşturulması zorunluluğunu bizlere göstermektedir.

Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarına baktığımız zaman 2000'li yılların başında kent ve kır ayrımında kadın işgücüne katılım oranında yüksek oranda fark varken, 2008 yılına geldiğimizde bu farkın azaldığını görmekteyiz. Aradaki fark %11,1'lere gerilemiş olup hala yüksek gözükmemektedir. Bunun nedenini kırsal alanlarda aile olarak işe katılımlardan kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan kırdan kente göç de kadın işgücüne katılım oranlarının düşmesine neden olmaktadır.

2.3. 2001 Sonrası Türkiye’de İstihdamın Yapısal Özellikleri

İşgücüne katılım oranı, istihdam edilenler ile işsizlerin, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranını temsil ederken; istihdam Türkiye İstatistik Kurumu’nun Hane Halkı İşgücü Anketi’nde tanımladığı gibi işbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur.³⁹ Aşağıda istihdamın yapısal özellikleri kır-kent ve cinsiyet, sektörel, eğitim ve çalışma gruplarına göre açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1. İstihdamın Kır-Kent ve Cinsiyet Ayrımına Göre Dağılımı

Ülkemizde istihdam oranının düşük olmasının temel nedenleri, ekonomik istikrarsızlık, yatırımların yetersizliği, işgücü piyasasının kurumsallaşamaması, tarımdan gelen niteliksiz işgücüne yeterli iş imkanlarının yaratılamaması, çalışma çağı nüfus artış hızının toplam nüfus artış hızından fazla olması, işgücünün niteliğinin ekonominin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasındaki ilişkinin kurulamaması, işgücü piyasası esnekliğinin sağlanamaması ve girişimciliğin yeterince desteklenememesidir.⁴⁰

Toplam istihdamın 15 milyon 598 binini erkekler oluştururken 5 milyon 595 binini de kadınlar oluşturmaktadır.⁴¹ Tablo 2.12’ye baktığımızda 2000 yılında %46,7 olan istihdam oranı 2008 yılında %41,8’e gerilemiştir. Bunun en önde gelen nedenlerinde biri tarım sektöründe meydana gelen istihdam azalışından kaynaklanmaktadır. Aşağıda tablo 2.12’yi incelediğimizde 2000 yılında kır istihdam oranı %56,4 iken 2008 yılında %47,7’e düşmüştür. Bu durum da istihdam azalışının tarım sektöründeki istihdamın azalmasından kaynaklandığını desteklemektedir.

³⁹ TÜİK; İstatistik Göstergeler 1923-2008, 2008, s.157

⁴⁰ DPT; İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.34

⁴¹ TÜİK; a.g.e., s.161

Tablo 2.12: İstihdam Oranları (Kır-Kent ve Cinsiyete Göre) (%) 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	46,7	45,6	44,4	43,2	41,3	41,5	41,5	41,5	41,8	41,2
-Erkek	68,9	66,5	63,9	62,9	62,7	63,2	62,9	62,8	62,6	60,7
-Kadın	24,9	25,1	25,3	23,9	20,8	20,7	21	21	21,6	22,3
Kent	40,2	38,9	38,1	37,7	37,1	38,4	38,9	39	39,2	38,2
-Erkek	69,5	65,4	53,3	60,7	60	61,9	61,7	61,8	61,4	59,2
-Kadın	15	14,5	15,5	15,1	14,6	15,7	16,3	16,6	17,3	17,8
Kır	56,4	56	54,3	51,9	51,4	48,8	48	47,4	47,7	48,0
-Erkek	74,1	71,4	69	67,1	68,3	66,5	66	65,1	65,4	64,3
-Kadın	39,4	41	40,2	32,4	35,6	32,6	31,8	31,2	31,5	32,8

Kaynak: *TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

* 2009 verileri www.tuik.gov.tr adresinden derlenerek hazırlanmıştır.

Kadınlarda istihdam oranına baktığımızda erkeklerin bir hayli gerisinde kalmaktadır. Yukarıda tablo 2.12'de kırsal yerlerde istihdam oranları kentsel yerlere oranla daha fazla görülmektedir. 2000 yılında kent kadın istihdam oranı %15 iken kır kadın istihdam oranı %39,4 olarak görülmektedir. 2009 yılına geldiğimizde ise kent kadın istihdam oranı %17,8'e yükselmiş; kır kadın istihdam oranı ise %32,8'e gerilemiştir.

2.3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

İstihdamın sektörel dağılımı, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yönden gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biridir.⁴² İstihdam edilenlerin yaptıkları işler genellikle üç sektörde toplanmaktadır. Bu sektörler tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir. İstihdamın sektörlere göre dağılımı ülkeler arasında farklılık göstermektedir ve bu farklılık gelişmiş ülkeleri geliştirmekte olan ülkelere ayırmaktadır. Çünkü bir ülkede mal üreten ana sektörler tarım ve sanayidir. Hizmet sektörünün durumu diğer iki sektörün gelişmesine bağlıdır. Geliştirmekte olan

⁴² A.e, s.35

lkelerde sanayi sektörü fazla gelişmiş olmadığından istihdamın büyük bir kısmı tarım alanında olmaktadır. İktisadi gelişmeye paralel olarak istihdam tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymaktadır. Sanayi sektörü geliştikçe istihdam hizmet kesimine yayılmaktadır. Buna üç sektör kanunu da denmektedir.⁴³

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı Tablo 2.18’de gözükmektedir. Tabloya baktığımızda istihdam edilenlerin en büyük bölümünün hizmetler sektöründe yer aldığı anlaşılmaktadır. 2009 yılı verilerine göre çalışanların % 50’si hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Bunu % 24,7’lik oranla tarım sektörü, % 19,4’lk oranla sanayi ve % 5,9’luk bir oranla inşaat sektörü takip etmektedir.

Bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması nedeniyle bilgi çağıının yaşandığı günümüzde, hizmetler sektörü tüm dünya genelinde en önemli sektörlerden biri haline gelmektedir. Bunun doğıal bir sonucu olarak da istihdamın sektörel dağılımı tüm dünyada olduğı gibi Türkiye’de de hizmetler sektörüne doğıru yoğıunlaşmaktadır. Sektörlerle ilgili daha sonraki kısımlarda detaylı bilgi verileceğı için bu kadar açıklama ile yetinilecektir.

2.3.3. İstihdamın Eğıtim Durumuna Göre Dağılımı

Eğıtimin işgücü arz ve talebi açısından taşıdığı önem gün geçtikçe artan bir seyir izlemektedir. Tüm lkeler için temel sorun, işgücü arz ve talebi arasındaki eğıitilmiş iş gücünün gerek nitel gerekse nicel açığıdır. Bu anlamda, işgücünün ekonomik ve sosyal anlamda etkinliğı, niteliksel ve niceliksel yönüyle de bağılantılıdır. İşgücünün niteliğı ancak iyi bir eğıitimle geliştirilebilir ve iş arzında eğıitilmiş işgücünün niceliğı etkin olmaktadır.⁴⁴ Aşağıda tablo 2.13’de 2000-2008 yıllarına ait cinsiyet açısından eğıitim durumlarına göre istihdam oranları verilmektedir.

⁴³ Sabahaddin ZAİM; **a.g.e.**, s.147

⁴⁴ Handan Kumaş; **a.g.e.**, s.34-35

Tablo 2.13:Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları 2000-2008 (15 + Yaş Bin)

Yıl ve Cinsiyet	Toplam	Okuryazar Olmayan	Okuryazar	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	İlkokul	İlköğretim, Orta ve Dengi Meslek Okulu	Lise	Lise ve Dengi Meslek	Yükseköğül veya Fakülte
2000	21 581	1 917	19 664	708	11 384	2 112	2 333	1 233	1 894
2001	21 524	1 899	19 625	748	11 201	2 126	2 185	1 415	1 950
2002	21 355	1 649	19 706	678	10 794	2 300	2 186	1 609	2 139
2003	21 148	1 493	19 655	608	10 327	2 417	2 234	1 736	2 333
2004	19 632	1 250	18 382	722	9 109	2 439	2 382	1 515	2 215
2005	20 067	1 109	18 958	871	8 659	2 740	2 349	1 858	2 481
2006	20 423	1 062	19 361	907	8 484	2 904	2 313	2 059	2 694
2007	20 738	990	19 748	922	8 384	3 036	2 365	2 157	2 884
2008	21 194	960	20 234	976	8 344	3 206	2 356	2 212	3 140
Erkek									
2000	15 780	670	16 978	476	8 697	1 868	1 834	972	1 263
2001	15 555	634	16 816	488	8 335	1 895	1 747	1 147	1 309
2002	15 232	490	16 734	425	7 849	1 992	1 730	1 311	1 435
2003	15 257	451	16 863	373	7 600	2 057	1 783	1 419	1 574
2004	14 586	439	14 147	485	6 958	2 071	1 903	1 225	1 505
2005	14 959	359	14 600	551	6 676	2 321	1 865	1 524	1 663
2006	15 165	340	14 825	559	6 548	2 448	1 812	1 676	1 782
2007	15 382	302	15 080	559	6 503	2 536	1 819	1 761	1 902
2008	15 598	288	15 310	570	6 438	2 676	1 798	1 785	2 043
Kadın									
2000	5 801	1 247	4 554	231	2 687	245	498	261	632
2001	5 969	1 266	4 936	260	2 866	231	438	268	642
2002	6 123	1 159	5 272	253	2 945	308	456	298	704
2003	5 891	1 042	5 209	235	2 727	360	451	317	759
2004	5 046	811	4 235	237	2 151	368	479	290	710
2005	5 108	750	4 358	320	1 983	419	484	334	818
2006	5 258	722	4 536	348	1 936	456	501	383	912
2007	5 356	688	4 668	363	1 881	500	546	396	982
2008	5 596	672	4 924	406	1 906	530	558	427	1 097

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye’de her yaş grubu için demografik fırsat penceresinden yararlanma şansı bulunmaktadır. İstihdamın büyümesi halinde hane halkı geliri artacak ve tasarruflarda bir artış meydana ortaya çıkacaktır. Bu, okul çağındaki gençlerin daha

uzun süre okula devamını ve dolayısıyla daha iyi bir eğitim almasını sağlayabilecektir.⁴⁵ Bu bağlamda, Türkiye’de istihdamın eğitim düzeyine göre dağılımında dikkati çeken nokta, Tablo 2.13’de 2000-2008 yılları arası dönemde toplam istihdam içinde okuryazar olmayanların payının önemli ölçüde gerilemesi ve tüm eğitim seviyelerinde artışların olmasıdır. Toplam istihdam içinde okuma bilmeyenlerin oranı 2000 yılında % 8,9 iken, 2008 yılında % 4,5’e gerilemiştir. Bu bulgular, demografik fırsat penceresini destekler niteliktedir.

2000 yılında ilkokul mezunlarının toplam istihdam içindeki payı %52,8 olup bu oran 2008 yılında %39,4'lere kadar inmiştir. Lise mezunlarının istihdam içindeki payı % 10,8'den % 11,1'e, lise dengi meslek okulu bitirenlerin payı % 4,7'den % 10,4'a, yüksek öğretim görenlerin payı % 8,8'ten % 14,8'e yükselmiştir. Okul mezunlarının toplam istihdam içindeki payı 2000-2008 döneminde artış eğiliminde olmasına rağmen, istihdamın eğitim seviyesi düşüktür ve büyük ölçüde vasıfsızlardan oluşmaktadır.

Özellikle son yıllarda istihdam edilenlerin eğitim düzeyindeki artış, değişen dünya koşulları ile yakından ilişkilidir. Bilgi teknolojilerindeki yaygınlaşma ile yaşanan, bilgi çağında iş gücünü oluşturan bireyler de bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. İşverenlerin çoğu artık yeni teknolojiyi takip eden ve bu teknolojiyi kullanabilecek kişileri istihdam etmeyi daha çok tercih etmektedir. Bunun sonucunda da istihdamda eğitimin önemi daha fazla önem arz etmektedir. Dolayısıyla da eğitim düzeyi artmakta ve istihdamın eğitim düzeyine göre dağılımı da olumlu yönde gelişmektedir.

2.3.4. İstihdamın Çalışan Gruplara Göre Dağılımı

İstihdamın sektörel dağılımına bağlı olarak ortaya çıkan ve Türkiye’yi gelişmiş ülkelere ayıran işgücü piyasasına ilişkin önemli bir farklılık da istihdam

⁴⁵ Hacer Ansal vd.; **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Kasım, İstanbul, 2000, s.51-52

edilenlerin çalışma gruplarına göre dağılımıdır. Gelişmiş toplumlarda çalışanların %80’den fazlası ücretli iken⁴⁶ ülkemizde istihdam edilenlerin oranı 2008 itibariyle %54,4’dür.

Tablo 2.14:Çalışan Gruplara Göre İstihdam Oranları 2000-2008 (15 + Yaş Bin)

Yıl ve Cinsiyet	Toplam	Ücretli veya Maaşlı	Yevmiyeli (Mevsimlik, Arizi, Geçici)	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2000	21 581	8 354	2 134	1 109	5 325	4 659
2001	21 524	8 385	1 771	1 140	5 365	4 865
2002	21 355	8 979	1 646	1 186	5 089	4 455
2003	21 148	9 043	1 665	1 052	5 249	4 138
2004	19 632	9 056	1 637	999	4 572	3 367
2005	20 067	9 989	1 447	1 101	4 689	2 841
2006	20 423	10 591	1 437	1 162	4 555	2 678
2007	20 738	11 080	1 454	1 189	4 386	2 628
2008	21 194	11 527	1 410	1 249	4 324	2 684
Erkek						
2000	15 780	6 566	1 875	1 066	4 638	1 635
2001	15 555	6 667	1 506	1 100	4 596	1 686
2002	15 232	7 086	1 275	1 125	4 326	1 421
2003	15 257	7 142	1 320	1 010	4 533	1 250
2004	14 586	7 101	1 329	950	4 081	1 123
2005	14 959	7 812	1 156	1 051	4 022	918
2006	15 165	8 217	1 141	1 093	3 895	819
2007	15 382	8 571	1 154	1 114	3 769	773
2008	15 598	8 866	1 096	1 172	3 707	757
Kadın						
2000	5 801	1 788	259	43	687	3 024
2001	5 971	1 718	265	40	769	3 179
2002	6 122	1 893	371	61	763	3 034
2003	5 892	1 901	345	42	716	2 888
2004	5 047	1 955	308	49	490	2 244
2005	5 108	2 177	291	50	667	1 923
2006	5 258	2 374	296	69	660	1 859
2007	5 356	2 509	300	75	617	1 855
2008	5 595	2 661	314	77	616	1 927

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2008’den derlenerek hazırlanmıştır.

⁴⁶ Sedat Murat; “AB Ülkelerinde ve Türkiye’de İşgücünün Yapısı”, Prof. Dr. Nusret EKİN’e Armağan, Ankara, TÜHİS, Yayın No:38, 2000, s.313

Tablo 2.14’de Türkiye’de istihdamın çalışan gruplara göre dağılımı gösterilmektedir. Türkiye’de ekonomik gelişmeye paralel olarak, işgücü içinde ücretlilerin payı 2000-2008 yılları arasında bir önceki yıla göre sürekli artış göstermektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de işgücü içinde ücretlilerin oranı gelişmiş ülkelerin çok altında bulunmaktadır. Bu oranın Tablo:2.14’e göre Türkiye’de 2008 yılı itibari ile % 54,4 olması, Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olduğunu destekler niteliktedir.

İşgücünün çalışan gruplarına göre dağılımı cinsiyet açısından ele alındığında ücretliler, işveren ve serbest çalışanların çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Ücretsiz aile işçiliğinde ise kadınların payı yüksektir. Ücretsiz aile işçiliğinin payının özellikle kadınlarda yüksek olması Türk işgücü piyasasının ayırt edici bir özelliği olmaktadır. Bu oran kadınlarda 2000 yılında % 52,1 iken, 2008 yılında % 34,4’e gerilemiş ve aynı dönemde bu azalışla birlikte kadın işgücünde ücretlilerin payı artış göstermiştir.

Türkiye’de kendi hesabına çalışanların payının yüksek olması da işgücü piyasası açısından anlamlı bir durum arz etmektedir. Çünkü, işverenler en az bir kişiyi çalıştırdıkları halde, kendi hesabına çalışanlar kimseyi istihdam etmemektedir ve etse de bu ücret karşılığı olmamaktadır. Ekonomi geliştikçe işveren ve kendi hesabına çalışanların payının azalması beklenmektedir. Türkiye’de ise bu grup, 2004 yılında % 20,4 ile ücretlilerden sonra ikinci sırayı almaktadır.

2.4.Türkiye’de İşsizliğin Yapısı ve Özellikleri

Bir ülkenin ekonomik gelişiminin temel göstergelerinden biri sahip olduğu işgücünün durumu ve niteliğidir. Ülkeler sahip oldukları insan kaynaklarını en etkin şekilde üretime sokabilmelidir. Aksi takdirde önemli derecede sosyal ve ekonomik maliyet yüklenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle işsizlik problemi ekonomik problemlerin temelini teşkil etmektedir. Bir ülkenin gelişmişliği, sahip olduğu

işgücüne, güvenli ve tatminkar istihdam olanakları sağladığı oranda başarılı sayılmaktadır.⁴⁷

Günümüzde işsizlik, sadece hızlı nüfus artışına sahip, gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zaman da gelişmiş ülkelerin de yapısal sorunlarından biri durumundadır. İşsizlik bütün ülkelere paylaşılan bir sorun olmakla birlikte, boyutları ve yapısal özellikleri ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye göre değişebilmektedir.

Türkiye, hızla artan nüfusa istihdam olanakları yaratamamaktan kaynaklanan bir işsizlik sorunu ile karşı karşıyadır. Diğer bir ifade ile Türkiye’de işsizlik, ekonomik kalkınma süreci içinde hızlı nüfus artışı ve kentleşmenin beslediği işgücü arz ve talep artışları arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Türkiye’de işsizliğin, genellikle istihdam içinde farklı şekiller almak sureti ile, düşük gelir, fakirlik, çalıştığı halde asgari gelirden yoksun ve milli gelire katkı yapmayan yapay istihdam biçimleri şeklinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁴⁸.

Türkiye’de yüksek enflasyon, sermaye-yatırım yetersizliği, hızlı nüfus artışı, eğitim sistemindeki yetersizlikler, bölgelerarası gelişmişlik farkları, çarpık kentleşme, yüksek istihdam vergileri işsizlik sorununun başlıca nedenleri arasında sayılmaktadır. Türkiye’nin en önemli sorunlardan biri olan işsizliğin 2001 sonrası özellikleri kır-kent, yaş grupları ve eğitim durumuna göre açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımına Göre İşsizlik

Türkiye’de işgücü piyasası değerlendirildiğinde işsizliğin cinsiyetlere dağılımının 2000 yılından sonra değiştiği görülmektedir. 1988–2000 yılları arasında

⁴⁷ N. Bozdağ; "Türkiye’de İşsizlik", G.U. i.i.B.F. Dergisi, Cilt:4, Sayı:1-2, Ankara, 1998, s.245

⁴⁸ Mehmet Hüseyin Bilgin; "Türkiye’de İşsizliğin Yapısal Analizi", Öneri Dergisi, Cilt: 5, Yıl: 9, Sayı: 19, Ocak, İstanbul, 2003, s: 138-139.

kentte, erkekler arasındaki işsizlik oranları genellikle pek değişmeyerek aynı seviyede kalırken, kadınlar için bu oran azalmaktaydı.⁴⁹ Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra ise işsizlik oranlarındaki değişim erkekler aleyhine gelişmiştir. 2001 yılında 11 milyon olan işgücünün, 1,4 milyonu işsizdi ve bunun yaklaşık 1 milyonunu erkekler oluşturmaktaydı. Yaşanan krizle birlikte kadınlar aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla iş gücü piyasasında daha çok yer almışlardır.⁵⁰

Tablo 2.15: İşsizlik Oranları Kadın-Erkek 2000-2008 (%)

YILLAR	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN
2000	6,5	6,6	6,3	8,8	7,8	13	3,9	4,9	2
2001	8,4	8,7	7,5	11,6	10,3	16,6	4,7	6,5	1,7
2002	10,3	10,7	9,4	14,2	13	18,7	5,7	7,3	3
2003	10,5	10,7	10,1	13,8	12,6	18,3	6,5	7,9	4,1
2004	10,8	10,8	11	13,6	12,5	17,9	5,5	6,8	3
2005	10,6	10,5	11,2	12,8	11,6	17	6,3	7,7	3,6
2006	10,2	9,9	11,1	12,2	11	16,4	6,2	7,4	3,9
2007	10,3	10	11	12	10,8	16,1	6,8	8,3	3,8
2008	11,0	10,7	11,6	12,8	11,6	16,6	7,2	8,7	4,3

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2.15’de 2000-2008 yılları arasındaki kent kır ayrımında kadın ve erkek işsizlik oranları verilmektedir. 2000 yılında kentte erkek işsizlik oranı % 7,8 iken bu oran kadınlar için % 13 seviyesindedir. 2006, 2007 ve 2008 yılı verilerine bakıldığında ise Türkiye genelinde erkeklerde işsizlik oranının sırasıyla % 9,9 , % 10 ve %10,7 olduğu; kadınlar içinse bu oranların sırasıyla %11,1, %11 ve %11,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Kent toplamına bakıldığında ise 2006, 2007 ve 2008 yıllarında erkeklerde işsizlik oranının sırasıyla %11 % 10,8 ve %11,6 şeklinde gerçekleştiği

⁴⁹ TÜİK; **İstatistik Göstergeler 1923-2008**’den derlenerek açıklanmıştır.

⁵⁰ İnsan Tunalı; **“Background Study on Labour Market and Employment in Turkey”**, 2003 (Çevrimiçi), http://statik.iskur.gov.tr/tr/dis_iliskiler/BST-final%20report%20_27%5B1%5D.June.2003_.pdf 08.06.2010

görülmektedir. Kadınlarda ise bu oranlar sırasıyla %16,4, %16,1 ve %16,6'dır. Kırsal kesimde erkeklerde işsizlik oranı ise sırasıyla %7,4, %8,3 ve %8,7 olarak gerçekleşmiştir. Kadınlar açısından kent-kır farkı daha belirgin olarak görülmektedir. Belirtilen yıllarda kırsal kesimde işsizlik oranı, kadınlarda sırasıyla %3,9, %3,8 ve %4,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun temel nedeni kırsal kesimde nüfusun büyük bölümünün kendi hesabına ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da işsizlik oranlarının kırsal kesimde düşük oranlarda seyretmesine neden olmaktadır.

Ücretsiz aile işçilerinin %90'a yakını da kadınlardan oluştuğu için kırsal kesimde kadınlar arasında işsizlik oranları düşük düzeylerde kalmaktadır. Kentlerde ise istihdam olanakları daha çok vasıflı işgücü için mevcuttur. Bu durumda köyden kente göç ile birlikte kırsal kesimde eğitim olanaklarının yetersiz olduğu için vasıfsız olan kadınlar iş bulamamakta bu durumda da kentlerde kadınlar açısından işsizlik oranları daha yüksek çıkmaktadır.

2.4.2. İşsizliğin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye'de işsizliğin özelliklerinden biri de genç işsiz oranının yüksek olmasıdır. 15-24 arası yaş grubu işsizlikten en fazla etkilenen gruptur. Daha önceki yıllarda olduğu gibi 2000'li yıllarda da 15-24 yaş arası grup işsizlik oranlarının en yüksek olduğu grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2.16'da 2000-2008 yılları arasında yaş gruplarına göre kadın ve erkek işsizlik oranları verilmektedir. 2008 yıl itibarıyla TÜİK sonuçlarına göre 15-24 yaş arası işsizlerin sayısı 898 bine yani %34,4'e ulaşmıştır. 25-34 yaş grubu ise işsizlerin sayısı ise 874 bin yani %33,5'ini oluşturmaktadır. Tablo 2.16'yı incelediğimiz zaman 15-24 arası yaş grubunda işsizlik oranları düşme eğilimi göstermekte, diğer yaş gruplarında ise yükselme eğilimine girmektedir. 2000 yılında 15-24 erkek-kadın yaş

grubu arasında işsizlik oranları sırasıyla %41,1, %55,7 iken 2008 yılında bu oranlar sırasıyla %31,1, %49,6'ya kadar gerilemiştir.

Tablo 2.16: Yaşlara Göre İşsizlik Oranları Kadın-Erkek 2000-2008 (%)

	15-24		25-34		35-54		55+	
YILLAR	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
2000	41,1	55,7	29,6	28,9	23,4	14,9	3,1	0,5
2001	40,2	54,9	30,7	29,8	26,6	14,7	2,5	0,6
2002	36,3	49,6	31,5	32,9	29,4	16,4	2,8	1,1
2003	35,8	50,6	33,9	33,9	27,4	16,9	2,8	0,9
2004	34,3	47,4	33,8	33	29	16,1	2,9	0,5
2005	33,1	45,7	33	34,7	30,8	17,8	3	0,3
2006	31,8	48,6	33	35,2	31,8	18,4	3,4	0,5
2007	33,3	42,8	32,3	34,4	31,1	19,4	3,3	0,6
2008	31,1	49,6	34,9	35	32,1	21,5	3,9	0,7

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

Tablodaki verilerden ulaştığımız sonuca göre 15-24 yaş grubu genç işsizler Türkiye’de işsizlik sorunundan en fazla etkilenen yaş grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Genç işsizlik sorunu sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. AB’nin de genç işsizliği çözmek için istihdam stratejileri oluşturduğunu bilmekteyiz. Ülkemizin nüfus piramidine baktığımız zaman genç bir nüfusa sahip olduğu görülmekte ve bu nedenle genç işsiz oranının yüksek olması olağan karşılanması gerekmektedir.

2.4.3. İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim ve işsizlik arasındaki ilişkinin belirlenmesi, eğitimin işgücünün niteliğinin sinyali olması nedeniyle önemlidir. Bu çerçevede ekonomik teori, eğitim seviyesi arttıkça işsizliğin azalacağını belirtmektedir.⁵¹ Tablo:2.18’e baktığımızda Türkiye’de eğitim düzeyine göre işsizlikteki gelişmelerin teorik beklentilere uyum

⁵¹ Seyfettin Gürsel, Veysel Ulusoy; **Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam**, Yapı Kredi Yayınları, Cogito/Ekonomi-87, 1. Baskı, Ağustos, İstanbul,1999, s.115

göstermediği görülmektedir. Türkiye’de eğitim düzeyi yükseldikçe, işsizlikte beklenen azalmanın ortaya çıkmadığını görmekteyiz.

Tablo 2.17’de 2000-2008 yılları arasında eğitim durumuna göre kadın ve erkek işsizlik oranları verilmektedir. Tablo 2.17’deki işsizlik oranları incelendiğinde Türkiye genelinde, bütün eğitim seviyelerinde işsizlik oranının genel olarak arttığı görülmektedir. Türkiye genelinde farklı eğitim düzeylerine sahip olanların işsizlik oranlarına bakıldığında, işsiz kalanların çoğunlukla ilkokul mezunu olduğu ve ilkokul mezunlarını da lise ve dengi okul mezunlarının izlediği aşağıdaki tabloda görülmektedir. Bu durum eğitim düzeyinden bağımsız olarak ele alındığında, Türkiye’de lise eğitiminin iş vasfı kazandırmadığını ve bu nedenle mezunlarının iş bulma olasılıklarının düşük olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerden farklı olarak, Türkiye’de asgari ücretin oldukça düşük ve istihdam edilenleri koruyan kurumsal yapının zayıf olması, düşük eğitim seviyelerinde işsizlik oranının göreceli olarak daha düşük olmasına neden olmaktadır.⁵²

Türkiye genelinde işsizlikten en fazla etkilenen lise ve dengi meslek okullarından mezun olanların etkilendiği görmekteyiz. 2008 yılı verilerini incelediğimiz zaman toplam işsizlerin %26’sını lise mezunları oluşturmaktadır. Bu da her 4 lise mezunundan birinin işsiz olduğu anlamına gelmekte ve aynı zamanda lise eğitiminin yüksek vasıf kazandırmadığını göstermektedir. Diğer yandan yüksek okul veya fakülte mezunlarının da işsizliler içerisinde oranının gittikçe arttığı görülmektedir. 2000 yılına baktığımızda %9,6 olan işsiz oranı 2008 yılında %13,9’a yükselmiştir. Bu grup içerisinde işsiz oranının yüksek olması artık üniversite mezunu olmanın iş garantisi sağlamadığını ortaya koymaktadır. Bunun nedeni ülkemizin genç nüfus yoğunluğunun çok olmasından, yeni üniversitelerin açılması ve bunun

⁵² Hacer Ansal v.d.; a.g.e., s.113

sonucunda göreceli olarak yüksek eğitilmiş genç nüfusun artmasına rağmen bu iş gücüne olan talebin aynı oranda artmamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.17: Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları Kadın-Erkek 2000-2008 (%)

Yıl ve Cinsiyet	Toplam	Okuryazar Olmayan	Okuryazar	Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	İlkokul	İlköğretim, Orta ve Dengi Meslek Okulu	Lise	Lise ve Dengi Meslek	Yüksek okul veya Fakülte
2000	1 497	68	1 429	42	628	191	273	151	144
2001	1 967	60	1 907	46	891	256	336	214	164
2002	2 464	79	2 385	44	1 091	329	374	280	267
2003	2 493	113	2 380	64	1 113	331	339	243	290
2004	2 385	57	2 328	58	909	355	410	288	308
2005	2 388	58	2 330	93	892	396	378	294	277
2006	2 328	54	2 274	93	845	399	377	275	285
2007	2 376	55	2 322	110	803	424	380	294	311
2008	2 611	64	2 547	134	871	501	387	292	362
Erkek									
2000	1 111	40	1 071	32	527	157	174	101	80
2001	1 484	45	1 439	39	736	199	227	144	94
2002	1 826	48	1 778	36	917	264	229	187	145
2003	1 831	58	1 773	48	916	272	224	160	153
2004	1 762	43	1 719	51	766	289	267	183	163
2005	1 746	40	1 705	79	737	325	232	189	143
2006	1 671	42	1 629	76	685	317	228	174	149
2007	1 716	43	1 673	94	672	340	225	189	153
2008	1 877	47	1 831	109	716	404	242	181	179
Kadın									
2000	387	28	357	10	100	34	99	50	64
2001	483	15	468	7	155	55	110	70	71
2002	637	31	606	8	174	65	144	93	122
2003	663	55	608	16	197	60	115	83	137
2004	622	14	608	7	143	66	142	105	145
2005	642	17	625	14	155	71	146	105	134
2006	658	12	645	17	160	82	149	101	136
2007	660	12	649	16	131	84	155	105	158
2008	734	17	717	25	155	98	145	111	183

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

İşsizler içinde yüksek eğitilmişlerin oranının yükselmesi, ülkemizdeki yüksek eğitilmiş kişilerin vasıflarına uygun yeterli iş olanakları oluşturulamadığını göstermektedir. Üniversite mezunu iyi eğitilmiş gençlerimiz, niteliklerine uygun, iyi ve yüksek ücretli bir iş bulamayınca ya niteliklerinin altında ve düşük ücretle

çalışmaya razı olmaktadır ya da yurt dışına, gelişmiş ülkelere göç etmektedir. Her iki durum da ülke ekonomisi için bir kayıp niteliğinde olmaktadır.

2.5. 2001 Sonrası Farklı Sektörlerde Uygulanan İstihdam Politikaları

Türkiye’de istihdamın kaynağını genel olarak tarım ve hizmet sektörleri oluşturmaktadır. Sektörler arasındaki geçişkenliklere bakıldığı zaman, 2001 krizinden sonra sınırlı da olsa tarım sektöründen hizmet sektörüne doğru bir kayma olduğu görülmektedir. 2000-2001 döneminde tarım sektöründe istihdam payı ortalama %36 iken, hizmet sektörünün payı %40’tır. Kriz sonrasına baktığımız zaman ise 2008-2009 döneminde tarım sektörünün payının %24,7’ye gerilediği, hizmet sektörünün payının ise %50’ye yükseldiğini olarak tablo 2.18’den görülmektedir. Tablo 2.18’den de anlaşılacağı üzere 2000 yılından 2009 yılına gelinceye kadar tarım sektöründeki istihdam payı %11,3 oranında küçülmüştür. Hizmet sektöründe ise %10 oranında bir artış meydana gelmiştir.

Tablo 2.18: Sektörlere Göre İstihdam Oranları 2000-2009 (%)

Yıllar	Toplam (Bin kişi)	Tarım (Bin kişi)	%	Sanayi (Bin kişi)	%	İnşaat (Bin kişi)	%	Hizmet (Bin kişi)	%
2000	21.580	7.769	36,00	3.810	17,70	1.364	6,30	8.637	40,00
2001	21.524	8.089	37,60	3.774	17,50	1.110	5,20	8.551	39,70
2002	21.354	7.458	34,90	3.954	18,50	958	4,50	8.984	42,00
2003	21.147	7.165	33,90	3.846	18,20	965	4,60	9.171	43,40
2004	19.632	5.713	29,10	3.919	20,00	966	4,90	9.033	46,00
2005	20.067	5.154	25,70	4.178	20,80	1.107	5,50	9.628	48,00
2006	20.423	4.907	24,00	4.269	20,90	1.196	5,90	10.051	49,20
2007	20.738	4.867	23,50	4.314	20,80	1.231	5,90	10.327	49,80
2008	21.194	5.016	23,70	4.441	21,00	1.241	5,90	10.495	49,50
2009	21.277	5.254	24,70	4.130	19,40	1.249	5,90	10.644	50,00

Kaynak: www.tuik.gov.tr veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır.

Bu açıklamalardan sonra aşağıda 2001 sonrası Türkiye’de, istihdamın bel kemiğini oluşturan sektörlerde uygulanan istihdam politikaları açıklanacaktır.

2.5.1. Tarım Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Türkiye’de tarımın ekonomi ve istihdam içindeki payının küçümsenemeyecek kadar büyük olması geçmişten beri bu sektörün gündemde olmasına neden olmuş, fakat bu alandaki sorunlara yönelik kalıcı çözümler bulunamamıştır. Özellikle destekleme politikalarının rasyonaliteden uzak, çoğu kez popülist kaygılara dayandırılması, tarım sektörünün diğer alanlarında var olan sorunlara çözüm bulunmasına engel oluşturmuştur. Destekleme ödemelerinin, farkında olunmasa da, tarımsal nüfusu tasfiye edici bir politika aracı olarak kullanılmayıp tarımsal üretimi dolayısıyla tarımsal nüfusu artırıcı olarak kullanılması verimlilik, tarımsal işletmelerde küçük ölçek sorunu ve çok parçalılık gibi sorunların çözümüne de engel oluşturmuştur. Bu nedenle, öncelikli olarak Türkiye’de destekleme politikalarının ne durumda olduğu ve dünyada nasıl bir eğilimin hakim olduğunun tespiti önem taşımaktadır.⁵³ Uzun seneler ekonominin temel unsuru olan tarım sektörünün, Türkiye ekonomisi içindeki azalan nispi oranı son yıllarda gelişme önceliği gösteren sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerine yerini bırakmaya başlamıştır.

2009 yılında ulusal gelirimizin cari fiyatlar yöntemine göre gelirimizin %8’ini ve istihdamın % 21,3’ünü⁵⁴ oluşturan tarım sektörü, gıdaların üretimi ile olan ilgisi, aktif nüfus ve işgücünün yüksek değerler göstermesi, milli gelire katkısı ve sanayi sektörüne sağladığı hammadde ve sermaye yanında, sağlıklı çevrenin oluşması ve korunması, ekolojik dengenin kurulması ve sürdürülebilirliği açısından tüm ülke halkını ilgilendirmesiyle, ekonomik ve sosyal bir sektör olma özelliğini korumaktadır.

Tarım sektörü kamu kesimi tarafından temel olarak, fiyat destekleri ve girdi sübvansiyonları politikaları ile uzun yıllar desteklenmiştir.⁵⁵ Ancak, 2000 yılından itibaren tarım sektörünün yeniden yapılandırılması ve OTP’ye uyumun

⁵³ Mustafa Acar, Erdem Bulut; “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler”, S.Ü. İ.İ.B.F., Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Sayı:17, s.2

⁵⁴ TÜİK; Çevrimiçi, www.tuik.gov.tr 19.07.2010

⁵⁵ Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa Orta ve Uzun Dönem Stratejileri, Ocak 1999, Çevrimiçi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/strateji/2.html> 16.04.2010

kolaylaştırılması için uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesi (Agricultural Reform Implementation Project, ARIP) ile fiyat ve girdi politikalarının yerini büyük oranda Doğrudan Gelir Desteği (DGD) politikası almıştır. Türkiye’de tarımsal ürünlerin ihracat ve ithalatına yönelik politikalar ise, DTÖ anlaşma hükümlerine göre belirlenmektedir. Türkiye’de izlenen bu politikaların amaçlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:⁵⁶

- Ülke endüstrisine hammadde sağlamak,
- Toplumun beslenme ihtiyacını karşılamak,
- Tarımı modernleştirmek ve teknoloji seviyesini yükseltmek,
- Dengeli beslenme düzeyine ulaşmak için hayvansal proteinleri içeren besinlerin üretimini artırmak,
- Tarım reformunu gerçekleştirmek,
- Tarım içi istihdamı arttırmak,
- Gelir farklılığını azaltmak ve
- Elverişsiz ve istikrarsız hava koşullarının etkilerini azaltacak önlemler almaktır.

Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikaları sonucunda, tarımsal ürün üreticilerine vergi mükelleflerinden önemli ölçüde transfer yapılmakta ve bunların boyutu son yıllarda gittikçe artmaktadır. Destekler sonucu, yurtiçi fiyatlar dünya fiyatlarına göre nispi olarak yükselmekte ve bu fark tüketiciler ve kamu kesimi tarafından finanse edilmektedir.⁵⁷

⁵⁶ Zeynep Erdinç; “Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarının Yeniden Yapılanması”, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: XVI, Sayı:1-2, 2000, s.336-337

⁵⁷ Zeynep Erdinç; “Tarımsal Destekleme Politikalarında Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi”, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: XVI, Sayı:1-2, 2000, s.385

Tarım sektöründe istihdam; küçük işletmelerde aile bireyleri, orta ve büyük işletmelerde ise mevsimlik olarak sağlanmaktadır. Ülkemizde tarım sektöründe üretim ve istihdamın durumu giderek gerileyen bir tablo çizmektedir. İstihdamda giderek azalan bir periyodun olduğu tablo 2.1’de net şekilde görülmektedir. Tablo 2.19.’dan anlaşıldığı üzere 2001 krizinin her sektörü olumsuz etkilediği görülmektedir.

Tablo 2.19: Sektörlere Göre GSYİH Oranları 2000-2008 (%)

Yıllar	Toplam (Bin YTL)	%	Tarım (Bin YTL)	%	Sanayi (Bin YTL)	%	Hizmet (Bin YTL)	%
2000	72 436 399	6,8	8 844 649	7,1	19 081 268	6,6	42 366 912	6,4
2001	68 309 352	-5,7	8 147 374	-7,9	17 689 505	-7,3	41 314 240	-2,5
2002	72 519 831	6,2	8 860 621	8,8	18 175 341	2,7	43 595 374	5,5
2003	76 338 193	5,3	8 683 621	-2,0	19 588 439	7,8	45 511 988	4,4
2004	83 485 591	9,4	8 929 288	2,8	21 803 052	11,3	50 128 359	10,1
2005	90 499 731	8,4	9 570 752	7,2	23 679 505	8,6	54 482 795	8,7
2006	96 738 320	6,9	9 700 944	1,4	25 649 966	8,3	58 962 026	8,2
2007	101 254 625	4,7	9 046 723	-6,7	27 130 511	5,8	62 687 562	6,3
2008	102 163 974	0,9	9 367 480	3,5	27 430 822	1,1	63 532 710	1,3

Kaynak: 1998 Sabit Fiyatlarıyla TÜİK 1923-2008 İstatistiki Göstergelerden derlenerek hazırlanmıştır.

Tarım sektörünün toplam Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla içindeki değerlerinde genel olarak bir artış görülmekte, sanayi ve hizmet sektörlerinde belirgin artışlar göze çarpmaktadır.

Tarım sektöründe istihdam oranının azalması olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde tarım sektöründeki verimliliğin düşük olması bunun temel nedenini oluşturmaktadır. Verimliliğin düşük olması ve gereğinden çok işgücünün bulunması işgücü piyasasının etkinliğini sınırlandırmaktadır. Örneğin 2001 yılında tarımın GSMH’daki oranı % 13,6⁵⁸ olarak gerçekleşirken, işgücünün %

⁵⁸ TÜİK, a.g.e., s.693

40'a (Tablo 2.18) yakını bu sektörde istihdam edilmektedir. Tarım sektörünün GSMH'ye katkısı diğer sektörlerle kıyaslandığında düşük bir düzeyde seyretmesinin temel nedenleri arasında; kırsal kesimde toprakların küçük parçalara ayrılmış olması ve işgücünün büyük çoğunluğunun niteliksiz oluşu olarak gösterilmektedir. Bu durum tarım sektöründe düşük gelirli istihdama ve düşük verimliliğe yol açmaktadır. Kadınlar açısından ise durum daha olumsuz durum arz etmektedir. 2009 yılı verilerine göre kadın işgücünün % 41,7'si⁵⁹ tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkemizde tarım sektöründe çalışanların büyük bir bölümü ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Tarım sektörü, genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinin yoğun olduğu ve mevsimlik dalgalanmaların görüldüğü bir sektördür. Tarımda bu tür işletmelerin yaygın olmasının bir sonucu olarak da çoğunlukla kendi hesabına çalışanlar ve daha önce de bahsedildiği gibi ücretsiz aile işçileri tarım sektöründe çalışan kesimi oluşturmaktadır. Ayrıca, ücretsiz aile işçilerinin büyük bölümünü kadınlar ve 15+ yaş gençler oluşturmaktadır. Zaten istihdam edilen kadınların büyük bir bölümü tarım sektöründedir. Bunlara ek olarak, tarım sektöründe çalışanların büyük bir bölümünün eğitim seviyesi düşük düzeydedir ve bu durum bu sektörün yeniden yapılandırılmasının önündeki önemli engellerden biridir. Son olarak, tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında istihdam oranının yüksek düzeyde olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.⁶⁰ Ülkemizde tarım sektörü toplam istihdamın üçte birini oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında bu oran çok yüksek kalmaktadır.

Tarım politikaları, geniş bir etki alanına sahip olması nedeniyle, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal politikalarının en önemli parçalarından birisidir. Uygulamaya konulan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ana hedefleri belirlenen bir çerçeve içerisinde yer alan tarım politikaları; ana hedefler değişmeksizin kapsamı, niteliği, etki alanı ve yoğunluğu azaltılarak veya arttırılarak sürdürülmektedir.

⁵⁹ TÜİK; Çevrimiçi, www.tuik.gov.tr adresinden derlenerek hazırlanmıştır

⁶⁰ TÜSİAD; a.g.e.

Tablo 2.20. Tarımsal Destekleme Ödemeleri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Doğrudan Gelir Desteği (DGD)	0	0	0	1 877	2 530	2 480	2 352	2 653	2 465
Prim Ödemeleri	98	195	336	200	269	294	622	1 085	1 270
Hububat Primi Ödemeleri	0	0	0	0	0	0	205	120	435
Çay Prim ve Budama Desteği	0	0	26	40	39	70	113	142	144
Hayvancılık Ödemeleri	1	11	49	75	126	209	345	661	711
Tarım Reformu Uyg. Proj.	0	0	0	84	51	31	29	14	36
Tarım Ürünleri Sigortası	0	0	0	0	0	0	0	2	50
Kırsal Kalkınma	0	0	0	0	0	0	0	0	90
Diğer2	122	120	121	0	0	0	41	70	375
TOPLAM (TD)	221	326	532	2 276	3 015	3 084	3 707	4 747	5 576
DGD/TD	-	-	-	0,82	0,83	0,80	0,63	0,55	0,44

Kaynak: çevrimiçi www.dpt.gov.tr veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır 25.06.2010

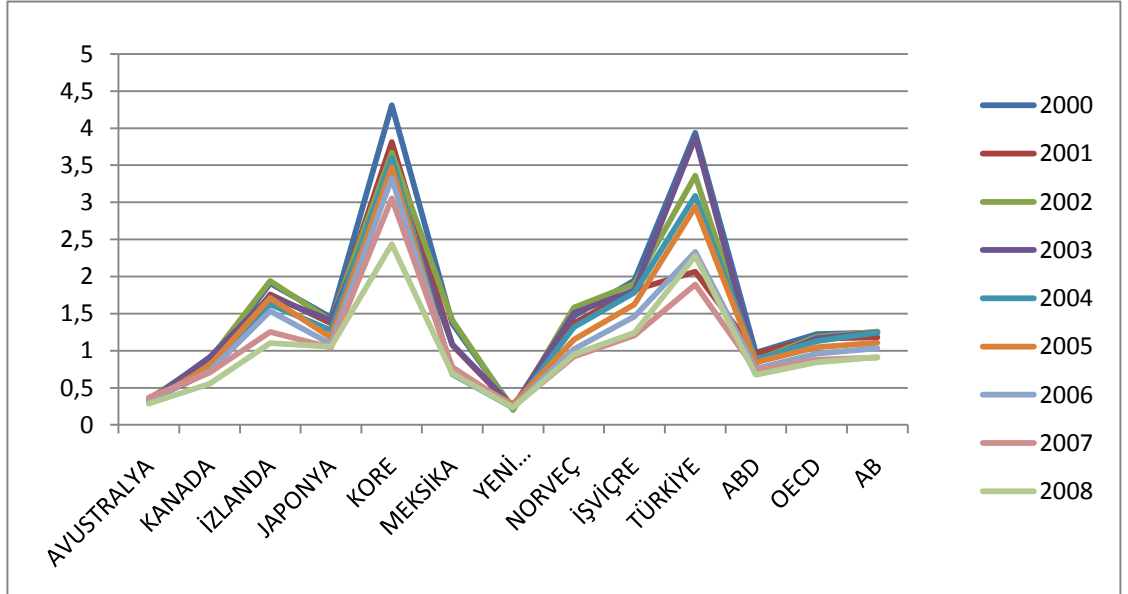
DGD sistemine geçilmesinin nedenlerinden olan, tarıma yönelik yardımların hedef kitlenin eline ulaşmaması, üreticilerin piyasa sinyallerini algılamada zaafa uğrayıp kaynakların etkin kullanılmayışı ve geleneksel tarım politikalarının sonucu olarak bazı ürünlerde arz fazlasının ortaya çıkmasıdır.⁶¹ Bu sistemin uygulanmaya başlanması ile arz fazlası kısmen ortadan kalkmıştır. Fakat DGD'nin bütçe üzerindeki yükü ve GSYİH içindeki payı açısından etkisi son derece sınırlı kalmıştır. 2009 yılı itibariyle tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı Türkiye'de %24,7 iken, tarım sektöründe toplam 5,254 bin (Tablo 2.18) işgücünün istihdam edildiği görülmüştür. Destekleme ödemelerini azaltma amacı güden Türkiye'nin öncelikli olarak tarımsal nüfusu azaltıcı projeleri gündemine alması gerekmektedir.

⁶¹ Mustafa Acar, Erdem Bulut; **a.g.e.**, s.6

Türkiye’de destekleme ödemelerinin bileşimine bakıldığında, 2001 yılından itibaren ülke genelinde uygulanmaya başlanan DGD’nin, destekleme ödemeleri içerisinde ağırlıklı bir paya sahip olduğu Tablo 2.20’de görülmektedir. Özellikle 2004 yılına kadar DGD’nin toplam destekler içindeki payı %80’in üzerindeyken, daha sonraki yıllarda bu oran hızla düşüşe geçmiştir. 2007 yılı için DGD’nin toplam destekleme ödemeleri içerisindeki payının %44 olduğu dikkate alınır, Türkiye’nin dünyadaki genel eğilimden uzaklaştığı dikkati çekmektedir.

Grafik1’de görüleceği üzere OECD, AB, ABD’nin yanı sıra diğer bazı ülkelerin tarım sektörüne verdikleri desteğin GSYİH’den ne kadar pay aldığına bakıldığında, durumun Türkiye için pek de iç açıcı olmadığı rahatlıkla görülecektir.

Grafik 1: Ülkeler Bazında Tarımsal Destekleme Ödemeleri 2000-2008

Kaynak: Çevrimiçi, http://www.oecd.org/statsportal/0,3352,en_2825_293564_1_1_1_1_1,00.html 16.04.2010

Grafik 1’de Türkiye’nin tarımsal destekleme harcamalarının GSYİH’den aldığı pay hem OECD ortalamasından, hem de karşılaştırmaya konu öteki bütün ülkelerden belirgin şekilde daha yüksek görünmektedir. Bu bağlamda, örneğin 2008 yılı için GSYİH’nin yüzdesi olarak tarıma verilen destek AB’de %0,91, ABD’de

%0,67'tür. Aynı yıl için OECD ortalaması %0,84 iken, Türkiye için bu oran %2,3'tür. Başka bir deyişle, tarımın GSYİH üzerindeki yükü Türkiye'de OECD ortalamasının üç katı yakındır. Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda bu oranın zaman zaman %7'lerin üstüne çıkmış olduğu düşünülürse, son yıllarda meydana gelen azalmayı dikkate almak gerekmektedir. Altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus, yüksek tarımsal destek yükünün sürdürülebilir olmamasıdır. Nitekim Grafik 1'den açıkça görüleceği gibi, diğer zamanlarda bir hayli yüksek olan tarımsal desteklerin GSYİH'ye oranında ekonomik kriz yıllarında çarpıcı düşüşler yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'de destekleme ödemelerinin yüksek oluşu tarım sektöründeki yapısal bozuklukların nedeni olduğu kadar sonucudur da. Geçimi, büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelire bağlı olan nüfusun, gelirlerinde oluşacak aşağı yönlü değişimlerin telafi edilmesi ve belli bir yaşam standardının sağlanması destekleme ödemelerinin azaltılması yönünde engel oluştururken, destekleme ödemelerinin yüksek olması tarım sektöründe istihdam edilenlerin buradan kopup diğer faaliyet kollarında istihdam edilmesine engel teşkil etmektedir.⁶²

Daha önce de belirtildiği üzere günümüz dünyasında gelişmişliğin göstergelerinden biri de tarım sektöründeki istihdam oranının ekonomi içindeki payının küçüklüğüdür. Bir ülkede bu oranın küçük oluşu o ülkenin tarım toplumu olmaktan çıkmışlığını, aynı zamanda da, sanayi ve hizmet sektörlerinin de büyüdüğüne işaret etmektedir. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken göstergeler arasında kırsal nüfusun yüksekliği, tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı ve tarımın GSYİH içindeki payının yanı sıra, destekleme ödemelerinin mutlak ve göreceli payı da bulunmaktadır.

Tarım sektöründe az gelişmişliğin ya da verimsizliğin göstergelerinden olan tarımsal işletmelerin ölçek büyüklüğü, işletme başına arazi parça sayısı ve birim alandan elde edilen ürün bakımından Türkiye'nin durumu pek parlak

⁶² Mustafa Acar, Erdem Bulut; **a.g.e.**, s.16

görünmemektedir. Bu bakımdan, bir yandan AB ile müzakereleri devam ettiren diğer taraftan DTÖ bünyesinde devam ettirilen görüşmelere taraf olan Türkiye'nin uyguladığı tarım politikalarının niteliği büyük önem taşımaktadır.

2.5.2. Bankacılık Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

1980'li yıllarda bankacılık sektöründe uygulanan politikalar, rekabeti ve büyümeyi kolaylaştırıcı yasal ve kurumsal düzenlemelerin de etkisiyle, Türk bankacılık sektöründeki banka sayısı, istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı konularında hızlı bir genişleme süreci yaşamıştır.⁶³

1980 yılında 43 olan banka sayısı 1990 yılında 66'ya, 1999 yılında 81'e yükselmiştir.⁶⁴ 2000 yılında 2 bankanın bankacılık izninin iptal edilmesi ile birlikte banka sayısı 79'a gerilemiştir. 2001 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki 5 bankanın Sümerbank bünyesinde birleştirilmesi sonucu Mayıs 2001 itibarıyla faaliyet gösteren banka sayısı 74'e gerilemiştir.⁶⁵ Açıklamalardan da görüldüğü üzere 1980 ve 1990'lı yıllarda banka sayıları aşırı derecede arttığını görülmektedir. 1980 yılından 1990 yılına kadar 23, 1990 yılından 1999 yılına kadar da 15 yeni bankanın açıldığı görülmektedir. Bu kadar sürede 38 yeni bankanın açılması bankacılık sektörünün bu dönemlerde ne kadar denetimsiz bir şekilde yönetildiğini göstermektedir.

1980 yılında 125.312 olan bankacılık sektöründeki toplam personel sayısı 1990 yılında 154.089'a, 1999 yılında 173.988'e yükselmiş, 2000 yılında ise 170.401'e gerilemiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrası yeniden yapılanma sürecinde bankacılık sektöründe istihdam edilenlerin sayısında önemli bir düşüş yaşanmaktadır.⁶⁶ Krizden sonra yıllar itibarıyla istihdam sayılarından artma meydana gelmiş ve 2008 yılındaki istihdam edilen kişi sayısı 2000 yılındaki istihdam

⁶³ BDDK; a.g.e., s.1

⁶⁴ BDDK; a.g.e., s.1

⁶⁵ BDDK; Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, 2001, s.2

⁶⁶ A.e., s.3

rakamlarını geçmiştir. Tablo 2.21’i incelediğimizde bu oranları daha rahat görebilmekteyiz.

1990’lı yıllarda bankacılık sektörünün dışa açılması ve uluslar arası finans sistemi ile bütünleşmesi alanında belirgin bir ilerleme kaydedilmiştir. 1980 yılında 4 olan mali iştirak veya şube statüsündeki yabancı sermayeli banka sayısı 2000 yılında 18’e ulaşmıştır. Bankacılık sektöründe yerli ve yabancı banka sayısının artması kamu bankalarının sistem içindeki ağırlığını azalmıştır. Bankacılık sektörünün toplam aktifleri içinde kamu bankalarının payı 1980 ve 1990 yıllarında yüzde 45 civarında iken bu oran 2000 yılında yüzde 34 düzeyine gerilemiştir.⁶⁷ Kamu bankalarının sektördeki oranının düşmesi bize devletin bankacılık hizmetlerinden yavaş yavaş çekildiğini ve özel sektöre devrettiğini göstermektedir. Bu da devletin bankaları denetleme üzerine yoğunlaşma çabasında olduğu sonucuna bizi götürmektedir.

Bankacılık sektörü teknolojiye uyum sağlama ve teknolojik altyapıyı geliştirme konusunda önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Son on yıllık dönemde ATM sayısı, on-line bağlantıya sahip şube sayısı, Elektronik Fon Transferi (EFT) ve SWIFT sistemlerinin kullanımı, İnteraktif bankacılık hizmetleri ve internet bankacılığı alanlarında hızlı bir gelişme gözlenmiştir.⁶⁸

Türkiye ekonomisi, bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmaya sevk eden iki önemli finansal krizi yaşamıştır. Bu krizler; yani Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, Türk bankacılık sektörünü sağlıklı ve dünya ölçeğinde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturmak bakımından, kapsamlı yeniden bir yapılandırma programının daha fazla ertelenemez olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁹ Yaşanan ağır iki ekonomik krizden sonra bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programları sonrasında banka sayılarının ve şube sayılarının azaldığı gözlemlenmektedir. Bu da uygulamaya

⁶⁷ A.e., s.3

⁶⁸ A.e., s.3

⁶⁹ Engin Akçakoca; **Bankacılık Sektörü (Soru-Cevap)**, İktisat Dergisi, S:413, Kasım, 2001

konan programın başarıya ulaştığını bize göstermektedir. Tablo 2.21’den bunları daha net görebilmekteyiz.

Şubat 2001 krizi sonrasında izlenen politikalarla makroekonomik dengelerin kurulması hedeflenmiş ve bu doğrultuda para politikası olarak 2002 yılından itibaren örtük enflasyon hedeflemesi uygulanmış, 2006 yılından itibaren ise açık enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. Enflasyon hedeflemesi politikasına paralel olarak bankacılık sektörüne yönelik bazı yasal düzenlemeler, yeniden yapılandırma programı ve sermaye yapılandırması süreci hayata geçirilmiştir.⁷⁰

Ekonomik kriz sonrasında gerçekleştirilen kapsamlı reformlar ve izlenen makroekonomik politikaların kredi sisteminin daha etkin şekilde çalışabilmesine katkı sağladığı söylenebilir. Yaşanan krizden olumsuz etkilenen reel sektör şirketleri ekonomik aktivitenin canlanmaya başlamasıyla faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş, yabancı sermaye girişleri ve yurt dışından sağlanan kaynaklarla kredi hacminde genişleme yaşanmıştır. 2002-2007 döneminde oluşan güven ortamı ve artan iyimserlik havası hanehalkı ve ticari kesimin yatırım ve tüketim taleplerini realize etmelerini de beraberinde getirmiştir. Diğer yandan, düşük enflasyon ortamında görece istikrarın sağlanmış olmasının bankaları, proje finansmanı şeklindeki yatırım ve ticari kredilerden ziyade tüketimin finansmanını içeren bireysel kredilere yönlendirdiği görülmektedir.⁷¹

1997-2002 döneminde 20’den fazla banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devredilerek kapanmıştır.⁷² Tablo 2.21’de Türkiye’nin 2000 ve 2001 yıllarında yaşadığı ekonomik krizlerin bankacılık sektörüne etkilerini

⁷⁰ Mehmet Hüseyin Bilgin, Fikret Kartal; **Türkiye’de Enflasyon ve Bankacılık Sektörü Kredileri: 2002-2008 Dönemi Üzerine Bir İnceleme**, Ekim 2009, s.71 (Çevrimiçi), http://www.finanskulup.org.tr/Assets/maliyefinans/85/Mehmet_Huseyin_Bilgin-Fikret_Kartal_Turkiyede_Enflasyon_Bankacilik_Sektoru_Kredileri.pdf 07.07.2010

⁷¹ A.e., s.76

⁷² BDDK; a.g.e., 2002, s.16

görmekteyiz. Tablodan da görüleceği üzere kriz döneminde birçok banka şubesi kapanmış ve işsiz sayısı artış göstermiştir.

Tablo 2.21 Banka, Şube ve İstihdam Tablosu 2001-2009

BANKA SAYISI										
	Birim	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sektör	Adet	61	54	50	48	47	47	33	32	32
Ticaret bankaları		46	40	36	35	34	34	3	3	3
Kamusal sermayeli bankalar		3	3	3	3	3	3	11	11	11
Özel sermayeli bankalar		22	20	18	18	17	17	1	1	1
TMSF bankaları		6	2	2	1	1	1	18	17	17
Yabancı bankalar		15	15	13	13	13	13	13	13	13
Mevduat kabul etm.		15	14	14	14	13	13	3	3	3
Kamusal sermayeli bankalar		3	3	3	3			6	6	6
Özel sermayeli bankalar		9	8	8	8			4	4	4
Yabancı bankalar		3	3	3	2			46	45	45
ŞUBE SAYISI										
Sektör	Adet	6.908	6.106	5.966	6.106	6.247	6.308	7.618	8.790	9.027
Ticaret bankaları		6.889	6.087	5.949	6.088	6.228	6.289	7.57	8.741	8.991
Kamusal sermayeli bankalar		2.725	2.019	1.971	2.149	2.035	2.037	2.203	2.416	2.530
Özel sermayeli bankalar		3.523	3.659	3.594	3.729	3.799	3.836	3.625	4.290	4.390
TMSF bankaları		408	203	175	1	1	1	1	1	1
Yabancı bankalar		233	206	209	209	393	415	1.741	2.034	2.062
Mevduat kabul etm.		19	19	17	18	19	19	48	49	44
Kamusal sermayeli bankalar		4	4	4	4			23	23	22
Özel sermayeli bankalar		12	12	10	12			12	12	15
Yabancı bankalar		3	3	3	2			13	14	7
ÇALISAN SAYISI										
Sektör	Adet	137.495	123.271	123.249	127.163	132.258	134.120	158.559	171.598	172.402
Ticaret bankaları		132.274	118.329	118.607	122.63	127.857	129.737	153.237	166.325	167.063
Kamusal sermayeli bankalar		56.108	40.158	37.994	39.467	38.046	37.812	41.056	43.333	44.856
Özel sermayeli bankalar		64.38	66.869	70.614	76.88	78.806	80.236	75.149	82.158	82.270
TMSF bankaları		6.391	5.886	4.518	403	395	376	325	267	261
Yabancı bankalar		5.395	5.416	5.481	5.88	10.61	11.313	36.707	40.567	39.676
Mevduat kabul etm.		5.221	4942	4.642	4.533	4.401	4.383	5.322	5.273	5.339
Kamusal sermayeli bankalar		4.322	4.174	3.882	3.8			4.273	4.146	4.165
Özel sermayeli bankalar		822	691	683	681			687	794	842
Yabancı bankalar		77	77	77	52			362	333	332

Kaynak: TBB <http://www.tbb.org.tr/tr/> (05.06.2010) veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır.

2002 yılında, finans sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 61'den 54'e düşmüş, sektördeki toplam şube sayısı 6 bin 106'ya gerilemiş ve 802 şube

kapanmıştır. TMSF yönetiminde bulunan bankaları birleştirme, tasfiye ve satış süreci esnasında, en çok kamusal sermayeli ticaret bankalarında çalışanlar etkilenmiştir. Bu bankalardan 15 bin 950 kişi isten çıkartılmıştır. 2002 yılında banka sektöründe çalışan sayısı 123.271 kişiye 2003 yılında sektördeki toplam şube sayısı 140 azalarak 5.966'ya gerilemiştir. Şube sayısı kamusal sermayeli ticaret bankalarında 48, özel sermayeli ticaret bankalarında 65, Fon bankalarında 28 azalırken, yabancı bankalarda ise 3 artmıştır.

Kamusal sermayeli ticaret bankaları grubunda, banka başına ortalama 657 şube, özel sermayeli ticaret bankaları grubunda ise 200 şube bulunmaktadır. Yabancı sermayeli ticaret bankalarında banka başına ortalama şube sayısı 17'dir. 2004 yılı sonunda bankacılık sisteminde yurt dışındaki şubeler de dahil olmak üzere 6.106 şube bulunmaktadır. Bunların 2.149 tanesi kamusal sermayeli ticaret bankalarına aittir. Özel sermayeli ticaret bankalarının şube sayısı ise 3.729 tanedir. Sektörde istihdam edilen kişi sayısı 127.000'dir. Bankacılık sektöründe çalışanların yüzde 31'i kamusal sermayeli ticaret bankalarında, % 60'ı ise özel sermayeli ticaret bankalarında çalışmaktadır.

Yaşanan krizlerin reel sektörde yarattığı tahribat sonucu bu sektörde yaşanan işsizliğe ilişkin gelişmeler ise, bankacılık sektöründe kaydedilen gelişmelerden farklı değildir. Krizlerden sonra işsizlik oranları artmakta ve istihdamın tekrar eski seviyesine gelmesi ise zor olmaktadır.⁷³

Gerçekten aradan geçen 8 yıla ve ülke nüfusundaki ciddi artışlara rağmen 2009 yılında sektörde çalışan sayısı ancak 172.402'e yükselebilmiş ve hala 1999 seviyesindeki istihdam sayısı olan 173.988 kişiye ulaşamamıştır.

⁷³ Joseph Stiglitz; "The Global Crisis Social Protection and Jobs", International Labour Review, Volume 148, June, 2009, s.10

2.5.3. Enerji Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Enerji, ekonominin en önemli girdisi, dünya siyaset politikasını yönlendiren bir meta ve iklim değişikliği etkileri dolayısı ile dünyanın ekonomik, sosyal ve coğrafik düzeninin gelecekteki en etkin belirleyicisidir.⁷⁴

Türkiye'nin enerji politikası; ülke enerji ihtiyacının amaçlanan ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek, sosyal kalkınmayı destekleyecek ve yönlendirecek şekilde, zamanında, yeterli, güvenilir, ekonomik koşullarda ve çevresel etkide göz önüne alınarak sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda yerli kaynaklarımızın mümkün olabildiğince hızlı bir şekilde devreye girebilmesi için devlet ve özel sektör ile yabancı sermayenin enerji alanında yatırımlarının arttırılmasına dönük yoğun bir çaba harcanmaktadır.⁷⁵

1980'li yıllara gelinceye kadar enerji kesiminde Devletin ağırlığı önde gelirken, bu dönemden sonra hükümetler 'kamu finansman yükünün azaltılması amacıyla özel kesimin payının artırılması, kamu ve özel kesim firmalarının bir arada faaliyet gösterebileceği yeni bir yapılaşmaya gitmeye' karar vermişlerdir.⁷⁶ Diğer bir ifadeyle, enerji sektöründe özelleştirmeye doğru bir yapılaşma olduğu görülmektedir.

Altıncı Beş Yıllık Planda ilk defa özelleştirme kavramından söz edilerek bu kapsamda, özellikle kamu finansman yükünün azaltılması amacıyla yatırımlarda özel sektör payını artırıcı girişimlerin özendirileceği belirtilmiş ve elektrik sektöründe kamu ve özel sektörün bir arada faaliyet gösterecekleri yeni bir yapının oluşturulması

⁷⁴ Tülin Keskin; **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Enerji Verimliliğinin Enerji Politikalarına Etkisi**, çevrimiçi

http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=101:enerjiverimlili&catid=7:goerueler&Itemid=191 16.03.2010

⁷⁵ Hürrem Cansevdi; **Avrupa Birliği'nin Enerji ve Ulaştırma Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s.53

⁷⁶ F.Behçet Yücel; **Enerji Ekonomisi**, Febel Ltd. Sti. Yayınları, Ankara, 1994, s.824

gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, AT ile entegrasyon sürecinde sektör politikalarına uyum sağlaması yönündeki çalışmalara yoğunluk kazandırılması öngörülmektedir.

Ülkemizde geçmişte uygulanan hatalı politikalar, dünya standartlarının çok üzerindeki kayıp ve kaçaklar elektrik enerjisinin maliyetini oldukça artırmış; dolayısıyla elektrik enerjisi fiyatlarını yükseltmiştir. Bu durum, üretimin önünde en büyük engel olarak karşımıza çıkmakta, enerji tüketimini caydıran, büyümeyi yavaşlatan, yerli sanayimizin rekabet gücünü azaltan ve yabancı sermaye yatırımlarını engelleyen sonuçlar doğurmaktadır.⁷⁷

Türkiye ekonomisinin elektrik üretiminde kömür ve hidroelektrik yerine giderek doğal gaz kaynağının daha fazla tercih edilmesi gerek dış ticaret dengesini gerekse üretim, istihdam ve yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir.

2000’li yılların başından itibaren çok sayıda kanun hem daha temiz enerjiye sahip olabilmek amacıyla hem de sektörleri yeniden yapılandırmak amacıyla meclisten geçirilmiştir. Bu doğrultuda;⁷⁸

- Petrol Piyasası Kanunu (2003)
- Bor Enstitüsü Kuruluş Kanunu (2004)
- Maden Kanunu (2004)
- Uluslar arası Hidrojen Enerjileri Teknoloji Merkezi Kurulması (2004)
- LPG Piyasası Kanunu (2005)
- Yenilenebilir Enerji Kanunu (2005)

⁷⁷ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Geleceğimiz İçin Enerjide Yeni Dönem, Yeni Bir Yaklaşım: Politikalarımız ve Uygulamalarımız**, Ankara: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yayınları, 2004,

⁷⁸ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Enerjide Atılım Yılları: Neler Yaptık Neler Yapıyoruz**, s.17-18

- Doğalgazda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2005)
- Jeotermal Kaynaklar ve Mineralli Sular Kanunu çıkarılmıştır.

Bu yasalarla birlikte Avrupa Birliği normlarına entegrasyon, enerji sektöründe rekabeti öngören yeni bir yapılanma, elektrik ve doğalgaz sektörlerinde liberasyon amaçlanmakta; fakat bu kanunların birbiri içerisinde çelişmesi ve bağımsız bir enerji politikasına herhangi bir katkı yapmaması etkin bir sonucun alınamamasına neden olmaktadır.

Aşağıda tablo 2.23’de yıllar itibarıyla enerji sektöründeki istihdam oranları verilmektedir. Enerji sektörü ülke ekonomisine yaklaşık 100.000 kişilik bir istihdam sağlamaktadır.

Tablo 2.22: Enerji Sektöründe İstihdam Oranları 2000-2009 (Bin Kişi) (%)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Enerji	91	95	103	100	80	74	85	98	91	78
Toplam	21.580	21.524	21.354	21.147	19.632	20.067	20.423	20.738	21.194	21.277
%	0,42	0,44	0,48	0,47	0,41	0,37	0,42	0,47	0,43	0,37

Kaynak: www.tuik.gov.tr veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2.22’yi incelediğimiz zaman yıllara göre istihdam oranlarının düzensiz bir seyir izlediği görülmektedir. 2000 yılında 91 bin kişi istihdam edilirken 2001 yılında istihdam edilen kişi sayısı %4,3’lük bir artışla 95.000 kişiye ulaşmıştır. Bu da bize enerji sektörünün istihdam bazında krizden etkilenmediğini göstermektedir. Fakat 2008 yılında yaşanan küresel krizin enerji sektörünü etkilemiş olduğu görülmektedir. 2008 yılında 91.000 kişi istihdam edilirken 2009 yılından bu oran %14,3 oranında gerileyerek 78.000 kişiye düşmüştür.

2.5.4. Madencilik Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Sanayi devrimini gerçekleştirerek, maden kaynaklarını iyi kullanan ve sahip oldukları sömürgelerin yerüstü ve yeraltı kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmaya başlayan ülkeler hızla zenginleşerek gelişmiş, dünyadaki mal üretimi, ticaret ve siyasette belirleyici güç durumuna gelmişlerdir. Birinci dünya savaşından da galip çıkan bu ülkeler hızla dünyada söz sahibi olan ülkeler haline gelmişlerdir. Kısaca özetlemek gerekirse insanlık tarihi, yerüstü ve yeraltı kaynaklarına hakim olma mücadelesini bize göstermektedir. Bu mücadelede geri kalan ülkeler ise kendi kaynaklarını değerlendirmede etkisiz kalan, yeraltı kaynaklarının sömürülmesini önleyemeyen ülkeler olmuştur.⁷⁹ Başka bir şekilde ifade olursak, maden kaynaklarını kullanabilme gücü ile ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Gelişmekte olan bir ülke durumundaki Türkiye, bir yandan nüfus artışını besleyebilecek yatırım ve üretimi sağlamak, diğer yandan kişi başına düşen milli geliri artırarak halkın refah düzeyini yükseltmek zorundadır. Bunu sağlayacak en önemli kaynaklardan biri de maden kaynaklarıdır. Madencilik sektörü yapısı gereği katma değeri çok yüksek olan ürünlerin üretildiği, dış kaynağa fazla gerek göstermeyen, önemli istihdam olanakları yaratabilen, kırsal kesime destek veren önemli bir sektör durumundadır.⁸⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında bu durum çok iyi tespit edilerek ülkenin hızla kalkınabilmesi için gerekli girişimler başlatılmış, ETİBANK, MTA gibi kamu kuruluşları kurulmuş,⁸¹ yurtdışına maden mühendisi yetiştirmek üzere gençler gönderilmiş, maden aramaları hızlandırılmış, bütçeden maden yatırımları için önemli ödenekler ayrılmıştır. Bu devrede Türkiye'deki madencilik çalışmaları büyük bir

⁷⁹ Nuray Teköz Dengiz; **Yeni Maden Yasasının Madencilik Sektörlerine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008, s.1

⁸⁰ **A.e.**, s.2

⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi; 1999, Çevrimiçi, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil1/bas/b024m.htm> 16.05.2010

ivme kazanmış, Gayrı Safi Milli Hasıla içinde madenciliğin payı önemli oranlara yükselmiştir.

Ülkemizin kalkınmasının sağlanabilmesi açısından madenciliğimizin geliştirilmesi, mevcut kaynakların en iyi şekilde kullanımı, kaynakların atıl durumda bırakılmaması ve bilinmeyen kaynakların belirlenerek üretilmesi ile ülke sanayisinin gelişmesine hız verilmesi gerektiği tartışılmaz bir gerçektir. Madencilik, tarım ile birlikte toplumların hammadde ihtiyaçlarını sağlayan iki temel üretim alanından birisi durumundadır. Sektör, hem ekonomiye doğrudan yaptığı katkı hem de imalat sektörüne sağladığı girdiler nedeniyle iki yönlü öneme sahiptir. Sektörler arasında en yüksek katma değer ve istihdam yaratma kapasitesine sahip olan madencilik, daha çok kırsal alanlara yakın yerlerde gerçekleştirildiği için kente göçü önlemekte ve bölgesel kalkınmayı hızlandırmaktadır.⁸²

Ülkemizde, madencilik faaliyetleri genellikle kırsal alanlarda yapılmaktadır. Son yıllarda kırsal kesimlerden büyük yerleşim bölgelerine sürekli bir göç yaşanmaktadır. İstihdam ağırlıklı bir sanayi dalı olan madencilik bu özelliği ile de, sosyal sorunların çözümünde bir araç konumundadır. Madencilik sektörüne gereken önem verilmesi ile bu göçün azaltılması mümkün olabilmektedir. Madenciliğin, ülkeye döviz girdisi sağlaması, katma değer yaratması, istihdam yaratması, hizmet ve yan sanayi sektörlerini teşvik etmesi ve özellikle bölgesel kalkınmayı ön plana çıkarması açısından ülke ekonomisinde ayrı bir önem ve yere sahip bir sektör konumundadır.

2004 yılında 5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile TÜİK (eski DİE) Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen fert başına gayrisafi yurt içi hâsıla tutarı 1500 ABD doları veya daha az olan illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle

⁸² TOBB, **Türkiye Madencilik Sektör Raporu 2007**, Ekim 2008, s.1

yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmak amaçlanmıştır. Bu kanunun kapsamı 2005 yılında çıkarılan 5350 sayılı Kanun ile genişletilmiştir. Madencilik Sektörü olarak Maden Kanunu çalışmalarında bu teşviklerin il şartı aranmadan madencilere uygulanması talep edilmiş, ayrıca Kanun çalışmalarında sektörün desteklenmesi amacı ile benzeri teşvikler gündeme getirilmiştir. Ancak öneriler 5177 sayılı Kanun ile 3213 sayılı Maden Kanunu'nun 9. maddesine “Madencilik faaliyetlerinin Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen teşviklerden yararlandırılması” şeklinde yansımıştır. Bu kapsamda öncelikle “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” madencilik faaliyetlerine il gözetmeksizin uygulanmalıdır.⁸³

5177 sayılı maden kanununun 24. maddesi⁸⁴ ile işletme ruhsatı alanlarındaki işletme izni dışında beş yıl içerisinde arama faaliyetleri yaparak yeni maden rezervlerinin bulunmaması halinde işletme izni dışındaki alanların taksir edilmesi hükmü getirilmiştir. Böylece büyük ruhsat alanlarının uzun süre atıl kalması önlenerek bu alanların aranması ve yeni maden sahalarının bulunması halinde bu hammaddelerin de ülke ekonomisine zamanında kazandırılması ve madencilikte işletme sayısının artırılarak istihdam yaratılması ve üretilen katma değer artırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye madencilik uygulamaları açısından yeterli rezervlere sahip olmasına rağmen, gerek devlet tarafından gerekse özel sermaye tarafından yeterli ilgiyi görmemektedir. Devlet kontrolündeki madenlerimiz devletin yanlış politikaları yüzünden tam olarak işletilememekte ve madenlerimizden istenen kar elde edilememektedir. Türkiye'deki özel işletmeler ise, madencilikten hemen kar etmek amacıyla arama araştırma gibi teknik işlemlere gerek duymadan en kısa sürede nasıl kar ederim düşüncesiyle madencilik çalışmaları yapmaktadır. Bunların sonucu olarak ülkemizde madencilik belli başlı birkaç sektör dışında başarılı olamamaktadır.

⁸³ A.e., s.16

⁸⁴ Çevrimiçi http://www.jmo.org.tr/tuze/tuze_detay.php?kod=18 16.07.2010

Madencilik sektörünün ekonomi içindeki ağırlığına ilişkin bir diğer önemli gösterge ise istihdam verileridir. Bu kapsamda, son on yıllık dönemde toplam madencilik sektörlerindeki istihdam sayıları ile madencilikte istihdamın toplam istihdam içindeki payı aşağıda tablo 2.23’de verilmiştir.

Tablo 2.23: Madencilik Sektöründe İstihdam Oranları 2000-2009 (Bin Kişi) (%)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Madencilik	81	98	120	83	97	110	118	128	115	103
Toplam	21.580	21.524	21.354	21.147	19.632	20.067	20.423	20.738	21.194	21.277
%	0,38	0,46	0,56	0,39	0,49	0,55	0,58	0,62	0,54	0,48

Kaynak: www.tuik.gov.tr veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2.23’teki madencilik sektöründe istihdamın gelişmesini incelediğimiz zaman 2000-2002 yılları arasında istihdamda artışlar meydana gelmiş ve 2003 yılında 37.000 kişinin işten çıkmasıyla %31’lik oranla sert bir düşüş meydana gelmiştir. 2004 yılında toparlanma göstermiş 14.000 kişilik istihdamla %17’lik bir artış meydana gelmiştir. 2004-2005 yıllarında yukarıda anlatılan 5084⁸⁵ ve 5350 sayılı kanunların yürürlüğe girmesinin etkisiyle istihdam oranlarında 2008 yılına kadar bir artış meydana gelmiştir.

2008 yılında meydana gelen küresel krizin etkisini madencilik sektöründe de görmekteyiz. Tabloyu incelediğimizde istihdam oranlarında tekrar bir düşüş meydana gelmiş ve 2008 yılına göre 2009 yılında istihdam oranı %10 oranında düşüş gözlemlenmektedir. Krizin etkisi geçtikçe ve yeni politikalar üretip uygulamaya

⁸⁵Çevrimiçi http://www.alomaliye.com/5084_sayili_kanun_yatirim.htm 15.04.2010

konuldukça madencilik sektörünün ülke istihdamına katkısı hiç şüphesiz daha fazla olacaktır.

2.5.5. Turizm Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Turizm sektörü, ekonomik ve sosyal kalkınma sürecini hızlandıran, bölgelerarası dengesizlikleri gideren, özellikle kadınların ve gençlerin katılımlarını sağlamak suretiyle geniş istihdam alanları yaratan, toplumsal refahı yükseltirken sosyal barışı da canlı tutan bir sektördür.

Turizm sektörü günümüz dünyasında ekonomik ve kültürel katkıları göz önüne alındığında en önemli endüstrilerden birisidir. Faydalananın ve hizmet görenin insan olduğu, aynı anda aynı yerde bulunduğu ve büyük ölçüde yüz yüze iletişimin söz konusu olduğu bir sektördür. Turizm, ekonomik etkisi halka en çabuk yansıyan sektörlerin başında gelmektedir. Bunun temel nedeni, emek yoğun bir sektör olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların turizm alanında istihdam edilmesi ve bunun için gerekli becerilere sahip olmaları ülke turizminin gelişimi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Turizm sektörü, ekonomik ve sosyal kalkınma sürecini hızlandıran, bölgelerarası dengesizlikleri gideren, özellikle kadınların ve gençlerin katılımlarını sağlamak suretiyle geniş istihdam alanları yaratan, toplumsal refahı yükseltirken sosyal barışı da canlı tutan bir sektördür. Diğer sektörlerle bağlantılı olarak, seyahat ve turizm her bir dolarlık sektör gelirlerinde ya da yatırımlarında işgücüne en yüksek oranda istihdam sağlayan sektör olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Bunun sonucu olarak turizmin gerek direkt gerekse dolaylı etkisi sebebiyle ülkedeki toplam istihdama etkisi oldukça yüksek olmaktadır.

⁸⁶ Orhan İçöz, **Turizm Ekonomisi**, Turan Kitapevi, Ankara, 2005, s.278.

Türkiye’de turizm sektörünün özellikle 1980 yılından sonra çok büyük bir gelişme gösterdiği ve ülke kalkınmasında lokomotif görevi üstlendiği görülmektedir. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından sonra, Türkiye’de ithal ikameci politika terk edilerek, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Böylece, Türkiye’de serbest piyasa ekonomisinin temel prensibi olarak kabul edilen ihracat odaklı sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde turizm sektörü; kolay, etkili, verimli ve nispi olarak da ucuz bir araç olarak görülmüştür.⁸⁷

Turizm politikalarının temelinde, turizm sektörünün geliştirilmesi ve yönlendirilmesi hedefi vardır. Bu bakımdan turizm sektörünün teşvik edilmesi ve korunması büyük ölçüde devlete düşen bir görevdir. Devlet, koruma sistemi anlayışı ile turizm sektörünü çeşitli imkanlar çerçevesinde teşvik etmektedir. Bu bakımdan turizm sektöründe özel sektör lokomotif işlevi görürken, devlet ise trenin ilerleyeceği demiryolu gibidir. Eğer demiryolu iyi dizilmiş ve hedef iyi belirlenmiş ise tren güvenli ve hızlı bir biçimde ilerleyecektir.⁸⁸

1961 yılından beri uygulanan gerek beş yıllık gerekse yıllık plan ve programlarda eğitim kalkınmanın en önde gelen faktörü olarak görülmüş ve eğitimle ilgili düzenlemeler öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde turizm politikası; bir ülkenin tüm insanlarına turizme katılarak maddi ve manevi dinlenme olanaklarını sağlamak, çevreyi koruyarak turizm ihtiyaçlarının karşılanması için gereken en uygun alt ve üst yapıyı kurmak amacı ile kamu yönetiminin turizm alanına dolaylı ve dolaysız her türlü müdahalesini ifade etmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Cevat Tosun; **Challenges of Sustainable Tourism Development in the Developing World: The Case of Turkey**, Tourism Management, 22, 2001, 289-303.

⁸⁸ Zeliha Göker Ulutürk; **Türkiye’de Turizm Teşvikleri**, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Turizmi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara: Başkent Üniversitesi, 1998, S.163

⁸⁹ Hasan Olalı, **Turizm Politikası ve Planlaması**, İşletme Fakültesi Yayını, Yön Ajans, İstanbul, 1990, s.30

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında turizm sektörü açısından ele alınan konular şöyledir: Öncelikle turizm sektörünün direncini artırıcı önlemler alınarak; kriz dönemlerinde ayakta kalabilen, kendi kaynağını yaratabilen ve özdenetim yapabilen sağlıklı bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır. Turizm eğitimi ve kalitesinde standardizasyonu, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesini ve istihdam için gerekli beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak belgelendirme sistemi getirilecektir.⁹⁰

Turizm sektörü yüz binlere ulaşan işgücü ihtiyacını meslekî düzeyde eğitim veren okullar yerine, turizm eğitimi almamış işgücünü istihdam ederek karşılama yoluna gitmekte ve en önemlisi de mezunların büyük bir bölümü bu sektörde çalışmayıp, diğer sektörlerde çalışmayı tercih etmektedirler. Bu durumda, üniversitelerin özellikle de meslek yüksekokulları düzeyinde verilen meslekî turizm eğitiminin de başarılı olduğunu söylemek oldukça zor olmaktadır.

Aşağıda ele alınan faktörler turizmde istihdam edilen kişilerin sayılarını arttıran faktörler arasında sayılmaktadır.⁹¹

- Emek yoğunluğu,
- Çok sayıda düşük ücretli iş alanı bulunması,
- Çok sayıda yarı zamanlı ve geçici iş alanının bulunması ve
- Sezon yoğunluğudur.

Tüm ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi, turizmin yarattığı gelir ve döviz akımı turizmin yapıldığı bölge ekonomisinde birbirini takip eden ekonomik etkiler

⁹⁰ Çevrimiçi <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/turizm/turizm.htm> 14.07.2010

⁹¹ Fatih Sarı, “Türkiye’deki Turizm Eğitiminin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi ve Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri Üzerine Bir Araştırma”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.108

yaratmaktadır. Turizmin yarattığı diğer ekonomik etkiler yanında, turistik tüketim harcamalarını gelir olarak elde eden sektörlerde de turizm istihdamı etkilemektedir.

2.5.6. İnşaat Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Cumhuriyet dönemindeki gelişim sürecinde inşaat alanında ilk önemli adımlar 1920'li yıllarda, ileride başkent olacak Ankara'da başlamıştır. Türkiye'de Cumhuriyetle birlikte hızlı ve planlı kalkınma için sanayi, tarım ve ulaşım alanlarında yatırımlara verilen önem, Türk İnşaat Sanayinin temelini atmıştır.⁹²

Cumhuriyet döneminin başlangıcından 1950'li hatta 1960'lı yıllara kadar, inşaat sektöründe en büyük ağırlık altyapı ve bayındırlık inşaatlarında görülmektedir. Bu süre içinde söz konusu inşaat alanlarında dönem dönem büyük gerçekleştirmeler görülmüştür. Yine bu dönemde DSİ, T.C. Karayolları gibi teknik gücü bünyesinde toplayan büyük çapta devlet desteği ile yatırımlar yapan teşkilatlar kurulmuş ve bunların yaptığı yatırımlar inşaat sektörüne bir ivme kazandırmıştır. Bu hız 1960'lı yıllara kadar etkinliğini sürdürmüştür.⁹³

Yüksek oranlı istikrarlı büyüme ve kalkınma, beraberinde istihdam yaratma ihtiyacı her zamankinden daha fazla olan Türkiye ekonomisi için, inşaat sektörünün önemi artmaya devam etmektedir.⁹⁴ Yüksek oranda konut inşaatından oluşan inşaat sektörü, katma değer ve istihdam yaratma açısından tarım ve sanayi sektöründen sonra gelen üçüncü büyük sektör konumundadır. Ülkemizde sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimler, kentleşme olgusu ve kentlere göçün hızlandırılması, inşaat sektöründe konut yapımcılığına önemli bir boyut kazandırmış ve kazandırmaya devam etmektedir. Ancak planlı bir üretime geçişe imkân bulamadan ortaya çıkan bu gereksinimin denetimsiz bir biçimde karşılanması, konut

⁹²İntes İşveren Sendikası; **İnşaat Sektörü Raporu Sorunlar ve Çözüm Önerilerimiz**, 2008, s.4 çevrimiçi http://www.yapiveri.com/VImages/2008/Arastirmalar/intes_02.08.pdf 14.05.2010

⁹³ A.e., s.4

⁹⁴ DPT; **9. Kalkınma Planı İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Yayın No: 2751, ÖİK: 698, Ankara, 2007, s.3

üretiminde karlılığı tek amaç haline getirmekte, kentlerde plansız ve kalitesiz konut üretimleri yaygınlaşmaktadır. Bu olumsuz görünüme rağmen konut üretiminin ülkemiz ekonomisine, istihdam ve yatırım olarak büyük katkılarda bulunduğu da yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de, 1950’den itibaren sanayileşmenin sonucu olan yıllık ortalama %6 civarındaki kentleşme ve %2’nin üzerinde gerçekleşen nüfus artış hızı konut ihtiyacını artırmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, istihdam açısından, aktif nüfusun kesimler arasında dağılımından başka bir noktada farklılık göstermektedirler. Bu ülkelerde ücret ve maaş geliri elde edenlerin toplam işgücüne oranı genellikle %50’nin altında bulunmaktadır. Oysa toplam işgücünün yüzdesi olarak, ücretlerin yüksek oranlara ulaştığı ekonomiler gelişmiş ülkelerdir.⁹⁵

Ayrıca, inşaat sektörünün krize girdiği dönemlerde, inşaat malzemesi üreten yan sanayiler uzun ve düşük kapasitelerde çalışmaya zorlanmakta; bu da ulusal ekonomiyi özellikle imalat sanayini ve dolayısıyla istihdamı negatif olarak etkilemektedir. Böyle bir durumda doğal olarak imalat sanayinde maliyetler yükselmekte, finansman yükü artabilmekte, yatırımların planlanmasında gecikmeler olmakta ve neticede kuruluşların mali yapıları zayıflayabilmektedir.⁹⁶

2006 yılında inşaat sektörü 30 milyar doların üzerinde bir iş hacmine sahip olmuştur.⁹⁷ Son yıllarda inşaat sektöründeki toparlanma işsizliğin azalmasında önemli bir katkı sağlamaktadır. Tablo 2.19’u incelediğimizde inşaat sektörünün toplam istihdam içindeki payı 2001 yılında yüzde 5,2 iken 2009 yılında bu pay yüzde 5,9’a yükselmiştir. Rakamsal olarak batkımız da ise 21 milyon 277 bin istihdamın 1 milyon 249 binine iş olanağı sağladığı görülmektedir.

⁹⁵ Akın İlkin; “**Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, 1974, s.25

⁹⁶ M.Cüneyd Düzyol; “**Türkiye’de Bina İnşaatı Sektörü ve 1990-2010 Dönemi Bölgesel İhtiyaç Tahmini**”, Aralık 1997, s: 17.

⁹⁷ TÜİK; **a.g.e.**, s.717

Ekonominin canlandırılması ve istihdam yaratılması için 58. ve 59. Hükümet Programında da nitelikli ve erişilebilir konut üretiminin desteklenmesi, uygulamaların başlatılması ve özellikle yüzü aşkın alt sektörü harekete geçiren inşaat sektörünü canlandırıcı önlemlerin alınmasının gereği vurgulanmıştır. Özellikle alt ve orta gelir gruplarına yönelik olarak 2004 yılı içinde 100 bin konutun yapımı hedeflenmiş, bununla ilgili uygulama sorumluluğu Toplu Konut İdaresi'ne verilmiştir.⁹⁸

Sektör, büyük ölçüde yerli sanayi ve hizmet ürünlerini kullanması, önemli oranda istihdam yaratması, başta imalat sanayi olmak üzere birçok alt sektörlerle sıkı bir girdi-çıkı ilişkisi içinde olması, ürettiği katma değer ve yurtdışı işlerden ülkeye döviz kazandırması nedeniyle Türkiye ekonomisinin lokomotif sektörlerinden biri olmaktadır.

Türkiye'de inşaat sektörünün emek yoğun olması ve işçilik maliyetlerinin ucuz olması sektöre önemli avantajlar sağlamaktadır. Sosyal kriz kalkını olan Türk emlak ve inşaat sektörü, yapısal sorunlarını yakın bir gelecekte aştığı takdirde, emek yoğun bir sektör olması nedeniyle ülkemizin istihdam yaratma sorununun çözümüne ve yoksullukla mücadeleye önemli katkıda bulunacaktır. Son yıllarda, ekonomideki büyümeye karşın işsizliğin artmaya devam etmesi, yeni istihdam alanları yaratılamamasında inşaat sektöründe yaşanan durgunluğun da etkisi olduğu kanısındayız. Ancak üst düzey işler için kullanılmak istenilen iş gücü pahalıdır, çünkü bulunamamaktadır. Asgari ücretle çalışan işgücüne yeterli düzeyde eğitim verilmesi, kaliteli işler yapılması adına sertifikalandırılması gerekmektedir.

Ekonomideki ağırlığı giderek artan ve ekonominin itici gücü olan hizmetler alanında rekabet ortamının geliştirilmesi, hizmet ihracatının teşvik edilmesi, Türkiye'nin inşaat, mühendislik, mimarlık, teknik müşavirlik, müteahhitlik

⁹⁸ Beşir Atalay v.d; **Türkiye 2005 Tanıtım CD'si**, s.288 (çevrimiçi)
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/turkey2005x/content/turkey/288-289.htm> 16.07.2010

hizmetlerinde daha etkin olması için gerekli altyapının oluşturulması ve eksikliklerin giderilmesi planlanmaktadır.

İstihdam odaklı sürdürülebilir bir büyüme çerçevesinde, rekabetçi bir ekonomi ve bilgi toplumunun gerektirdiği doğrultuda nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi, istihdam imkanlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması ve iş gücü piyasasının etkinleştirilmesi,⁹⁹ tarım sektöründeki çözülme ile bu sektörden gelen iş gücünün tarım dışı sektörlerle kazandırılması konusuna ağırlık verilmesi, istihdamın artırılmasında önem taşıyan girişimciliğin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bu nedenle yukarıda açıklananlara ulaşmak için; iş gücü piyasalarının geliştirilmesi, eğitim ile iş gücü talebi arasındaki uyumun sağlanması, işsizliği ortadan kaldırmak ve etkilerini asgari düzeye indirmek için aktif iş gücü politikalarının geliştirilmesi konularında gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

İnşaat sektörü kriz sonrası ortaya çıkan ekonomik durgunluk döneminden 2003 yılının ilk dokuz ayında önemli ölçüde etkilenmiştir. 2003 yılının son çeyreğinde sektördeki küçülme tersine dönmüş ve 2004 yılının ilk çeyreğinde büyüme hızı, sektörün değişime geç cevap vermesi nedeniyle, aynı dönemde GSMH % 12,4 büyümesine rağmen % 2,9¹⁰⁰ olmuştur.

Kamu sektöründe kaynak yetersizliği nedeniyle inşaat yatırımlarındaki kısıtlılık hali halen büyük ölçüde devam etmektedir. Bu durum, inşaat sektörünün gereken hızda büyümesini engellemektedir. Bununla beraber, tamamlama ve yeni edinme amaçlı konut ve işyeri kredilerinde 2004 yılının başından itibaren uygulanmasına başlanılan vade uzatımı ve enflasyona paralel olarak düşen faiz

⁹⁹ Çevrimiçi http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1980&id=95 25.07.2010

¹⁰⁰ TÜİK; çevrimiçi, www.tuik.gov.tr 12.08.2010

oranları nedeniyle özellikle konut talebinde artan oranda bir büyüme görülmektedir. 2003 yılında bir önceki yıla göre yapı inşa izni verilen inşaat alanı büyüklüğünde % 6 oranında artış olmuş, aynı yıl yapı kullanma izni verilen inşaat alanı büyüklüğünde ise % 6,8 bir azalma olmuştur. Bu oranlar 2004 yılının ilk altı ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla % 53 ve % 3 oranında artmıştır. İnşaat sektörü 2005 yılının ilk altı aylık döneminde % 19,7 oranında bir büyüme göstermektedir.¹⁰¹

Sektörde yaşanan bu olumlu gelişmeyi sağlayan unsurların başında konut kredisi faizlerinin düşmesi ve vadelerin uzamasıyla artan talepler yatmaktadır.¹⁰² Gerek depremler nedeniyle gerekse ekonomik kriz nedeniyle sanayi ve ticaret alanında yapılması düşünülen yatırımların askıya alınması, gerekse konut alanında gerekli yatırımların yapılmaması büyük bir talep ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak inşaat sektörü Türkiye ekonomisi için istihdam açısından büyük önem arz etmektedir. İnşaat sektörünü devamlı canlı tutmak için sektörle ilgili yeni politikalar geliştirmek ve sektörün önünü tıkayan yapısal sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Faiz oranları düşürülmeli, müteahhitlere yasal ve mali çerçevede teşvikler verilmesi gerekmektedir.

2.5.7. Otomotiv Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Günümüzde otomotiv sektörü, gelişmiş ve hatta gelişmekte olan ülkeler için “anahtar” sektör rolündedir. Güçlü bir otomotiv sektörü, sanayileşmiş ülkelerin ortak özelliklerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Otomotiv sektörünün bu denli bir öneme sahip olmasının başlıca nedeni, bu sektörün diğer sektörlerle olan yakın ilişkileridir. Otomotiv sanayi ülke ekonomisine sağladığı katma değer, yan sanayisiyle birlikte istihdam düzeyine yüksek orandaki katkısı, bir çok sektördeki talep sağlayıcı durumu ve diğer sanayileri (demir-çelik, cam, plastik, tekstil,

¹⁰¹ Çevrimiçi, www.tuik.gov.tr 12.08.2010

¹⁰² Tepe İnşaat 2008 Faaliyet Raporu, (çevrimiçi)
<http://www.tepeinsaat.com.tr/faaliyetr/faaliyetr2008.pdf> s.6, 26.07.2010

elektronik ve elektrik) de derinden etkileyen yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesindeki rolü konumuyla bulunduğu ülke ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Bunun yanında, otomotiv sektörü, yaptığı üretim ile bazı sektörlerin de verimli bir şekilde işlemlerini sağlamaktadır. İnşaat, turizm ve tarım sektörleri, bunlara örnek olarak verilebilir.¹⁰³

Türkiye’de otomotiv sanayi temelleri 1950’li yıllarda atılmış ve sektörün gelişimi 1960’ların sonu ve 1970’li yılların başında kurulan montaj fabrikalarının belirli kapasite ve yeterlilik oranına ulaşmaları ile olmuştur.¹⁰⁴

1980’li yıllara kadar sürdürülen ithal ikamesi politikaları sonucu otomotiv sanayi iç pazara dönük, çok sayıda firmadan oluşan bir yapı içinde faaliyet göstermiştir. Ana sanayi üretimine paralel olarak yan sanayi üretiminde de dalgalanmalar olmuştur. 1980’li yılların sonlarından itibaren koruma oranları önemli ölçüde indirilmiş, ekonomik ölçekteki yeni yatırımlar ve belirli büyüklükteki tevsii yatırımları desteklenmiştir.¹⁰⁵

Türkiye otomotiv sektörü, bugün ilk üç büyük sektör arasında yer almaktadır. Başlangıçta Türkiye’de ithal ikamesi modeli üstüne kurulan otomotiv sektörü bugün ulaştığı noktada 1996 yılı sonrasında yani Gümrük Birliği ile birlikte uluslararası standartlarda üretim ve ürünlerinin kalitesi ile Dünya pazarlarına ihracat yapan bir sektör konumuna gelmiştir.¹⁰⁶

Türkiye’de yatırım yapan otomotiv firmalar sağladığı 42.797 (Tablo 2.24) kişilik istihdamla sektörde faaliyet göstermekte ve ülke kalkınmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

¹⁰³Fahri Karpuz v.d; **Otomotiv Sektör Raporu**, İTO Yayınları, s.4

¹⁰⁴ DPT; **Dokuzuncu Kalkınma Planı**; Otomotiv Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.9

¹⁰⁵ Atilla Bedir; **Türkiye’de Otomotiv Sanayi Gelişme Perspektifi**, DPT Yayınları, 2002, s.27

¹⁰⁶ A.e., s.6

Ülkemizde özellikle 1990'lı yıllarda küresel rekabete hazırlık amacı ile taşıt aracı ve aksam parça üreten işletmelerde işgücüne büyük önem verilmiştir. Bunun sonucu olarak;¹⁰⁷

- İşgücü verimliliği ve yetenekleri sürekli eğitim ile yükseltilmektedir,
- İşgücü "toplam kalite yönetimi" konusunda güçlüdür,
- Eğitim ana ve yan sanayide ortak yürütülmüştür,
- İşgücünün "başarma isteği" yüksek düzeydedir,
- İşten ayrılma ve iş değiştirme oranı çok düşüktür,
- Bu sayede otomotiv sanayinin rekabet gücü olumlu bir şekilde etkilenmektedir.

Tablo 2.24. Otomotiv Sektöründe İstihdamın Statü Durumuna Göre Dağılımı (2000-2006)

Yıllar	İşçi	Büro Personeli	İdareci	Mühendis	İdari Mühendis	Toplam
2000	22.064	3.844	763	1.609	621	28.901
2001	17.566	3.815	844	1.612	687	24.524
2002	19.337	3.593	720	1.659	813	26.122
2003	23.950	3.481	613	1.968	814	30.826
2004	28.765	3.283	722	2.325	862	35.957
2005	30.203	3.447	758	2.441	905	37.754
2006	34.161	3.639	935	3.022	1.040	42.797

Kaynak: Çevrimiçi <http://www.osd.org.tr/> 14.05.2010

¹⁰⁷ İSO; Otomotiv Sektörü 2007, s.9

Yukarıda tablo 2.24’de yıllar itibarıyla otomotiv sektöründeki istihdam rakamları verilmektedir. 2000-2006 yıllarını kapsayan dönem itibarıyla istihdam gelişmeleri incelendiğinde, 2000'den sonraki kriz döneminde üretimdeki azalmaya karşılık istihdamda sadece 2001 yılında % 15 oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla, kriz dönemi işçi ve işveren dayanışması sonucu başarı ile istihdam kaybı olmadan atlatılmış, sorun "esnek çalışma" yöntemleri ve karşılıklı özveri ile çözümlenmiştir. Daha sonra istihdamda her yıl art arda artışlar gerçekleşmiştir. İhracatın kriz döneminde artarak devamı da, istihdamın korunmasında önemli bir rol oynamıştır.

2.5.8. İmalat Sanayi Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Sanayi ve sanayinin alt sektörlerinden biri olan imalat sanayi ülkelerin gelişme ve büyümesi ile toplumların refah seviyesine ulaşmaları için temel ve öncelikli ekonomik faaliyet alanlarından biri durumundadır.

1980 sonrasında özel sektörün öncü sektör kabul edilmesi sonucu, 1980 öncesi durumun tersine, imalat sanayine yönelik yatırımlarda kamu kesiminin payı giderek azalmıştır. Ancak, özel yatırımların uzun dönemli yatırımlar yerine, kısa dönemli spekülative kar arayışlarına yönelmesi sonucu özel sermaye, sanayi dışına kaymış, başka bir deyişle, özel kesim özellikle ihracata yönelik sektörlerde beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Gerek kamu, gerekse özel kesimin imalat sanayine yönelik yatırımlarının azalması yanında, diğer üretken sayılabilecek enerji, tarım ve madencilik alt sektörlerine yönelik yatırımlarda da gerilemeler yaşanmıştır. Yine bu dönem içinde yabancı sermaye yatırımları da yerli yatırımlar paralelinde üretken olmayan sektörlerle kaymıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁸Çevrimiçi <http://www.econturk.org./Turkiyeekonomisi/strateji.doc> s.7-8, 24.04.2010

Türkiye’de imalat sanayinin cari fiyatlarla GSYİH içindeki payı 1995 yılında yüzde 22,6 iken 1999 yılında yüzde 19,2 olmuş; 1995 yılında yüzde 14,1 olan sivil istihdam içindeki payı ise 1998 yılında yüzde 1,9’a ulaşmasına rağmen 1999 yılında yüzde 14,1’e düşmüştür.¹⁰⁹

Tablo 2.25: İmalat Sektöründe İstihdam Oranları 2000-2009 (Bin Kişi) (%)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İmalat Sanayi	3.638	3.581	3.731	3.663	3.742	3.994	4.066	4.088	4.235	3.949
Toplam	21.580	21.524	21.354	21.147	19.632	20.067	20.423	20.738	21.194	21.277
%	16,9	16,6	17,5	17,3	19,1	19,9	19,9	19,7	20	18,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır.

1999 yılında küresel krizin etkilerinin ve finansman sorunlarının devam etmesinin yanında sanayi kuruluşlarının büyük bölümünün bulunduğu Marmara bölgesindeki depremin neden olduğu hasar imalat sanayini olumsuz etkilemiştir.¹¹⁰ Depremin imalat sanayi iş yerlerinde bina makine-teçhizat, mamul ve yarı mamul stok kaybı, iş gücü eksilmesi gibi etkileri ortaya çıkarken, üretime ara verilen tesislerden kaynaklanan üretim kaybı ve ihracat azalması şeklinde etkileri de olmuştur.¹¹¹ 2000 yılında ise Marmara depreminin ekonomik etkilerinin giderilmeye başlanması ve genelde sağlanan istikrar ortamı nedeniyle üretimin tekrar artış eğilimine girdiği gözlenmektedir.

¹⁰⁹ TÜİK; a.g.e., s.708

¹¹⁰ DPT; VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sınaleşme: İmalat Sanayi 2001-2005, Çevrimiçi <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/imalatsa/imalatsa.htm> 12.06.2010

¹¹¹ A.e., Çevrimiçi <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/imalatsa/imalatsa.htm> 12.06.2010

Tablo 2.25’i incelediğimiz zaman imalat sanayinin istihdam ettiği kişi sayısına Türkiye geneli için bakıldığında imalat sanayi istihdamının Türkiye’de istihdam edilen kişi sayısının 2000 yılındaki payı %16,6 olarak görülmektedir. 2001 krizinde istihdam oranı düşüş göstermiş; fakat daha sonra yükselme eğilimine girmiştir. 2008’de imalat sanayi istihdam ettiği kişi sayısı ile Türkiye’de yüzde 20’lik bir paya sahip olmuştur.

2.5.9. Sağlık Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Türkiye’de sağlık reformu çalışmaları 1990’lı yılların başında, dünyadaki genel süreçle bağlantılı ve paralel biçimde, Sağlık Projesi çerçevesinde, Dünya Bankası ve Dünya Sağlık Örgütü’nün finansal, ideolojik ve teknik katkıları çerçevesinde başlatılmıştır. Sağlık reformlarının en önemli bileşenlerinin finansman için Genel Sağlık Sigortası, birinci basamak sağlık hizmetleri için aile hekimliği, ikinci ve üçüncü basamaklar için de hastanelerin özertleştirilmesi/özelleştirilmesi olduğu görülmektedir.¹¹²

2001–2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öncelikle, sağlık hizmetlerinin mevcut durumuna ilişkin bazı açıklama ve verilere yer verilmektedir. Yedinci Plan döneminde, toplumun genel sağlık düzeyinde bir iyileşme sağlandığı, buna göre, ortalama yaşama süresinin 68 yıldan, 69,1 yıla yükseldiği ve 1995 yılında binde 43,1 olan bebek ölüm hızının 2000 yılında binde 35,3’e düştüğü ifade edilmiştir. Bu dönemde, 2000 yılı sonu itibarıyla hastane sayısının 1.220’ye, sağlık ocağı sayısının 5.700’e, sağlık evi sayısının 13.500’e ulaşması beklenmekte, 807 kişiye bir hekim, 384 kişiye bir hasta yatağı düşeceği tahmin edilmektedir.¹¹³

¹¹² İlker Belek, “Sağlık Reformları Kriz ve Sağlık Paradigmasında Liberal Yeniden Yapılanma”, *Toplum ve Hekim*, Cilt: 16, Sayı: 6, Kasım-Aralık 2001, s. 431-434.

¹¹³ DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; Sağlık Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara, 2001, s.151

Dokuzuncu Kalkınma Planında, hekim başına düşen nüfus sayısının 2000 yılında 792 iken 2005 yılında 715'e düştüğü, 2000 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranının %6,6 iken bu oran 2005 yılında %7,6'ya yükseldiği, yine 2000 yılında %39 olan ilaç ödemelerinin sağlık harcamalarına oranının, 2005 yılında %34 olarak gerçekleştiği belirtilmiş ve bu oran AB ülkelerinde yaklaşık %16 olduğu vurgulanmıştır. Yine bu plan döneminde, erişimi kolaylaştıracak genel sağlık sigortası sisteminin hayata geçirileceği ve 2008 yılı sonu itibarıyla aile hekimliği hizmet modelinin tüm illere yaygınlaştırılacağı, hastanelerin idari ve mali açıdan kademeli olarak özertleştirileceği, Sağlık Bakanlığı'nın planlayıcı, düzenleyici ve denetleyici rolünün güçlendirileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda, özel sektörün sağlık alanında yapacağı yatırımların da teşvik edileceği vurgulanmıştır.¹¹⁴

2003 yılında 4294 sayılı Yasa ile Sağlık Bakanlığı'na özgü olarak istihdam biçimi getirilmiştir. Bu sözleşmeli istihdam şeklinde, Hizmet Bakanlığında asli ve sürekli hizmetlerin tamamı sözleşmeli personele devredilmesi esası getirilmiştir. Bu statünün diğer bir özelliği merkezi yönetimde 2004 yılında toplam sözleşmeli sayısı 14.583 iken yasa ile 22.000 sözleşmeli personel pozisyonu oluşturulmuştur.¹¹⁵

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin özertleştirilmesi doğrultusunda ilk adım 1990 yılında 55. Hükümet tarafından Dünya Bankası ile imzalanan Sağlık Projesi Kredi Anlaşması ile başlamıştır. Anlaşmaya göre sağlık sektöründeki özertleştirme üç aşamada gerçekleştirilecektir.¹¹⁶ Bu doğrultuda 2001 yılında 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyaltleştirilmesi Hakkında Kanun'da değişiklik yapılarak, birinci basamak sağlık kurumlarında döner sermaye işletmesi kurulması zorunlu hale getirilmiş ve sağlık hizmetleri fiyatlandırılmıştır.

¹¹⁴ DPT; **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, s.41-42

¹¹⁵ 4924 Sayılı Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması Hakkında Kanun (24.07.2003-25178)

¹¹⁶ Ata Soyer; **"1980'den Günümüze Sağlık Politikaları"**, Praksis, (Kış-Bahar 2003), s.9

4924 sayılı Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun¹¹⁷ 2003 yılında yürürlüğe konmuştur. Kanunun amacı, eleman temininde güçlük çekilen yerlerde ve hizmet dallarında sağlık hizmetlerinin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere sözleşmeli personel istihdam etmek olarak belirlenmiştir.

İlgili kanunun 11. Maddesine dayalı olarak 05.05.2004 tarihinde Sağlık ve Yardımcı Sağlık Personeli Tarafından Yerine Getirilmesi Gereken Hizmetlerin Satın Alma Yoluyla Gördürülmesine İlişkin Esas ve Usuller¹¹⁸ isimli düzenleyici işlem yürürlüğe girmiş ve sağlık sektöründe taşeron uygulaması başlamıştır. 2004 yılından beri uygulanmakta olan Sağlıkta Dönüşüm Programının uygulanmasına destek sağlamak amacıyla yürütülmekte olan Sağlıkta Dönüşüm Projesinin I. aşaması 2009 yılında tamamlanmıştır. Bu program çerçevesinde, sağlık hizmetlerini yürüten kurumların yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Sağlık sektöründe yaşanan personel açığını kapatmak için 2007-2009 döneminde tıp fakültelerinin kontenjanları %56, hemşirelerin kontenjanlarında ise %16 oranında artış sağlamıştır.¹¹⁹ Kontenjanların arttırılması istihdam yaratma açısından olumlu sonuçlar doğurması beklenmektedir.

Aşağıda tablo 2.26'da Genel Bütçe Kuruluşlarındaki serbest sağlık personelinin yıllar itibarıyla değişimi verilmiştir. 2001 krizinin etkisini sağlık sektöründe de görülmektedir. 2000 yılında 224.500 personel istihdam edilirken 2001 yılında 1.600 kişi azalarak 222.900 kişiye gerilemiştir. 2001 yılından sonra istihdam oranları genel olarak artış eğilimi göstermektedir. 2006 yılında sağlık sektöründe çalışan sayısı 288.500 kişiye çıkmış, 2009 yılının Ekim ayı itibarı ile Sağlık

¹¹⁷ Çevrimiçi, <http://www.hukuki.net/kanun/4924.15.text.asp> 14.08.2010

¹¹⁸ Çevrimiçi, http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=35 14.08.2010

¹¹⁹ 2009 Yılı Öncesi Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2009, s.87

Bakanlığı bünyesinde çalışan kişi sayısı ise 308.382¹²⁰ kişiye ulaşmıştır. Bu oranlar toplam ve kamu sektöründeki oranlar için de aynı sonucu göstermektedir.

Tablo 2.26 Genel Bütçeli Kuruluşlardaki Serbest Sağlık Personeli (% Bin)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sağlık	224,5	222,9	223,2	237,0	234,8	274,2	288,5
Toplam	21.580	21.524	21.354	21.147	19.632	20.067	20.423
Toplam %	1.04	1.03	1.04	1.12	1.2	1.4	1.41
Kamu %	13.1	13.03	13.03	13.71	13.51	15.09	15.33

Kaynak: *TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır.

Bunların dışında özel sağlık hizmeti veren sağlık kuruluşlarının da istihdama katkısı olmakta ve aynı zamanda istihdam için bir potansiyel oluşturmaktadır.

2.5.10. Kamu Sektöründe Uygulanan İstihdam Politikaları

Kamu hizmetlerini yerine getirmek amacıyla devlet tarafından istihdam edilen personelin tümü kamu istihdamını oluşturmaktadır. Kamu istihdamının sayısal büyüklüğü, ülkedeki kamu hizmetlerinin yoğunluğu ve kamu örgütlerinin verimlilik düzeyi ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla kamusal faaliyetlerin yoğunluğunu ve niteliğini belirleyen ekonomik sistem, sosyal ve siyasal yapı ve ekonomik gelişmişlik düzeyi aynı zamanda kamu istihdamının sayısal büyüklüğünün de temel belirleyicileri olmaktadır

İstihdam kavramı sadece işgücü olarak düşünüldüğünde, kamu istihdamı; başta kamu hizmetinde doğrudan hizmet gören memur ve işçiler olmak üzere, merkezi ve yerel meclislerde görev alan seçilmişleri, devletçe tanınmış yetki ile iş

¹²⁰ Türkiye Geneli 81 İl Sağlık Müdürlüğü Aktif Çalışan Personel Dağılımı, s.1, (çevrimiçi) http://personel.saglik.gov.tr/UserFiles/File/grafikler/Turkiye_Genel_Toplamlari.pdf 15.08.2010

gören serbest meslek sahipleri (noter gibi) ve imtiyaz ve sözleşme hakkı kullanan yüklenicileri ve ona bağlı bulunan iş gücünü kapsayacak şekilde geniş tutulabilmektedir.¹²¹

Kamu yönetiminde temel amaç kamu hizmetinin sağlanmasıdır. Bu yönü ile özel sektörden ayrılan kamu yönetiminin konusunu oluşturan planlama, teşkilatlanma, sevk ve idare, denetim ve eşgüdüm hizmetleri ile halk ile ilişkileri düzenleyen insandır, kamu görevlileridir. Anayasa'nın kamu hizmeti görevleri ile ilgili 128 inci maddesinde¹²² açıklanmaktadır. Anayasa'da belirtilen diğer kamu görevlileri personel sistemleri özel yasalarla dayanan TSK personeli, hâkim ve savcılar ile üniversite öğretim üyeleridir. Kamu hizmet personelinin istihdam şekli 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda¹²³ açıkça belirtilmiştir.

Kamu istihdamının büyüklüğünü tespit edebilmek için ülke nüfusunun ve kamu ekonomisinin büyüklüğünün göz önüne alınması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, bir kamu personelinin hizmet verdiği nüfus büyüklüğü, kamu istihdamının büyük ya da küçük olduğunun göstergesi olabilmektedir. Çünkü kamu hizmetlerinin kapsamı genişledikçe kamunun ekonomideki ağırlığı artmakta ve aynı zamanda devlet kamu hizmetini görececek personele ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kamu ekonomisinin büyüklüğü ve ülke nüfusu, kamu istihdam düzeyinin en önemli belirleyicileri durumunda olmaktadır.

2. Dünya Savaşının da sona ermesinin etkisiyle 1946 yılında çok partili siyasi hayata geçilmiştir. 1940'ların ikinci yarısından sonra özel girişimin her düzeyde geliştirilmesi öngörülmüş, kamu yatırımlarının karayolu üretimi ve enerji gibi altyapı

¹²¹ Birgül Ayman Güler; **Türkiye'de Kamu Personel Rejiminin Yeniden Yapılandırılması Sempozyumu**, Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı ve TÜHİS, Hilton Oteli, Ankara 22-23 Şubat 2003

¹²² “Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür”

¹²³ “Kamu hizmetleri; memur, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler eliyle gördürülür.”

alanlarına kaydırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 1947 yılında Ekonomik Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Söz konusu plan; ulaştırma, tarım ve enerji gibi alt yapı alanları ile kırsal kesime önem vermekte, özel kesimin tam bir güvenlik içinde ve istediği sektörde çalışabileceğini öngörmektedir. Plan içerisinde zamanla madencilik, enerji, demir-çelik ve demiryolları dışında kalan ekonomik girişimlerin özel kesime devri öngörülmüştür.¹²⁴ Fakat uygulamada öngörülen hedefler gerçekleştirilememiştir.¹²⁵

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunundan sonra Kamu Personeli istihdamına yönelik yeni bir kanun hazırlanmamış, mevcut sisteme bu kanun üzerinde değişiklikler yapılarak ulaşılmıştır.

1980 sonrası dönemde piyasa güçlerini etkin hale getirmek amacıyla kamu kesiminin küçültülmesi ve KİT'lerin özelleştirilmesine dönük öngörülerin gerçekleştirilebildiği söylenememektedir. Hatta bu dönemde yeni KİT'lerin yaratılmasından vazgeçilememiştir. Özelleştirme iktidara gelen hükümetlerin programında olmasına rağmen başarıya ulaşamamıştır. Bu durumun başlıca sebepleri şu şekilde sıralanabilir;¹²⁶

- Kamuoyuna özelleştirmenin bir zorunluluk olduğu iyi anlatılamamıştır.
- Özelleştirilmesi öngörülen bazı kuruluşlar yeterli kâr elde edememişlerdir.
- Bu kuruluşların rehabilitasyona ihtiyacı vardır.
- Kamu tekellerinin özel tekellere dönmesinden korkulmaktadır.
- Aşırı istihdam ve gizli işsizliğin olduğu kamu sektörünün özelleştirilmeye başlanmasıyla birlikte işsizlik oranı artabilecektir.

¹²⁴ Ertan Tosun; **Türkiye'de "Kamu Kesimi ve Özel Kesim" Ayırımının Normatif Ve Reel Planda Önemi Ve Sınırları**, (Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, 1996), s. 54

¹²⁵ TOBB; **Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişimleri (1923–1988)**, TOBB Yayınları, Ankara, 1989, s. 33

¹²⁶ A.e., s.327

- Siyasetçiler oy kaybı korkusuyla özelleştirmeye temkinli yaklaşmışlardır.
- KİT'lere yönelik tedbirlerin uygulamaya konulmasında yasal güçlükler olmaktadır.

1994 sonrasında işgücü piyasalarında emeğin maliyetinin düşürülmesi ve istihdamın azaltılmasına dayalı klasik birikim süreçleri tekrar devreye girmiş, bu şekilde sermaye kesiminin dar boğazdan çıkması hedeflenmiştir.¹²⁷

Tablo 2.27: Genel Bütçeli Kuruluşlardaki Serbest Personel Kadrolarının Dağılımı (2008-2008)

Yıllar	Toplam Personel	Memur	İşçi	Sözleşmeli Personel	Hakim Savcı	Diğer
2000	1 800 104	1 713 274	76 905	9 925	10 950	-
2001	1 793 000	1 710 770	71 964	10 266	11 015	-
2002	1 807 133	1 712 851	72 305	10 952	11 025	-
2003	1 822 175	1 728 344	72 006	10 819	11 186	-
2004	1 833 311	1 738 047	71 256	12 787	11 221	-
2005	1 941 268	1 816 802	75 098	34 043	15 325	-
2006	2 091 246	1 881 986	129 503	40 082	16 281	-
2007	2 031 289	1 732 651	80 817	91 361	-	126 460
2008	2 037 212	1 734 238	74 433	113 415	-	126 260

Kaynak: TÜİK İstatistiki Göstergeler 1923-2008'den derlenerek hazırlanmıştır

Şubat 2001 Krizinden sonra açıklanan istikrar programı çerçevesinde ise genel olarak kamuda istihdamı azaltmaya yönelik uygulamalar hayata geçirilmiştir. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan, döner sermayelerden ve konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşlardan KİT'lere kesinlikle işçi transferi yapılmaması

¹²⁷ Erinç Yeldan, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi", İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.51-52

hedeflenmekte, emekliliği gelmiş kamu işçilerinin tüm hakları verilerek emekliliğe sevk edilmesi öngörülmektedir.

Yukarıda Tablo 2.27’de 2000-2008 yılları arasında Genel Bütçeli Kuruluşlarındaki personel sayıları gösterilmektedir. Toplam personel sayısının 2001 yılında 1.800.104’den 1.793.000’e gerilediğini görülmektedir. 2001 Ekonomik krizinin etkisi kamu sektöründe de görülmektedir. 2000 yılına göre 7.000’in üstünde bir azalma meydana gelmiştir. Azalan kadroları incelediğimizde çoğunlukla memur ve işçi kadrolarında olduğu görülmektedir. Sözleşmeli personel, hakim ve savcı kadrolarında ise artış meydana gelmiştir. 2002-2006 yılları arasına baktığımız da ise personel sayısının giderek arttığı görülmektedir. Özellikle 2006 yılından sonra sözleşmeli personel sayısında %100’ün üzerinde bir artış meydana gelmiştir. Aynı zamanda kamu hizmetleri yürütülürken diğer başlıklı personel sayının yüksek olması ve sözleşmeli personel sayısındaki yüksek artış da bize kamunun hizmetlerini yerine getirirken kadrolu personel sayısını azaltma politikası içinde olduğunu ve personel alma şeklinin değiştirdiğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2001 SONRASI İSTİHDAM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

3.1. Tarım Sektörü

İster gelişmiş ülkeler olsun ister gelişmekte olan ülkeler olsun, tarım sektörünün, insanların temel ihtiyaçları olan maddelerin karşılanması, istihdamın sağlanması, ulusal gelire katkı sağlaması vb. nedenlerden dolayı tarımsal destekleme politikalarına önem vermektedirler.

Türkiye’de tarımın ekonomi ve istihdam içindeki payının küçümsenemeyecek kadar büyük olması geçmişten beri bu sektörün gündemde olmasına neden olmuş, fakat bu alandaki sorunlara yönelik kalıcı çözümler bulunamamıştır. Özellikle destekleme politikalarının rasyonaliteden uzak, çoğu kez popülist kaygılara dayandırılması, tarım sektörünün diğer alanlarında var olan sorunlara çözüm bulunmasına engel oluşturmaktadır. Destekleme ödemelerinin, farkında olunmama da, tarımsal nüfusu tasfiye edici bir politika aracı olarak kullanılmayıp tarımsal üretimi dolayısıyla tarımsal nüfusu artırıcı olarak kullanılması verimlilik, tarımsal işletmelerde küçük ölçek sorunu ve çok parçalılık gibi sorunların çözümüne de engel oluşturmıştır. Bu nedenle, öncelikli olarak Türkiye’de destekleme politikalarının ne durumda olduğu ve dünyada nasıl bir eğilimin hakim olduğunun tespiti önem taşımaktadır.¹

Tarım sektöründe uygulanan destekleme politikaları kırsal kesimin gelirini arttırmaktadır. Ancak Türkiye’deki üreticiler batıdaki kooperatifler şeklinde örgütlü olmadıklarından destekleme politikalarının etkileri sürekli olmamakta verim artışı bir

¹ Mustafa Acar, Erdem Bulut; “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler”, S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı:17, t.y., s.1-19

müddet sonra fiyat düşüşüne neden olmaktadır. Ayrıca Türkiye'deki tarım destekleme çalışmaları politik gerekçelerle tarımsal alt yapıya yönelik olmadığından olumlu etkiler kalıcı olmamaktadır.

Türkiye'de tarımsal destekleme ödemelerinin yüksek oluşu tarım sektöründe yapısal bozukluklara neden olmaktadır. Bu yapısal bozukluklar, geçimini büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelire bağlayan nüfusun gelirlerinde oluşacak negatif yönlü değişimlerin telafi edilmesi ve belli bir yaşam standardının sağlanması destekleme ödemelerinin azaltılması yönünde engel oluşturmaktadır. Diğer taraftan tarımsal destekleme ödemelerinin yüksek olması (Tablo 2.20) tarım sektöründe istihdam edilenlerin buradan kopup diğer faaliyet kollarında istihdam edilmesine de engel teşkil etmektedir.

Türkiye'de tarımda aşırı işgücü yığılması olduğu ve mutlak rakamın zaman içerisinde büyük değişme göstermediği aşıkardır. Bu durum, iş gücünün verimini düşürmesi yanında gizli işsizliği de ortaya çıkarmaktadır.

Tarım sektöründeki istihdamın azaltılması için tarımsal destekleme ödemelerinin azaltılması, DTÖ'ye karşı taahhütlerimizin yerine getirilmesi ve AB ile nispeten sorunsuz bir uyum sürecinin yaşanması, tarım sektöründe köklü bir değişimin olması gerektiğini bizlere göstermektedir. Tarım sektörünün kendi içinde verimliliği arttırmak için mikro girişimler, tarım sektöründe istihdam edilenlerin bir kısmının sanayi ve hizmet sektörlerine kaydırılması, damlama sulama sisteminin yaygınlaştırılması, GAP projesinin tamamlanması, üretimin artmasına paralel olarak yeni pazarlar bulunması için de makro düzeyde politikalar uygulanması gerekmektedir. Ekonomik istikrarın korunması burada önem arz etmektedir. Eğer istikrar korunmazsa ekonominin krize girdiği dönemlerde tarımsal nüfusun küçülme süreci tersine dönmektedir. Bu durumu Tablo 2.18'de sektörler arası istihdam oranlarından ve Tablo 2.19'da sektörlerin GSYİH oranlarından daha net görülmektedir. Buna en iyi örnek 2001 ekonomik kriz döneminde yaşanmış olan

tecrübedir. Nitekim 2000 yılında tarımda çalışanların toplam istihdam içindeki payı %36 iken bu oran 2001 yılında %37,6'ya çıkmış bu dönemde tarım sektöründeki istihdam sayısı yaklaşık 320 bin kişi artmıştır. 2002 yılını izleyen makroekonomik istikrar ve hızlı toparlanma döneminde tarımsal istihdamın payı hızla düşerek %34,9'a gerilemiş, 2009 yılında bu oran %24,7 civarına inmesi, istikrar içinde büyümeye devam edildiği sürece tarımda özellikle istihdam açısından gereken küçülme sürecinin doğal olarak gerçekleşeceğine işaret etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecini en iyi şekilde değerlendirerek tarımsal yapısını geliştirecek ve güçlendirecek tedbirleri alması, reformları gerçekleştirmesi ve tarımı rekabet ortamına hazırlaması gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin tarımsal alanda yapması gerekenleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.²

- AB'de olduğu gibi tarımla ilgili kuruluşların bir çatı altında toplanarak kalıcı, etkin ve kapsamlı bir tarım politikasının tek elden belirlenerek uygulanması,
- Tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun azaltılması,
- Türkiye'de AB'de uygulanan benzer tarımsal destekleme sistemlerinin uygulanması,
- AB'de ki Üretici Birlikleri'ne benzer yapıda Üretici Birlikleri'nin kurulması ve örgütlenmesi,
- Tarımsal işletmelerin ekonomik olarak optimal büyüklüğe kavuşturulması,
- Hayvan ve bitki sağlığı şartlarının AB Mevzuatında öngörülen seviyeye çıkarılması,
- Müdahale alımları yapacak olan kurumların belirlenmesi,
- İç ve dış pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesi,

² Cengiz Sayın, Ayhan Tufan; **Türkiye ve AB'de İzlenen Tarım Politikaları Başlıca Kısıtlar, Farklılıklar ve Uyum Önerileri**, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül Tokat,2004, s.12-18

- Bilgi ve teknolojiye erişim ve teknoloji kullanımıyla verimliliğin artırılmasına önem verilmesidir.

Kırsal kesimde işgücüne katılım oranlarının kentlere kıyasla daha yüksek tespit edilmesi, kentlerden farklı olarak kadınların çoğunlukla ücretsiz aile işçisi şeklinde tarımda istihdam edilmesi ve öğrencilerin örgün eğitim sürecinden erken ayrılmalarından kaynaklanmaktadır. Tarım istihdamının yapısal sorunları, çiftçi gelirlerinin istikrarsız ve yetersiz oluşu, tarım dışı gelir getirici faaliyetlerin kısıtlı olması, kırsal yoksulluğun daha geniş toplum kesimlerini etkilemesine neden olmaktadır.³

Kırsal kesimde kayıt dışı istihdam ile ilgili de sorunlar yaşanmaktadır. Gelir kaynaklarının yetersizliği ve düzensizliği, kayıt dışı istihdam koşulları ve sosyal güvenlik sistemindeki yetersizlikler nedeniyle tarım kesimi başta olmak üzere kırsal kesimde çalışanların çoğunluğu sosyal güvenlik şemsiyesi dışında kalmaktadır.⁴

Kırsal alanda tarım ve tarım dışı sektörlerde gelir, iş ve istihdam olanaklarını artırıcı beceri geliştirme ve meslek edindirmeye yönelik yaygın eğitim hizmetlerinin uygulanması önemini korumaktadır.⁵ Bugüne kadar yaşanan ekonomik krizler ve hatalı uygulanan politikalar nedeniyle kırsal alanlardaki ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar ortadan kaldırılamamıştır. Kentler de ve kırsal alanlardaki gelir ve yaşam düzeyi farklılıkları yaşanan göçlerle anlaşılmaktadır. Kırsal alanların daralması da kentlere istihdam açısından ve ekonomik açıdan etki edebilmektedir. Şöyle ki, kırsal alanların daralması kırsal kesimdeki kişileri işsiz bırakmakta ve kente göç etmeye neden olmaktadır. Bu durum da kentlerde aşırı nüfus yığılmasına neden olmakta ve işsizliği körüklemektedir.

³ DPT; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, s.8

⁴ A.e., s.8

⁵ A.e., s.8

Kırsal kesimde ekonomik faaliyetlerin güçlenmesi ve tarım sektöründen ayrılan işgücüne iş ve istihdam olanakları sunabilmesi yönündeki öncelikler doğrultusunda;⁶

- Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması,
- Tarım dışı ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi

suretiyle kırsal alanda yaratılan iş imkanları, katma değer ve gelirin artırılması amaçlanmaktadır.

Tarım sektöründe yeniden yapılanması sürecinin kolaylaştırılması, kırsal alanda iş ve istihdam imkanlarının artırılması ve çeşitlendirilmesi, kırsal alanın imajının güçlenmesi, dezavantajlı grupların gelir imkanına kavuşturulması açısından tarım dışı ekonomik faaliyetlerin gelişimi kırsal ekonominin canlılığını sürdürmesi ve gelişmesi açısından zaruri görülmektedir. Gelir getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesine yönelik destekler;⁷

- Başta orman köyleri olmak üzere, tarımla kalkınması mümkün olmayan yörelerin yerel kaynaklara dayalı olarak alternatif faaliyetlere yönlendirilmesi,
- Tarımdan ayrılacak işgücüne yöresinde yeni iş imkanları sağlanması,
- Sadece tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan geçimlik işletmelerin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi,
- İşsizlik sorunu yaşayan gençler ve tarımda gizli işsiz konumunda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadınlar için iş imkanları oluşturulması amaçlarına yönelecektir.

⁶ A.e., s.13

⁷ A.e., s.17-18

Tablo 3.1: Tarım Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Geniş tarım alanlarının varlığı (kuru, sulu ve sulanabilir) ve sulama imkanlarının bulunması, - Tarımsal üretim (bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık) potansiyelinin zenginliği ve potansiyel ürün çeşitliliği, - Tarımsal sanayi girdi ve hammaddelerinin çeşitliliği, - Kırsal işgücü potansiyeli, - Marka olabilecek yöresel ürün çeşitliliği, - Ulaşım, haberleşme ve elektrik altyapısının önemli ölçüde tamamlanmış olması, - Flora ve fauna zenginliği, çevre kirliliğinin az olması ve organik tarım potansiyelinin bulunması, - Çeşitlilik sergileyen geleneksel zanaat ve el sanatları, - Kırsal kalkınma projeleri deneyimi, - Kırsal kalkınmaya yönelik faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının artması, - Yaygın kamu teşkilatı, - KÖYDES projesi, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun varlığı, - Örgütlenme konusunda yeterli bilgi birikiminin olması, - Taşra teşkilatının yaygınlığı, - Kırsal kalkınma desteklerinin bütçedeki payının artması, - AB'ye tam üyelik doğrultusunda kaydedilen gelişmeler	- Kırsal istihdamın ve gelir kaynaklarının ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlere dayanması, tarım sektöründe gizli işsizlik ve tarımda kayıt dışılığın yaygınlığı, - Tarımın yapısal sorunları: - Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması, - Tarımsal eğitim ve yayım hizmetleri ile işbirliği konusundaki yetersizlikler, - Kalite ve standartlara uyum konusunda güçlükler, - Tarım-sanayi entegrasyonu ve pazarlama faaliyetlerinde etkinlik sorunları, - Sermaye ve mali kaynak yetersizlikleri, - Üretimin doğal koşullara bağımlılığı ve verim düşüklüğü. - Orman köyleri başta olmak üzere kırsal yerleşimlerde yoksulluğun yaygın olması, - Yerleşim birimlerinin sayıca fazla, plansız, dağınık ve küçük olması, - Kırsal altyapı yetersizlikleri, mevcut altyapının modernizasyon ihtiyacı, - Doğal kaynakların (toprak, su, orman, çayır ve mera, su ürünleri stokları gibi) koruma-kullanma dengesi ile ilgili sorunlar, - Toprak kalitesinin düşüklüğü, engebeli yapı nedeniyle erozyonun yaygınlığı, toprak kaynaklarının kabiliyetlerine uygun kullanılmaması, - Kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon yetersizliği, - Kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapılarının analizinde ihtiyaç duyulan verilerin yetersizliği.
Fırsatlar	Tehditler
- Tarım dışı sektörlerin gelişme eğilimi, - Tüketici bilincinin gelişmesi ve sağlıklı, kaliteli ve organik ürünlere olan talebin artması, - İç ve dış talebe dayalı olarak gıda sanayinin gelişmesi, - Kırsal turizm talebinin artma eğilimi, - Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda artan ilgi, - Avrupa Birliği'ne katılım süreci ve AB'ye uyum - Dış pazarlara erişim imkanlarının güçlenmesi, - Üretim, haberleşme ve bilişim teknolojilerinin giderek gelişmesi, - Kentsel ekonomilerin gelişmesi, kentsel ve kırsal alanlar arasında işlevsel ilişkilerin güçlenmesi, - Yerel yönetimlerin güçlendirilmesine verilen önemin artması ve kamu yönetiminin etkinleştirilmesi, - Dünyada gıda fiyatlarındaki artış eğilimi,	- Makroekonomik istikrarın bozulması, - Tarımsal destekleme politikalarının değişme eğilimi ve uluslararası ticaretin giderek serbestleşmesi, - Tarımın yeniden yapılandırılması sürecinde işsizlik ve yoksulluk gibi sosyo-ekonomik olumsuzlukların artması, - Genç ve nitelikli işgücünün kırsal alanlardan göçü, üretken faktörlerin kaybı ve nüfusun yaşlanması, - Küresel çevre sorunlarının ülke üzerinde olumsuz etkiler yaratması, - Dünyada petrol ve diğer girdi fiyatlarının yükselmesi, - Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farklılıklarının derinleşmesi, - Kadın üreticilerin örgütlenme yetersizliği

Kaynak: *DPT Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (çevrimiçi)

<http://sgb.tarim.gov.tr/mevzuat/YPK/20060204-9-2.pdf> s.5, 16.05.2010

*Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Stratejik Plan 2010-2014 çevrimiçi
http://www.tarim.gov.tr/Files/duyurular/SGB/SGB_260510/SPTasarimliBaski28042010.pdf
f s.39-43, 16.05.2010

Kırsal kesimde ekonomiyi güçlendirmesi konusunda tarım sektöründe yapısal sorunların çözümü önemini korumaktadır. Tarım sektörünün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri Tablo 3.1’de SWOT matrisi olarak verilmektedir. Geniş tarım alanlarını varlığı, tarımsal üretim potansiyelinin zenginliği, kırsal işgücü potansiyeli, taşra teşkilatının yaygınlığı ve kırsal kalkınma desteklerinin bütçedeki payının artması tarım sektörünün güçlü yanlarını oluştururken; kırsal istihdamın ve gelir kaynaklarının ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlere dayanması, tarım sektörünün yapısal sorunları (tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı oluşu, sermaye ve mali kaynak yetersizliği, üretimin doğal koşullara bağlı olması v.b), kırsal altyapı yetersizlikleri, toprak kalitesinin düşüklüğü ve kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon yetersizlikleri de sektörün zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

Tarım dışı sektörlerin gelişme eğilimi kırsal turizm talebinin artma eğilimi, AB’ye katılım ve uyum süreci, iç ve dış talebe bağlı olarak gıda sanayinin gelişmesi, uluslar arası kaynaklara erişebilirlik ve dış pazarlara erişim imkanları tarım sektörüne fırsat oluştururken; makroekonomik istikrarın bozulması, işsizlik ve yoksulluk gibi sosyo-ekonomik olumsuzlukların artması, genç ve nitelikli işgücünün kırsal kesimden göçü, dünyada petrol ve diğer girdi fiyatlarının yükselmesi ve kadın üreticilerin örgütlenme yetersizliği de en önemli tehditler olarak görülmektedir.

Bilindi gibi tarım sektöründe istihdam edilme oranı ne kadar düşük olursa bir ekonominin gelişmişlik düzeyi o derece iyi olmaktadır. Fakat bu tarım sektöründe yeni istihdam alanları oluşturulamaz anlamına gelmemektedir. Tablo 3.1’de tarım sektörünün fırsatlarından özellikle iç ve dış talebe bağlı olarak gıda sanayinin gelişmesi, uluslararası kaynaklara erişebilirlik ve dış pazarlara erişim imkanları iyi değerlendirilip akılcı politika ve projeler uygulandığında tarım sektöründe yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olacak bu da yeni istihdam alanlarının oluşmasını sağlayacaktır. Tarım sektöründe doğal koşullara bağımlılık oranlarına asgari seviyeye çekebilmek için bu yönde politikalar üretilip uygulamaya konulmalı, kırsal alandaki yatırımcılara teşvikler verilmesi gerekmektedir. Kırsal alanlardan göç eden

genç ve nitelikli nüfusun göç etmesini engelleyecek projeler geliştirilmeli ve bu yönde daha kapsamlı çalışmalar başlatılması gerekmektedir.

3.2. Bankacılık Sektörü

Küreselleşme süreci ile beraber, ekonominin diğer alanlarında olduğu gibi emek piyasasında da sermaye faktörünün daha etkin olduğu döneme girilmiştir. Bu sürecin temel özelliği dünya ekonomisinin, ülkeler arasında biçimlenen ilişkiler şeklinden, küresel ölçekte hareket edebilen sermaye bazlı bir yapıya dönüşmüş olmasıdır. Çalışma yaşamının değişimi doğrultusunda ülkemize bakıldığında esnekliğin, bir taraftan emek piyasasında var olan yapısal sorunlara ek olarak kayıt dışı çalışma gibi sorunları derinleştirdiği, diğer taraftan ise işverenlerin mevcut sorunları aşması için bir çözüm olarak sunulduğu görülmektedir.

2001 Krizinden sonra uygulamaya başlanmış olan yeniden yapılandırma programının en önemli ayaklarından biri bankacılık sektörünün önemli sorunlarının (yetersiz sermaye ve risk yönetimi, ekonomik istikrarsızlık, düşük kar hadleri, batık kredilere yeterli karşılık ayrılmamış olması, kamu bankaları için görev zararları vb) tespit edilmesidir.⁸

Bankacılık sektörünün en önemli güçlü yönlerinden biri de, nitelikli işgücü ve yüksek teknolojiye sahip olmasıdır. Mart 2010 itibarıyla bankacılık sektöründe çalışan sayısı 174.493 kişidir. Çalışanların yüzde 76'si lisans ve % 5'i lisansüstü ve doktora eğitimi yapmış kişilerden oluşmaktadır.⁹ Bankacılık sektörü, farklı alanlarda uzmanlaşmanın yoğun ve hizmet içi eğitimin yaygın olduğu bir sektör durumundadır. Bankacılık sektöründe eğitilmiş işgücünün olması ve gelişmiş ülkelere göre personel ücretlerinin düşük olması maliyetlerin düşük olmasını sağlamaktadır.

⁸ DPT; 9. Kalkınma Planı 2007-2013 Finansal Hizmetler Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2007, s.35

⁹ TBB; Türkiye'de Bankacılık Sistemi Banka, Şube ve Personel Sayıları, s.5

2010 Haziran ayı itibarıyla bankacılık sektöründe 45 banka, 9.728 şube ve 188.694 personel bulunmaktadır.¹⁰ 2000 yılından beri, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinin etkisiyle devam eden şube ve personel kaybı, 2004 yılından itibaren yükselmeye geçmiştir. Bu verilere bakarak bankacılık sektörünün, Türkiye’de nüfusun büyük bir kısmının finansal hizmet ihtiyacını karşılayabilecek konumda olduğu görülmektedir.

Gözetim ve denetim işlevinin tek elde toplanması, risk odaklı denetim anlayışına geçiş vizyonu, düşen enflasyon paralelinde enflasyon gelirlerinin ve azalan ekonomik istikrarsızlıkla beraber kamu menkul kıymet gelirlerinin azalması, risk yönetiminin kurumsal yapının bir parçası olarak algılanmaya başlanması, suç gelirleri ve terörizmin finansmanı ile mücadele çabalarının artırılması, sektörle ilgili düzenlemelerin uluslararası uygulamalara ve standartlara daha çok yer vermeye başlaması, dezenflasyon süreci ile beraber risk ölçümünün ve fiyatlandırmasının daha önemli hale gelmesi gibi unsurlar son yıllarda risk yönetiminin önemini artıran unsurlar olmaktadır.¹¹

Ülkemizde tasarruf eğiliminin düşük olması, ekonomik büyüme ve finansal sistemi büyütmek için iç tasarrufların yetmemesine bu nedenle yoğun dış kaynak kullanımına neden olmaktadır. Yoğun dış kaynak kullanımı, hem iç tasarrufları ikame etmekte hem de başta kur riski olmak üzere bazı ek riskler doğurmaktadır.¹²

Tablo 3.2’de bankacılık sektörünün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini ortaya koyan SWOT analizi verilmektedir. Sektörün nitelikli ve eğitimli işgücüne sahip olması, yüksek teknolojiye sahip olması, piyasa disiplinin artması ve yakın dönemde sektörün yapısal sorunlarının tanımlanması ve bu çerçevede

¹⁰ BDDK; **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Sayı:2010/3, 2010, s.4 Çevrimiçi, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/8312tbs_genel_gorunum_haziran_2010.pdf 17.08.2010

¹¹ DPT; **a.g.e.**, s.37

¹² **A.e.**, s.39

mücadele başlatılması sektörün güçlü yönlerini oluştururken; ekonomide kayıt dışı faaliyetlerin çokluğu, finansal piyasaların küçüklüğü, gözetim ve denetim eksikliğinin zayıf olması ve yetersiz sermaye yapısı da sektörün zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Sektörün büyüme potansiyelinin yüksek olması ve rekabetçi bir yapıya sahip olması, aracılık maliyetlerinin azalması ve ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik atılan adımlar sektör açısından fırsatları oluştururken; bazı makroekonomik sorunların devam etmesi, vade riskinin artması ve yasal yükümlülüklerin aracılık maliyetlerini olumsuz etkilemesi sektörün karşı karşıya kaldığı tehditleri göstermektedir.

Tablo 3.2: Bankacılık Sektörü GZFT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
• Yakın dönemde sektörün temel sorunlarının kapsamlı olarak tanımlanması ve sorunlarla mücadelenin bir program çerçevesinde başlaması • Sektörün nitelikli işgücüne ve yüksek teknolojiye sahip olması • Çalışanların eğitim düzeyinin yüksek olması • Sektörün gelişmiş bir şube ağına, geniş bir ürün ve hizmet yelpazesine sahip olması • Risk yönetiminin geliştirilmesi ve kurumsallaşması yönünde önemli mesafeler alınmış olması • Mevduat garantisinin sınırlandırılması • Piyasa disiplininin artması	• Ekonomide kayıt dışı faaliyetlerin çokluğu • Kredi kullanıcıların mali tablolarının yetersizliği • Finansal piyasaların küçüklüğü ve derinliğinin yetersizliği • Gözetim ve denetim etkinliğinin zayıf olması • Risk yönetimi sistemlerinin etkinliğinin zayıflığı • Yetersiz sermaye yapısı
Fırsatlar	Tehditler
• Sektörün büyüme potansiyelinin yüksek olması • Sektörün rekabetçi bir yapıya sahip olması • Ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik atılan adımlar • Aracılık maliyetleri azalması • Suç gelirleri ve terörizmin finansmanı ile mücadelede önemli çaba gösterilmesi	• Bazı makroekonomik sorunların devam etmesi • Yurt dışında yerleşik finansal kurumlarla yurt içinde yerleşik finansal kurumlar arasında haksız rekabete yol açan uygulamaların olması • Vade riskinin artması • Yasal yükümlülüklerin aracılık maliyetlerini olumsuz etkilemesi • Ekonomik istikrarsızlık

Kaynak: DPT, 9. Kalkınma Planı 2007-2013 Finansal Hizmetler Özel İhtisas Komisyon Raporu

Sektörün yapısal sorunlarının kısa zamanda çözümlenmesi durumunda, sektör sahip olduğu büyüme potansiyeli ve rekabetçi yapısıyla ülke ekonomisine istihdam yaratma açısından yarar sağlayacaktır. Kayıt dışı faaliyetlerin en aza indirilmesi, gözetim ve denetim etkinliğinin arttırılması, sermaye yapılarının daha güçlü hale

getirilmesi ve ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik politikalar istihdamı artırma konusunda yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.3. Enerji Sektörü

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın vazgeçilmez giderlerinden biri olarak tanımlanan enerji Türkiye gibi yerli kaynakları sınırlı ve az olan ülkeler için çok önem arz etmektedir. Enerji sektörü, özellikle kamu yatırımlarının öncelikli sektörlerinden biri olarak ele alınmaktadır.

Sektörde geçmiş yıllarda karşılaşılan çeşitli sorunlar, zaman zaman ekonomik gelişmeyi etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Kalkınmanın gerektirdiği miktar ve kalitede enerjinin sağlanmasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu konuda zaman zaman politika değişikliği gözden geçirilse de büyük değişiklikler yapılmamıştır. Ülke kalkınması göz önüne alınarak dışa bağımlı olmayan bir enerji stratejisinin oluşturulmasına acil ihtiyaç vardır.¹³

Küreselleşmenin inanılmaz hızlı bir şekilde gerçekleştiği dünyamızda tamamen bağımsız bir enerji politikası oluşturulması imkansız görünmektedir; fakat yeni ve yenilenebilir enerji türleri açısından çok zengin kaynaklara sahip olduğumuz gerçeği de asla unutulmamalıdır. Enerji sektöründe yerli üretimin önü açılarak, enerji üretecek tesisler teşvik edilip kaynak oluşturulmalı ve yeni istihdam alanları yaratılmalıdır. Bu kaynaklar için Ar-Ge kaynakları, tesisler için kaynak ve bakım maliyetlerinin üstlenilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin stratejik konumu, Türkiye'yi, Avrupa'ya petrol ve doğalgaz taşınması için geçit bir ülke haline getirmektedir. Türkiye'nin enerji stratejisi yerel, bölgesel ve küresel parametreler üzerine kurgulanması gerekmektedir. Zira Türkiye;

¹³ Nurettin Abut v.d.; **2000'li Yıllarda Ulusal Arz-Talep Dengesi Işığında Türkiye Enerji Politikaları**, Türkiye 7. Enerji Kongresi, 3-8 Kasım 1997 ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Enerji Politikaları ve Planlama, Teknik Oturum Tebliğleri, Cilt 1, Poyraz Ofset, s.165

hem coğrafi hem de jeopolitik konumu nedeniyle Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'nın açılım havzasının üzerinde bulunmaktadır. Böyle önemli bir coğrafyada, Türkiye'nin enerji koridoru olmanın avantajlarını en üst düzeyde tutarak kazanımlarını artırması yararlı olacaktır.

Türkiye, bütün bu faktörleri dikkate alarak ve özgüven içerisinde politika geliştirmek durumundadır ve bu doğrultuda da önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Konuyu enerji bağlamına indirgemek gerekirse, coğrafi konumun verdiği avantajla, Türkiye'yi doğu ve batı arasında bir enerji koridoru ve bir enerji terminali yapmayı hedefleyen politika doğrultusunda, Hazar Bölgesi'nde üretilen hidrokarbonun dünya pazarlarına istikrarlı, güvenilir, ekonomik ve çevreye uyumlu güzergahlar üzerinden nakledilmesi için geliştirilen projelere öncelik verilmesi gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Bu yolla Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve arz güvenliği de kısmen garanti altına alınmış ve uygulamaya konulan politikalar sonucunda yeni iş imkanlarının ortaya çıkmasında, istihdamın artmasında ve işsizliğin azalmasında önemli rol oynayacaktır.

Enerjinin ve enerji kaynaklarının rasyonel kullanılması, tasarruf potansiyelinin ülke ekonomisine kazandırılması, enerji kullanımından kaynaklanan çevre kirliliğinin azaltılması ve yeni iş olanaklarının yaratılması gibi çok yönlü faydalar sağlaması öngörülen 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanununu hayata geçirilmiştir. 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu kapsamında Yapılacak Yetkilendirmeler, Sertifikalandırmalar, Raporlamalar ve Projeler Konusunda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ 6 Şubat 2009 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Tebliğ ile üniversitelerin, meslek odalarının ve enerji verimliliği şirketlerin yetkilendirilmesi, verimlilik artırıcı projelerin desteklenmesi ve gönüllü anlaşmalarla sanayide enerji verimliliğinin iyileştirilmesine yönelik uygulamalar başlatılmıştır.¹⁵

¹⁴ (Çevrimiçi), http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2005_Butce_Konusmasi.pdf s.11, 16.07.2010

¹⁵ **Türkiye Cumhuriyeti 2009 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı**, Ankara, 2009, s.96 (çevrimiçi), <http://www.sp.gov.tr/documents/KEP2009.pdf> s.96, 22.07.2010

Tablo 3.3: Enerji Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Ulusal politikaların oluşumunda Enerji Bakanlığının politika ve faaliyetlerinin etkisi - Gerekli düzenlemelerin oluşturulması, uygulanması ve yönlendirilmesinde Enerji Bakanlığının etkili olması - Enerji Bakanlığının bünyesinde stratejik konularda görev alan önemli kuruluşların faaliyet gösteriyor olması - Teknolojik değişim ve yenilenme eğilimi - Enerji Bakanlığının uluslararası işbirliği projelerine yönelik çalışmalarda etkili olması - Doğal kaynaklarımızın aranmasına yönelik faaliyetlerde koordinasyon ve etkinliğin sağlanmış olması - Güçlü bir Ar-Ge yapısı - Türkiye coğrafik olarak kömür yataklarına yakın alanlarda termik santral için gerekli koşullara sahip olması - Günümüz üretim düzeyi ile, belirlenmiş olan kömür rezervleri çok uzun bir süre talebi karşılayacak durumda olması	- Nitelikli personel istihdamına imkan verecek uzmanlık sisteminin olmaması - Elektrik enerjisi üretiminde doğal gazın çevre dostu olarak gösterilmesi nedeniyle halk arasında kömürle beslenen santrallere karşı olumsuz bakış oluşması - Bütçe kısıtları ve idari sorunlar nedeniyle araştırma kurumlarının potansiyellerinin yeterince ve etkin olarak değerlendirilememesi - Verimsiz enerji kullanımı
Fırsatlar	Tehditler
- Ülkemizin jeo-stratejik konumunun sağladığı avantajlar - Ülkemizin zengin çeşitli yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip olması - Ülkemizin bazı maden çeşitlerinde zengin rezervlere sahip olması - Ülkemizin sahip olduğu tabii kaynak çeşitliliği - Enerji verimliliği açısından sahip olduğumuz yüksek potansiyel - Enerji piyasalarının yeniden yapılandırılması - Avrupa Birliği (AB)'ne uyum süreci - Bölgesel işbirliği imkanlarının artması - Yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda yakın bir gelecekte büyük gelişme beklenmesi	- Birincil enerji kaynakları açısından dışa bağımlılık oranının yüksek olması - Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarımızın elektrik enerjisi üretiminde etkin kullanımı için ihtiyaç duyulan yüksek finansal kaynak gereksinimi - Enerji kaynaklarının fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalar - İçinde bulunduğumuz coğrafyadaki siyasi istikrarsızlıklar - Diğer ülkelerin enerji politikalarının, ülkemizin enerji terminali olma hedefi ile çelişmesi - Sera gazı emisyonlarında artış ve iklim değişikliği ile bu konulardaki uluslararası yükümlülükler - Yatırımcıların piyasa uygulamalarına ilişkin güvensizliği - Ücret politikası nedeniyle nitelikli personel istihdamında yaşanan zorluklar - Özellikle ülkemizde çıkarılan ve ekonomik değeri yüksek olan altın gibi madenlere karşı kamuoyunda oluşan aşırı çevresel tepkiler - AB'ye uyum kapsamında, başta çevre ile ilgili konularda olmak üzere getirilecek kısıtlamalar ve ortaya çıkacak yüksek maliyetli yatırım ihtiyaçları

Kaynak: *Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı 2010-2014, Ankara, 2009 çevrimiçi http://www.enerji.gov.tr/tr/dokuman/ETKB_2010_2014_Stratejik_Plani_Taslak.pdf s.7-8 25.08.2010

*İlker Şengüler; Kömür- Enerji-Çevre Üçgeninde “Linyit SWOT Analizi” Çevrimiçi http://icci.com.tr/2010sunumlar/Otr13_IlkerSenguler.pdf s.3-8 25.08.2010

Yukarıda Tablo 3.3’de enerji sektörünün SWOT analizi verilmektedir. Teknolojik değişim ve yenilenme eğilimi, uluslar arası işbirliğin yönelik çalışmalar,

ulusal politikaların oluşturulmasında Enerji Bakanlığı'nın politika ve faaliyetleri, doğal kaynakların aranmasına yönelik çalışmalarda koordinasyon ve etkinliğin sağlanmış olması ve güçlü bir ar-ge yapısı sektörün güçlü yanlarını oluştururken; nitelikli personel istihdamına imkan verecek uzmanlık sisteminin olmaması, bütçe kısıtları ve idari sorunlar sebebiyle araştırma kurumlarının potansiyellerini etkili bir biçimde değerlendirememesi ve verimsiz enerji kullanımı gibi yönler de sektörün zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

Ülkemizin jeopolitik konumunun sağladığı avantajlar, zengin yenilenebilir enerji kaynaklarının varlığı, AB'ye uyum süreci ve bölgesel işbirliği imkanları sektörün fırsatları olarak değerlendirilirken; dışa bağımlılık oranının yüksek olması, yüksek finansal kaynak gereksinimi, fiyat dalgalanmaları, siyasi istikrarsızlıklar, yatırımcıların piyasa uygulamalarına ilişkin güvensizliği, ücret politikaları nedeniyle nitelikli personel istihdamında yaşanan zorluklar ve yüksek maliyetli yatırım ihtiyaçları da sektörün önünde bulunan tehditleri göstermektedir.

Ülkemizin sahip olduğu enerji kaynaklarını en iyi şekilde kullanılabilir hale getirmek için enerji talebini büyütmek ve bunun için gerekli yatırımları yapmak gerekmektedir. Enerji piyasasında rekabetçi, şeffaf, taraflar arasında ayırım gözetmeyen bir reform süreci hayata geçirildiği takdirde yatırımcıların piyasaya olan güvensizlikleri ortadan kalkacak, yatırımlar artacak bu da yeni iş imkanları ve alanları oluşturacak ve istihdamı arttırmada katkı sağlayacaktır.

3.4. Madencilik Sektörü

Bilindiği üzere sektörlerin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Ancak, madencilik sektörü diğer sektörlerden ayrı bir önem ve karakteristiğe sahiptir. Madenler, yenilenemeyen hammadde kaynakları olup yeryüzüne eşit dağılmamıştır. Dolayısıyla, bulundukları yerde işletilmek zorundadırlar. Madenlerin milli gelire katkısı kısa vadede görülebilmekte ve kalıcı bir nitelik arz etmektedir. Madencilik

sektörü istihdam ağırlıklı bir sanayi dalı olup bu yönüyle yerel bazda kalkınma ve kısmen de olsa işsizliği giderme özelliği taşımaktadır.¹⁶

Madencilik sektörü, ekonomiye doğrudan yaptığı katkı ve ekonominin diğer alanlarına özellikle imalat sektörüne sağladığı girdiler nedeniyle iki yönlü öneme sahiptir. Gelişmiş bir madencilik sektörü, üretim, istihdam vb ekonomik göstergelere yaptığı katkının yanı sıra, doğru politika ve planların takip edilmesi durumunda ülke imalat sanayi için önemli bir itici güç oluşturabilmektedir. Bu nedenle, ekonomik kalkınma politika ve planlarının oluşturulmasında sektöre özel bir önem verilmesi zorunlu olarak değerlendirilmektedir.¹⁷

Bilindiği üzere madencilik faaliyetleri ülkemizde genellikle kırsal alanlarda yapılmaktadır. Son yıllarda kırsal kesimlerden büyük yerleşim bölgelerine sürekli bir göç yaşanmaktadır. İstihdam ağırlıklı bir sanayi dalı olan madencilik bu özelliği ile de, sosyal sorunların çözümünde bir araç konumunda bulunmaktadır. Madencilik sektörüne gereken önem verilmesi ile bu göçün azaltılması mümkün olmaktadır.

Ülkemizin kalkınmasının sağlanabilmesi açısından madenciliğimizin geliştirilmesi, mevcut kaynakların en iyi şekilde kullanımı, kaynakların atıl durumda bırakılmaması ve bilinmeyen kaynakların belirlenerek üretilmesi ile ülke sanayisinin gelişmesine hız verilmesi gerektiği tartışılmaz bir gerçektir. Madenciliğin, ülkeye döviz sağlaması, istihdam yaratması, hizmet ve yan sanayi sektörlerini teşvik etmesi, özellikle bölgesel kalkınmayı ön plana çıkarması açısından ayrı bir önemi vardır.¹⁸

Madenciliğin yapıldığı bölgeler sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan oldukça hızlı kalkınmaktadırlar. Madencilik faaliyetlerinin yol, su, elektrik, haberleşme gibi

¹⁶ DPT; 9. Kalkınma Planı 2007-2013 Madencilik Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.99

¹⁷ DPT; a.g.e., s.11

¹⁸ Çevrimiçi, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil2/bas/b093m.htm> 14.08.2010

alt yapı gereksinmelerine ihtiyacı olmaktadır. Bu alt yapılar aynı zaman da kalkınmanın da temel unsurlarını oluşturmaktadır. Sektör, belirli bir yerde faaliyete başlandığında etrafında yan sektörler de oluşmaktadır. Madencilğe önem veren ülkeler incelediğinde modern, sanayi ile iç içe birçok kasabanın o bölgede faaliyete geçen maden işletmeleri ile kurulduğu ve bu bölgelerin zamanla teknoloji üretir hale geldiği görülmektedir.¹⁹

Ülkemizin sürdürülebilir kalkınmasının sağlanabilmesi açısından madencilüğimizin mevcut kaynakların en iyi şekilde kullanımı, kaynakların atıl durumda bırakılmaması ve bilinmeyen kaynakların belirlenerek üretilmesi ile ülke sanayisinin gelişmesine hız verilmesi, madencilüğimizin ülkeye döviz sağlaması, istihdam yaratması, hizmet ve yan sanayi sektörlerini teşvik etmesi, özellikle bölgesel kalkınmayı ön plana çıkarması, ülkemizin hammadde üretip satan bir kaynak ülke olmaktan çıkartılıp sanayi ile entegre olmuş, dünya pazarlarında katma değeri yüksek, uç ürünlerde söz sahibi bir ülke konumuna getirilmesi gerekmektedir.²⁰

Madencilik sektörüne yön verirken madencilik politikaları uzun vadeli oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan politikaların kalıcı olması, zaman içinde değişip yeni koşullara uyacak esnekliği de göstermesi zorunlu olmaktadır. Madencilik sektörümüzün gelişmiş ülkeler düzeyine gelmesi ve ekonomimizde olması gereken yere ulaşması için sektördeki belirsizliklerin en aza indirilmesi gerekmektedir.²¹

Gerek 5177 sayılı Maden Kanunu ve gerekse yönetmelikler ile hem bölgesel kalkınma hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlanması hedeflenmektedir. Madenlerin aranması, çıkarılması, işlenmesi, kapatılması, rehabilitasyonu, izlenme

¹⁹ Nuray TEKÖZ DENGİZ; **Yeni Maden Yasasının Madencilik Sektörüne Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008, s.3

²⁰ A.e., s.7

²¹ Çevrimiçi <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/bas/b091m.htm> 24.04.2010

ve denetlenmesi Maden Kanunu ile düzenlenmesi gerekirken, birçok farklı kanun ve yönetmeliklerde yapılmaktadır. Bu durum Madencilik sektörünün önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Sektörde, faaliyet için gerekli izinlerin alınmasının uzun sürmesi, ağır yasal yaptırımlar ve yetersiz ruhsat güvencesi, sektörü yatırımcı için cazip olmaktan her geçen gün biraz daha uzaklaştırmaktadır.²²

9. Kalkınma Planı Madencilik Sektörü Özel İhtisas Komisyon Raporunda, sektörde beklenen gelişmeleri ele alacak olursak;²³

- Madencilik ürünlerine olan talebin yıllık ortalama %5 büyüyeceği,
- Yıllık ihracatın ortalama %5,8 oranında artacağı,
- Üretim miktarının yıllık ortalama %4,2 büyüyeceği,
- İthalatın 2012 yılında 20 Milyar ABD Dolar düzeyine ulaşacağı,
- Madencilik ve yan sektörlerindeki yatırımların canlanacağı,
- Nitelikli işgücüne dayalı istihdam oranının artacağı,
- Özelleştirmelerle sektörde daha güçlü, rekabet gücü daha yüksek, daha verimli bir kurumsal yapının oluşması tahmin edilmektedir.

Yukarıdaki tahmini yıllık ortalama talep büyümesi, ihracat artışı ve üretim miktarı artışları sağlandığı takdirde madencilik sektöründe istihdam oranlarının arttırılabileceği öngörülmektedir. Buradaki istihdam artışı nitelikli işgücündeki istihdamının artması olarak algılanması gerekmektedir. Teknoloji geliştikçe nitelsiz işgücüne duyulan istihdam oranları azalmaktadır. Bu da bize madencilik sektöründe eğitim düzeyi yüksek istihdamın artacağını göstermektedir.

²² TOBB, **Türkiye Madencilik Sektör Raporu 2007**, 2008, s.12

²³ DPT, **a.g.e.**, s.143-172

Yine 9. Kalkınma Planı Madencilik Sektörü Özel İhtisas Komisyon Raporunda sektörün strateji, amaç ve politikalardan birkaçını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;²⁴

- Ulusal gelir ve istihdama en üst düzeyde katkı sağlayabilen sektörel bir yapıyı gerçekleştirmek,
- Madencilik ile ilgili yasal altyapıdaki eksiklikleri gidermek, yol göstermeyi ve teşvik etmeyi ön plana alan bir yasal altyapıyı oluşturmak,
- Ülkenin madencilik alanındaki AR-GE altyapısını geliştirmek ve AR-GE çalışmalarında verimliliği en üst düzeye çıkartmak,
- Güçlü sermaye gruplarının sektöre çekilmesi, şirket ve ruhsat birleştirmeleri yoluyla sektördeki ortalama firma ve işletme ölçeklerini büyütmek,
- Yurtdışında yatırım ve üretim yapmak üzere, kamu ve özel madencilik kuruluşlarını teşvik etmek ve devletlerarası ikili anlaşmalarla bunun için uygun ortam yaratmak,
- İşgücü kalitesini iyileştirilmek.

Türkiye Madencilik Sektörü'nün Güçlü yanları, Zayıf yanları, Fırsatları ve Tehditleri TOBB Madencilik Sektör Meclisi alt komisyonu tarafından değerlendirilmiş ve sonuç Tablo 3.4'de SWOT matrisi olarak verilmiştir. Tablo 3.4'den de görüleceği üzere sektör daha çok iç dinamiklerden (güçlü ve zayıf yanlar) etkilenmektedir. Güçlü yanlar olarak maden kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği, bazı kaynaklarda büyük rezervler, iyi yetişmiş iş gücü ve genç nüfus, sermaye birikimi ile yasal, idari ve teknik alt yapının varlığı öne çıkarken; zayıf yanlar olarak daha çok yapısal sorunlar, bilgi yetersizliği, teşvik esikliği, Ar-Ge için ayrılan kaynak eksikliği, maden araması için kaynak yetersizliği, yasal ve idari eksikler öne

²⁴ DPT, a.g.e., s.173.174

çıkılmaktadır. Madencilik Sektörü için dünya piyasalarındaki madenlere olan talep ve yabancı şirketlerin ilgisi fırsat olarak görülürken, Madencilik hakkındaki olumsuz kamuoyu, madencilik faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen yargı süreci, metal fiyatlarındaki dalgalanmalar ve AB uyum sürecinin olası etkileri en önemli tehditler olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 3.4.: Madencilik Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Maden çeşitliliği yönünden zenginlik - Bazı madenlerde (bor, feldispat vb) rezervlerin büyüklüğü - Türkiye'nin önemli pazarlara olan yakınlığı - İyi yetişmiş iş gücü ve genç nüfus 5177 Sayılı Yasa ile Taşocakçılığı dahil tüm Madencilik faaliyetlerinin tek bir yasa (3213 Sayılı maden Kanunu) kapsamında birleştirilmiş olması - Madencilik sektörüne yön verecek kurumsal (kamu, özel ve sivil toplum) altyapının varlığı - AR-GE kurumları ve personelinin varlığı - Özelleştirmeler ile sağlanan sermaye girişi ve verimlilik artışı - Çevre mevzuatı ve teknolojilerinin varlığı	- Bilinen kaynakların doğru değerlendirilememesi - Rezervlerin büyüklüğü ve nitelikleri hakkında yetersiz bilgi - Madencilik şirketlerinin ölçek ekonomisi, finansman, teknoloji deneyim yetersizliği - Maden aramaları için ayrılan kaynakların yetersizliği - Ulaşım altyapısındaki yetersizlikler - Sektörün rekabet gücünü azaltan(vergi, akaryakıt ve navlun) ücretler, - Şirketlerde ve toplumda yeterli AR-GE kültürü olmaması ve AR-GE'ye ayrılan kaynakların yetersizliği - Sektörel teşvik eksikliği - Maden Kanununda yapılan değişikliklere uygun, diğer ilgili mevzuatta gerekli değişikliklerin yapılmamış olması - Rezervlerin varlık olarak değerlendirilememesi
Fırsatlar	Tehditler
- Madenlere olan talebin süreceği tahminleri - Yeterli arama yapılmamış sahaların varlığı ve yeni maden rezervleri bulma ihtimali - Yabancı şirketlerin Türkiye'ye olan ilgisi	- Kamuoyunda Madencilik hakkında yetersiz bilgi ve bunun getirdiği belirsizlikler - TL'nin aşırı değerli olması - Fiyat dalgalanmaları - AB uyum sürecinde yaşanabilecek sorunlar - Yargı sürecindeki karmaşa

Kaynak: TOBB, Türkiye Madencilik Sektör Raporu, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2008, s.13-14 (çevrimiçi) <http://www.tobb.org.tr/yayinlar/sektorrapor/madencilik.pdf> 14.06.2010

3.5. Turizm Sektörü

Milli ekonomi açısından önem taşıyan turizm, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin de karşılaştığı bazı önemli sorunlardan ötürü, her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de devletin turizm sektörünü teşvik etmesini ve bazı koruyucu önlemler almasını gerektirmektedir.

Turizm sektörünün teşvik edilmesini ve korunmasını gerektiren nedenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:²⁵

- Turizm emek-yoğun bir sektör olduğu için istihdam yaratıcı etkisinin olması,
- Ülkeye döviz sağlaması ve ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunması,
- Bölgeler ve sosyal gruplar arasındaki gelir dağılımı ve ekonomik gelişme farklılıklarını azaltıcı etki yaratması,
- Vergi gelirlerini arttırması,
- Ülkenin bir bakıma ekonomik değeri olmayan doğal ve tarihsel varlıklarının değerlendirilmesini sağlaması,
- Yatırımlar sayesinde katma değer yaratılması,
- Ülkeler arasında ve bir ülkenin insanları arasında sosyal kaynaşmayı, kültürel alışverişi ve barış duygusunu geliştirmesi.

Dokuzuncu Kalkınma Planında madencilik sektöründeki strateji, amaç ve politikalardan birkaçını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;²⁶

- Enformasyon sektörü yerine bilgi sektörü olmak,
- Kısa dönem yanında uzun dönemi dikkate almak,
- Firma karlılığı ile birlikte ekonomik fayda,
- Hizmet zincirinde dengeli getiri oranları,
- Yabancı turist sayısı ve takibi ile birlikte fon akımı ve takibi,
- Küreselleşme ve turizmde sermaye mülkiyeti,
- Yeni ürün uzayı yaklaşımı,

²⁵ Öcal Usta; **Turizm**, Altın Kitaplar, İstanbul,1992, s.145

²⁶ DPT; **9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007, 23-24

- Eğilim takibi ile birlikte eğilimler yaratma amacı,
- Kamu kaynağından yararlanma mücadelesinden kaynak yaratma aşamasına geçiş vb.

Ortaya konan stratejik amaç ve politikalar hedefe ulaşmak için yapılmaktadır; fakat unutulmamalıdır ki yapılan bu strateji, amaç ve politikalar hedefe % 100 ulaşacak diye bir kural bulunmamaktadır. O yüzden ortaya sadece strateji, amaç ve politikalar koymak önemli olmamaktadır. Bu nedenle devletin çeşitli nedenlerle konulan strateji, amaç ve politikaları denetleyen mekanizmasının güçlü ve sağlıklı olması gerekmektedir. İstenilen sonuçlara ulaşmada bir sorunla karşılaşıldığında yerinde ve zamanında hareket edilmesi gerekmektedir.

“Turistik tüketim harcamalarının ilk aşamasında elde edilen gelirlerin tekrar harcanması ile ikinci derece istihdam etkisi ortaya çıkar. İstihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artar. Turizmin gelişmesine paralel olarak turistik tesis yatırımlarının artması, işgücü talebini arttırdığı gibi, turizmin mevsimlik özelliğinin bir sonucu olarak talebin yoğunlaştığı dönemlerde turistik işletmelerin de işgücü talebi artar. Mevsim dışında ise, işgücü talebi azalmakla birlikte yine de bir devamlılık gösterir”.²⁷

Turizm sektöründe mesleki eğitim ve standardizasyonun sağlanması, değerlendirmelerin kamu ve sektör tarafından birlikte yapılması, uluslararası standartlara göre verimlilik ve hizmet kalitesini geliştirmek, istihdam için gerekli olan beceri düzeylerinin belirlenerek söz konusu nitelikleri kazandıracak eğitimin zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. İstihdam için gerekli olan beceri düzeylerinin belirlenmesi de ancak geçerli bir sertifika ile mümkün olabilmektedir.

²⁷ Hasan Olalı, Alp Timur; **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, Enka Yayınları, İzmir, 1986, s.101

Tablo 3.5. Turizm Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- İklim, doğal kaynaklar ile tarihi değerlerin varlığı ve henüz büyük oranda bozulmamış çevre, - Turizmin sosyal ve ekonomik önemini anlamış bir toplum yapısı, - Anadolu'nun zengin tarihi ve kültürel mirası, - Gelenek ve görenekler ile Türk insanının konukseverliği, - Turizm olgusuna çabuk adapte olabilecek genç ve dinamik nüfus yapısı, - Ana pazarlardaki tanınmışlık, pazar payının yüksekliği ve buralarda Türkiye spesiyalisti seyahat organizatörleri ve uçak şirketlerinin varlığı, - Akdeniz çanağındaki rakip ülkelere göre daha yeni ve daha nitelikli tesislerin varlığı, - Yat turizmini geliştirmeye uygun kıyılar, kıyı yapıları ve rüzgarın varlığı, - Genç ve uzak pazarlar için henüz keşfedilmemiş bir varış noktası olması, - İç turizmdeki hareketlenme, - Halı, deri, konfeksiyon ve mücevher başta olmak üzere alışveriş olanakları, yöresel potansiyele bağlı olarak gelişen el sanatları ve el sanatı ürünlerinin varlığı, - Turizmin çeşitlenmesine olanak veren coğrafi yapı ve ulaşım olanakları - Türkiye ekonomisinin göstergelerindeki iyileşme, - Uluslararası turizmde değişen talep yapısına sağlanan uyum. - AB Ülkelerine ve Rusya'ya yakınlık - Deneyimli yatırımcılar, profesyoneller	- Yetki-sorumluluk dengesinin kurulamaması - Etkili bir insan kaynakları planlamasının olmayışı - Ücret yetersizliği ve dengesizliği - Birimler arası iletişimsizlik ve koordinasyon eksikliği - Değişime direnç gösterilmesi - Sürdürülebilir, etkili ve yerleşmiş kültür ve turizm politikalarının olmaması - Genel bütçeden alınan payın yetersizliği - Bürokrasi ve kırtasiyeciliğin fazlalığı - Fiziki çalışma koşullarının ve ortamının yetersizliği - Bütçenin etkin kullanılamaması - Mevcut mevzuat eksikliği ve mevzuatın güncellenmemiş olması - Teknolojik alt yapıdan gerektiği gibi yararlanılamaması - Pazar ülkelerde yaygın 'ucuz ülke' imajımız - Tanıtım için yeterince organize olamamak
Fırsatlar	Tehditler
- Ülkemizin tarihi, kültürel ve doğal zenginliği - Ülkenin genç bir nüfusa sahip olması - e-devlet yapısının kurulması - Özel sektörün kültür ve turizme artan ilgisi - Bilgi, iletişim ve ulaştırma teknolojisindeki hızlı gelişim - Bilgi toplumu olma konusunda yapılan çalışmalar - AB'ye uyum çalışmalar - Bakanlığın faaliyet alanlarında uluslararası Türk Cumhuriyetleri ile işbirliği - Yurtdışında yaşayan Türklerin varlığı - Toplumda kültürel duyarlılığın artması - İç turizmdeki hareketlenme - Turizmin çeşitlenmesine olanak veren coğrafi yapı - Yerli ve yabancı yatırımcıların turizme artan ilgisi - Stratejik planlama sürecinde yeniden yapılanma	- Terör - Kültürel yabancılaşma - Ülkemizin jeopolitik konumundan kaynaklanan dış tehditler - Türkiye aleyhindeki haberler ve lobi çalışmaları - Kaçak kazılar ve kaçakçılık - Teknolojik gelişmelere bağlı olarak yaygınlaşan korsan yayıncılık - Ülkemizin, sektördeki rakip ülkelerle rekabet gücünün yeterince geliştirilememiş olması - AB'ye tam üyelik sürecinin uzaması - Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farklılıklarının derinleşmesi - Ulaşım - Çarpık kentleşme ve alt yapı yetersizliği - Sürdürülebilir turizm anlayışının uygulanamaması sonucu doğal kaynakların tahrip olma riski - Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının meta yapılma isteği - Küresel Ekonomik Kriz

Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı, 2010

*DPT, 9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyon Raporu, yayın No: 2727, ÖİK: 679, Ankara, 2007

Diğer taraftan, turizm sektöründe eğitilmiş kişilerin işsizlik sorunları, iş devir hızının yüksek olması, istihdamın genellikle mevsimsel özellikte olması turizm sektörünün işgücü ile ilgili sorunları olarak öne çıkmaktadır. Eğitilmiş eleman yerine düşük ücret nedeniyle vasıfsız işçilerin çalıştırılmasının tercih edilmesi, stajyer öğrencilerin ücretsiz çalıştırılmasını da diğer sorunlar arasında sıralayabiliriz. Turizm sektörünün ihtiyacı olan eğitilmiş ve vasıflı işgücünün oluşturulması için kamunun yanında özel sektörün de katılımının sağlanması gerekmektedir.

Yukarıda Tablo 3.5’de turizm sektörüne ait güçlü ve zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerini içeren SWOT analizi verilmektedir. İklim, doğal güzellikler, Anadolu’nun zengin ve kültürel mirası, pazar payının yüksekliği, turizm çeşitlenmesine olanak veren coğrafi yapı, ulaşım olanakları ve ekonomik göstergelerdeki iyileşmeler sektörün güçlü yönlerini oluştururken; ücret yetersizliği ve dengesizliği, değişime direnç gösterilmesi, bütçe yetersizliği, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin fazla olması ve bütçenin etkin kullanılamaması gibi yönler de sektörün zayıf yönlerini bize göstermektedir.

Özel sektörün kültür ve turizme artan ilgisi, AB’ye uyum çalışmaları, yurtdışındaki Türklerin varlığı, iç turizmin hareketlenmesi ve yerli ve yabancı yatırımcıların turizme artan ilgisi sektörün elindeki fırsatlar olarak değerlendirilirken; terör, dış tehditler, AB’ye üyelik sürecinin uzaması, çarpık kentleşme ve küresel ekonomik krizler sektörün karşıdaki tehditler olarak durmaktadır.

Gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında turizm sektörünün istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Sektörün elinde bulunan iç turizmdeki hareketlenme, yurtdışındaki Türklerin varlığı ile yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisinin artması gibi fırsatlar iyi değerlendirilerek, yeni iş imkanları sağlayarak istihdam yaratacak yatırımlar yapılmalı ve bu yatırımları destekleyecek teşvik ve politikalar oluşturulması gerekmektedir. Özellikle ülkemizde yaşanan terör olayları rakiplerimiz tarafından kullanılıp ülkemize gelecek olan turistleri etkilemektedir. Turizm

bölgelerimizdeki çarpık kentleşme ve alt yapı yetersizliği de turizm sektörünü etkileyen önemli tehditlerden biridir. Bu konuda yerel yönetimlerle işbirliği sağlanmalı gerekli yatırımlar için çalışmalar başlatılması gerekmektedir.

3.6. İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü tüm dünyada devlet tarafından desteklenen bir sektördür. Zira sektör ülkeye döviz ve istihdam getiren, ekonominin işlerliğini sağlayan ve aynı zamanda dış politikada etkili olan bir araç sektör konumundadır. Geleceğin planlanması, özellikle yapılması gereken yatırımlar açısından son derece önemli olmaktadır. Nüfus hareketinin ortaya çıkardığı ve çıkaracağı eğitim, sağlık, yol, enerji, konut, sulama v.b. yatırımlar aynı zamanda inşaat sektörü ve istihdam politikaları açısından da çok büyük önem taşımaktadır.

Türk inşaat sektörü, yapısal sorunlarını aştığı takdirde emek-yoğun bir sektör olması nedeniyle ülkemizin istihdam yaratma sorununun çözümüne ve yoksullukla mücadeleye önemli katkıda bulunacaktır. Son yıllarda, ekonomideki büyümeye karşın işsizliğin artmaya devam etmesi, yeni istihdam yaratılamaması bir ölçüde inşaat sektöründe yaşanan durgunluğun ortaya çıkardığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hiçbir öz kaynağı tüketmeden katma değer yaratan yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, mal ihracatına tanınan teşviklerin tümünden mahrum bir şekilde, ülkemizi uluslararası alanda başarıyla temsil etmekte, ülkemize döviz kazandırmakta, Türk işçisine yurtdışında istihdam olanağı yaratmakta, yeni teknolojileri kullanmakta, farklı ülke firmaları ile ortaklıklar kurmak suretiyle deneyim alanlarını genişletmekte, inşaat malzemeleri başta olmak üzere Türk ihraç ürünlerine pazar yaratmaktadır.²⁸

²⁸ DPT, 9. Kalınma Planı İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.2

İnşaat sektörü, dış pazarlarda pek çok ülkeye önemli oranda hizmet ihraç etmekte ve yurtdışında istihdam yaratmaktadır. Ancak pek çok ülke, yapımı üstlenilen işlerde sertifikalı, nitelikli işçi çalıştırma zorunluluğu getirmektedir. İnşaat sektörü, bu nedenle sahip olduğu potansiyeli kullanılabilecek sayıda sertifikalı Türk işgücü olmaması nedeniyle yurt dışında işgücümüze gerektiği ölçüde istihdam olanağı yaratamamaktadır.²⁹ Turizm sektöründe de değindiğimiz gibi sertifikasyon sistemi inşaat sektöründe de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde bu sistemin olmaması yurt dışı projelerinde³⁰ istihdam ile ilgili ülkemiz aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.

Müteahhitlik hizmetleri ciddi bir şekilde desteklendiği ve önündeki engeller kaldırıldığı takdirde, yüksek döviz girdisiyle hem dış ticaretteki açığın kapatılmasında, hem de yaratacağı istihdam kapasitesi ile de işsizliğin önlenmesine büyük katkı sağlayacaktır.³¹ Yurtdışında istihdamın arttırılması için öncelik olarak işçilik maliyetlerinin düşürülmesine yönelik düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

Aşağıda Tablo 3.6’da inşaat sektörüne ait güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve karşı karşıya kaldığı tehditleri gösteren SWOT analizi verilmektedir. Fazla sermaye gerektirmemesi, uluslararası ihalelerdeki deneyimler, farklı inşaat türlerindeki faaliyetler, güçlü idari ve teknik yönetim ile her yıl artan konu gereksinimi inşaat sektörünün güçlü yönlerini oluştururken; yetersiz sayıda kalifiye işçi, yurtdışında teşvik eksikliği, mevzuat kaynaklı maliyetlerin yüksekliği, girdi maliyetlerinin yüksek oluşu v.b nedenler de sektörün zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

²⁹ A.e., s.35

³⁰ A.e., s.35

³¹ A.e., s.44

Tablo 3.6 İnşaat Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
• Yeterli sayıda deneyimli teknik personel • Teknolojik bilgi birikimi • Büyük ölçüde yerli sanayiye dayanma • Fazla sermaye gerektirmemesi • Yurtdışında iş yapmış olma ve gerektiğinde yurtdışına açılabilme olanağına sahip olma • Uluslararası ihalelerde deneyim • Teknolojik üstünlük (ağır sanayi yatırımları, petrokimya tesisleri, enerji santralleri...) • Farklı inşaat türlerinde faaliyet • Disiplin altında tutulabilen maliyetler • Güçlü idari ve teknik yönetim • Her yıl artan konut gereksinimi • Girişim potansiyeli ve farklı ortamlara uyum becerisi, hızlı karar alabilme ve uygulayabilme yeteneği • Müteahhitlik firmalarının risk alma kapasitelerinin yüksekliği • Türk teknik müşavirlik firmalarının özellikle baraj, sulama vb. alanlarda dünyanın en deneyimli firmaları olmaları,	• Daralan iş hacmi ve yüksek firma sayısı ile kapasite • Yetersiz sayıda kalifiye inşaat işçisi • Yurtdışı müteahhitlik işlerinde teşvik eksikliği • Kamu sektörü ile inşaat sektörü arasında yetersiz ilişki ve bürokratik engeller • Yabancı firmalar karşısında Türk firmalarının rekabet gücünün ulusal pazarda dahi zayıflığı • Müteahhitlik firmalarının sahip olduğu finansal yeterlilikte zayıflama, mali piyasaların sektörü desteklememesi, • Mevzuat (mali, çalışma hayatı vb) kaynaklı yüklerin yüksekliği • İşgücü piyasasında mesleki yeterlilik sisteminin olmayışı • Eğitilmiş iş gücü temininde zorluklar • Girdi maliyetlerinin yüksekliği • Alternatif teşvik ve finansman modellerinin geliştirilememesi • Teknik müşavirlik firmalarının sermaye yapısı itibariyle zayıflığı • Bölgesel pazarlar dışındaki ülkelerde etkin olunamaması • Hukuki risklerin analiz edilerek tekliflere yansıtılmaması, uluslararası tahkimde deneyim ve bilgi eksikliği
Fırsatlar	Tehditler
• Talep potansiyeli • İhracat (yurtdışı) potansiyeli • AB'ye giriş kapsamında bu ülkelerde müteahhitlik hizmeti verme olanağı • Ekonomik istikrar ve gelişmede sürdürülebilirliğin sağlanması • Yatırım ortamının yerli ve yabancı sermaye için daha cazip hale gelecek olması nedeniyle yatırımların artacak olması • AB fonlarıyla finanse edilecek yatırımların yaratacağı yeni iş olanakları • AB uyum süreci çerçevesinde hayata geçirilecek uygulamalar sonucunda sektördeki kayıt dışılığın azalacak olması, • Kamu alımları sürecinde şeffaflığın sağlanması ile yolsuzlukların önlenmesi, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasının temin edilmesi • Kamuya iş yapan yüklenicilerin haklarını koruyacak sistemlerin hayata geçirilmesi • Artan konut, altyapı, üstyapı ihtiyaçları • Gelişen uluslararası potansiyel ve işbirliği imkanları • Petrol ihraç eden ülkelerde yeni ve büyük iş olanaklarının gelişmekte olması • Genç işgücü • Teknik müşavirlik sektörünün desteklenmesi halinde Türk müteahhitlik ve inşaat malzemeleri sektörüne yeni pazarlar yaratılmasına öncülük edecek olması • Bölgesel ülkelerin genel olarak inşaat yatırımı ihtiyacı • Özelleştirme uygulamalarının yaratacağı yeni çalışma alanları	• Yüklenici firmaların girdiği risklerin diğer iş alanlarına göre daha yüksek olması • İşveren tarafından talep edilen güvenceler • Çözümeyen sektörel sorunlar • Kamu yatırımlarının azaltılması • Deprem riskleri • Ülke ekonomisindeki kırılganlık • Ulusal pazarda yabancı firmalarla rekabet • Yabancı müşavirlik firmalarının yurt içi pazara kısıtlama olmaksızın girmeleri ile oluşan rekabet ve Türk teknik müşavirlik firmalarının ölçek sorunu • Kamu İhale Kanununda yer alan iş deneyim belgelerine ilişkin sürenin 15 yıldan 5 yıla indirilecek olması • İşgücü piyasasında mesleki yeterlikler sisteminin kurulmamış olması • Kamu yatırımlarına ayrılan ödeneklerin azalmasının sektörün sürdürülebilirliğine negatif etkisi • Kamu ihalelerinde ve uluslararası işlerde aşırı düşük tekliflerin yarattığı haksız rekabet • AB müktesebatının, sektörü uyum sağlamakta zorlanacağı büyük değişiklik ve mali güçlüklerle karşı karşıya bırakacak şekilde, tam üyelik gerçekleşmeden uygulanması • Türk firmalarının AB'de iş yapma güçlüğü ve yabancı müşavirlik firmalarının Türkiye'de serbestçe çalışabilecek olmaları

Kaynak: * Latif Onur Uğur, **İnşaat Sektöründe Riskler ve Risk Yönetimi**, Türkiye Müteahhitler Birliği, 2006

***DPT, 9. Kalınma Planı İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Yayın No:2751, ÖİK: 698, Ankara, 2007

Talep potansiyeli, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik politikalar, AB fonlarıyla finanse edilecek yatırımlarla oluşturulacak yeni iş alanları, artan konut, alt yapı ve üst yapı ihtiyaçları, gelişen uluslar arası işbirliği imkanları ve bölge

ülkelerdeki inşaat yatırım ihtiyaçları sektörün önündeki fırsatlarını oluştururken; çözülemeyen sektörel sorunlar, deprem riskleri, ekonomik kırılganlık, ulusal pazarda yabancı firmalarla rekabet v.b. nedenler de sektörün karşı karşıya kaldığı tehditleri göstermektedir.

Yurtdışı potansiyeli, AB fonlarıyla desteklenecek yatırımlarla oluşacak yeni iş imkanları, artan konut, alt yapı ve üstyapı ihtiyaçları, yeni ve büyük iş olanaklarının gelişmekte olması, bölge ülkelerin inşaat ihtiyaçları gibi eldeki fırsatlar değerlendirilmeli, sektörün yapısal sorunlarına çözüm getirecek politikalar üretilmesi gerekmektedir. Sektörün zayıf yönleri ve sektörü tehdit eden unsurlar tamamen ortadan kaldırılamayacağı için önemli olan bu unsurları en asgari düzeye indirmek ve bu yönde politikalar üretmektedir. İstihdam yaratma ihtiyacı olan Türkiye ekonomisi için inşaat sektörü önemini korumayan sektör olmaya devam edecektir.

3.7. Otomotiv Sektörü

Türkiye'nin 2007-2013 yıllarını şekillendirecek olan 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin Vizyonu "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" olarak tanımlanmaktadır. Bu vizyonun gerçekleştirilmesi için sanayinin iki temel gelişme eksenine üzerine kurulması gerekmektedir. Bunlar; rekabet gücünün ve istihdamın artırılmasıdır. Bu iki temel gelişme ekseninde en kritik konular Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesi ile yüksek katma değerli üretim yapısına geçiş sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır.³²

Otomotiv sektörünün sorunlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:³³

³² A.e., s. 35

³³ Atilla Bedir; **Türkiye’de Otomotiv Sanayii Gelişme Perspektifi**, DPT Yayın No. 2660, 2002, s.31-33

- Kapasite fazlalığı,
- Yetersiz ve istikrarsız iç talep,
- İthalat artışı,
- Satış vergilerinin yüksekliği,
- Ana ve yan sanayi arasında işbirliği eksikliği şeklinde sıralanabilmektedir.
-

Otomotiv sanayinin sağlıklı gelişebilmesi için, ihracattaki başarıya paralel olarak, iç pazarında geliştirilmesi gerekmektedir. Zira çok yoğun rekabetin yaşandığı küresel pazarlarda yalnızca ihracata dayalı üretimle sanayinin uzun vadeli ve sürdürülebilir bir başarıyı elde etmesi olanaksız görülmektedir.

Türkiye'deki otomotiv sanayi sahip olduğu potansiyel ve üstünlüklerle yabancı sermaye yatırımları için önümüzdeki dönemde çekim merkezi olabilir. Bu şekilde, en az 5 milyar dolarlık doğrudan yeni ve yabancı kaynaklı sabit sermaye yatırımı ile;³⁴

- Kısa vadede: Üretim; 1 milyon adet ve ihracat; 700 bin adet / 14 milyar dolar
- Orta vadede: Üretim 2 milyon adet ve ihracat; 1,5 milyon adet/25 milyar dolar
- 600 bin kişilik nitelikli insan gücü istihdamı gerçekleştirilebilir.

Yukarıda yapılan açıklamalar devletin otomotiv sektörüne yatırım yapacak yerli ve yabancı yatırımcılara destek verilmesi gerektiğini göstermektedir. Yatırım yapacak yerli ve yabancı yatırımcılara işgücüne katılım oranlarının düşük olduğu yerlerde üretim yapabilecekleri, yer tahsisi, kredi kolaylığı, vergi indirimi, alt yapı

³⁴ İSO; **Otomotiv Sektör Raporu**, 2007,

olanakları vb. teşviklerle kırsal bölgelerdeki istihdam oranlarını arttırmada katkı sağlayacaktır.

Tablo 3.7 Otomotiv Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Doymamış iç pazar. - AB ile Gümrük Birliği ve teknik mevzuatta uyum. - Rekabetçi maliyetlerle, esnek üretim yapabilme yeteneği. - Rekabetçi yan sanayi. - Üretimde yüksek kalite standartları. - İyi eğitilmiş, genç, dinamik, istekli ve kalifiye işgücü. - Esnek ve uzun süreli çalışma olanakları. - Teknik ve ticari beceri düzeyi. - Uluslararası yönetim sistemlerinin yaygınlığı (kalite, çevre, güvenlik). - Konjonktür ve standart değişimlerine uyum becerisi, üretim ve teslimatta (düşük miktarlarda) esneklik yetkinliği. - Yabancı firma ortaklıkları ile gelişmiş yan sanayi "know-how" düzeyi. - Girişimci kadroların varlığı. - Maliyetlerin göreceli olarak (AB'ne göre) düşüklüğü. - Yeni araç projelerinde yan sanayinin proje başlangıcında tasarımına ortak olması. - Güçlü yan sektörler	- Taşıt araçları satışlarındaki vergi yükünün yüksekliği. - Akaryakıt üzerindeki vergi yükünün yüksekliği. - MTV'nin AB'deki genel yaklaşımla uyumlu olmaması. - Vergi oranlarında yapılan ani ve yüksek artışlar sonucu oluşan talep istikrarsızlığı. - Teşvik mevzuatının rakip ülkelere göre rekabetçi olmayışı. - Ar-Ge teşvik mevzuatının rekabetçi ve etkili olmayışı. - Rakip ülkelere göre yüksek işgücü maliyeti. - İhracat - ithalat prosedürlerindeki gereksiz bürokratik işlemler /giderler ve AB prosedürlerinin etkin olarak uygulanamaması. - Yüksek enerji maliyetleri. - Akaryakıt kalitesinin yetersizliği. - Taşımacılık alt yapısının yetersizliği. - Sektörel vizyon ve strateji belirsizliği. - Ana - yan sanayi ilişkilerinin yetersizliği ve yeterli sinerji yaratılamaması. - İhracat teşviklerinin yetersizliği. - Reel faiz ve temel girdi maliyeti yüksekliği. - Makro ekonomik konjonktürün olumsuz etkisi. - Ar-Ge çalışmalarına yeterli kaynak yaratılamaması. - Endüstriyel tasarım kabiliyeti yetersizliği. - Co-design yetkinliğine sahip firma azlığı, araçlardaki yerli katkı payının düşük olması. - Yeterli test merkezlerinin olmaması. - Kapasite artırıcı ve teknolojik yatırım kararların karar vericilerce geciktirilmesi.
Fırsatlar	Tehditler
- Ekonomideki olumlu gidişata bağlı olarak iç talepte artış. - Küresel pazarlarda ve komşu ülkelerde yeni olanaklar – yeni İhracat pazarları - AB mevzuatına uyum çalışmaları - Yeni yatırımlar için ülkenin çekici hale gelmesi.	- AB yeni grup muafiyeti mevzuatı. - Kullanılmış motorlu taşıtların AB'nde serbest dolaşımı: ikinci el araç ithalatı. - Çalışma barışının bozulması. "Enerji verimliliği" ve "Çevre Kanunu" ile ilgili yeni mevzuat çalışmalarındaki belirsizlikler. - Hammadde fiyatlarındaki aşırı artış. - TL'nin aşırı değerlenme eğilimi. - Doğu Avrupa ülkeleri, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yüksek katma değerli parçaları içeren yeni projelerde yer alabilme yetkinliğinin gelişmesi ve düşük maliyet sunabilmeleri.

Kaynak: İSO, Otomotiv Sektörü 2007, 1. Baskı, Cem Ofset, İstanbul, 2007

Türkiye'deki otomotiv sektörünün güçlü sermaye yapısı, doymamış iç pazar, üretimde yüksek kalite, teknik ve ticari beceri, maliyetlerin göreceli olarak

düşüklüğü, tesis edilen yabancı ortaklıklar, güçlü yan sektörlerin varlığı, kalifiye işgücü ve düşük iş gücü maliyeti, kalite yönetiminin/sisteminin sağlanmış olması, rekabet açısından sektörün güçlü yönlerini oluştururken; vergi oranlarının yüksekliği, vizyon ve strateji belirsizliği, ihracat teşviklerinin yetersizliği, talep istikrarsızlığı, yüksek enerji maliyetleri, ar-ge çalışmalarına ayrılan kaynak yetersizliği, ana sanayi-yan sanayi arasında yetersiz entegrasyon v.s sektörün zayıf yönlerini oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, iç talepteki artış, gelişmiş ve gelişmekte olan pazarlara yakınlık, AB mevzuatına uyum çalışmaları ve yeni yatırımlar için ülkenin çekici hale gelmesi sektör açısından değerlendirilmesi gereken fırsatları oluştururken; kullanılmış motorlu taşıtların AB’de serbest dolaşımı, hammadde fiyatlarındaki artış, TL’nin aşırı değerlenme eğilimi v.b. nedenler de sektörün karşısındaki tehditleri oluşturmaktadır.

Taşıt araçlardaki ve akaryakıttaki vergi yükünün fazla olması oto alım satımını etkilemektedir. Yatırımlarda büyüklük, istihdam ve ihracat performansına göre vergisel teşvik getirilmelidir.³⁵ Gereksiz bürokratik işlemler en aza indirilmeli ve ihracat yapacak olan yatırımcılara teşvikler sağlanmalıdır.

3.8. İmalat Sanayi Sektörü

Ekonomik krizlerden sonra işletmeler artan maliyetleri azaltmak amacıyla, öncelikle istihdamın azaltılması yoluna gitmektedirler. İstihdamla ilgili ikinci bölümde verilen veriler incelendiğinde, özellikle sanayi kesiminde kriz dönemlerinde istihdam düzeyinin azaldığı rahatlıkla görülebilmektedir.

Türkiye’de yerli sermayenin yatırım yapmasını engelleyen faktörler aynı zamanda yabancı yatırımların gelmesini de zorlaştırmakta ve yerli sermayenin yurt

³⁵ DPT; 9. Kalınma Planı Otomotiv Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.131

dışındaki fırsatları değerlendirmek istemesine sebep olmaktadır. Yabancı yatırımları Türkiye'ye çekmeye yönelik bir strateji, önümüzdeki dönemde uygulanacak sanayi politikasının önemli bir parçası olacaktır. Sanayi politikası çerçevesinde, yabancı yatırımların önemi, yeni üretim ve istihdam olanakları yaratmalarından ve yerli üreticilerin teknolojik ilerlemesine katkıda bulunmalarından kaynaklanmaktadır.³⁶

Türk imalat sanayinin 2013 vizyonu rekabet gücü ve katma değeri yüksek, ileri teknolojiye dayanan, yenilikçi ve AB'ye uyum çerçevesinde sosyal beklentileri ve tam istihdam hedefini karşılayan bir sanayi yapısına sahip olunması şeklinde oluşturulmuştur.³⁷

Teknolojik yenilikler daha önce de ifade edildiği gibi imalat sanayi sektörünü de istihdam açısından olumsuz yönde etkilemektedir; fakat katma değer açısından ortaya çıkardığı değerlerle sektöre katkıda bulunmaktadır.

Her alanda olduğu gibi imalat sanayi sektöründe de kayıt dışı istihdamın varlığı, enerjinin kaçak kullanımı, vergi kaçakçılığı vb. sorunlar imalat sanayi sektöründe rekabetçi bir yapının oluşmasına ve serbest piyasa koşullarının güçlenmesine engel teşkil etmektedir. Bu gibi durumların varlığı Türk imalat sanayinin düşük katma değerli üretim yapmasına ve fason imalat süreçlerinin ötesine geçememesine neden olmaktadır. Bu nedenle sektörün uluslar arası arenada rekabet etmesi zorlaşmaktadır. Bu da ekonomiye olumsuz yansımaktadır.

İmalat sanayi sektörünün vizyon, strateji, amaç ve politikalarına ilişkin durumları aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir;³⁸

³⁶ DPT; 9. Kalınma Planı 2007-2013 Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s.13

³⁷ A.e., s.22

³⁸ A.e., s.71-75

- Kamu ve özel sektörde kurumsallaşmanın sağlandığı, mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırıldığı, girişimcilere karar alma ve yatırım süreçlerinde katkı sağlayacak sanayi veritabanının oluşturulduğu, yabancı yatırım çekme performansına sahip ve iyi yönetişimin sağlandığı bir sanayiye ulaşmak,
- Ülke ekonomisinin, teknoloji yoğun alanlara yönelmesine öncülük etmenin yanı sıra, sanayimizde önemli yeri olan sektörlerin teknolojik dönüşümünde etkin olacak, yenilikçi ve ileri teknoloji tabanlı firma sayısının ve bunların istihdam ve üretim paylarının artırılması,
- Kayıt dışı faaliyetlerin azaltılması; yurtiçinde ve öncelikle dış ticaretimize önemli yeri olan piyasalarda yerli firmaların haksız rekabete karşı etkin bir korumanın sağlanması,
- Standartlara uygun üretim yapan, girdi maliyetleri rekabet edebilir, AB standartlarında istihdam sağlamış çevreye duyarlı bir sanayi ülkesi olmak,
- Bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak, uluslar arası rekabet gücünü artırmak için AB normları ve uluslar arası anlaşmalara uygun olarak katma değeri yüksek, ileri teknoloji kullanan yatırımları desteklemek,
- Sanayide, özellikle yenilikçi, yaratıcı girişimciliğin hayata geçirilmesini sağlayarak ülkemizin genç nüfus potansiyelinin istihdam imkanlarını artırmak.
- Rekabet gücü yüksek bir sanayi
- İleri teknolojiye dayalı ve yenilikçi bir sanayi,
- Katma değeri yüksek bir sanayi
- Sosyal beklentileri ve tam istihdam hedefini karşılayan bir sanayi

Yukarıda saydığımız amaç ve stratejilerin sonuç verebilmesi için imalat sanayi ile ilgili hemen her alanda (teknolojik, kayıt dışı, yasal, AB, vb...) değişik proje ve faaliyetlerin hayata geçirilmesi, hem yasa hem de kurumsal önlemlerin

alınması gerekmektedir. Bu özelliklere sahip bir sektörde istihdam yaratma daha kolay bir hale gelecek ve işsizlik oranında düşme meydana getirecektir.

Aşağıda Tablo 3.8’de imalat sanayine ait SWOT analizi yer almaktadır. Sektörün zayıf yanlarını incelediğimizde, girişimcilik kapasitesinin yüksek oluşu, kendine güvenen patronların varlığı, görece istikrar ortamı, zengin yakın pazarlara yakınlık v.b. yönler sektörün güçlü yönler olarak karşımıza çıkmakta; teknoloji ve ar-ge eksikliği, girdi maliyetlerinin yüksek olması, yüksek SSK primi, vergi oranlarının yüksek olması gibi yönler de sektörün zayıf yönleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer yandan yurtdışında yatırım yapabilme imkanı, stratejik işbirlikleri, ülkemizin coğrafi konumu, girişimcilik potansiyeli gibi fırsatlar ön plana çıkarken; Çin ve Uzakdoğu, AB ve ABD kaynaklı tehditler, yabancı yatırım çekme eksikliği, kayıt dışı istihdam, yüksek faizli kredi ve sermaye yetersizliği gibi yönler de sektörün karşı karşıya kaldığı tehditleri göstermektedir.

Sektörün önünün açılması, uluslar arası pazarda rekabet edebilmesi ve istihdam oluşturabilmesi için; yüksek faiz oranlarının düşürülmesi, yabancı yatırımcıları ülkeye çekecek teşviklerin oluşturulması, yatırım yapacaklara vergi indirimi, enerji, finansman ve SSK prim maliyetlerinde kolaylıklar sağlanması, kırsal alanlara yatırım yapacaklara daha öncelik verilmesi gerekmektedir. bunun yanında sektörde teknolojik yeniliklerin takip edilmesi, bürokratik ve siyasi engellerin kaldırılması gerekmektedir. daha kısa ifade edilecek olursa sektörlerin karşı karşıya kaldığı zayıf yönleri ve tehditlerini göz önüne alıp değerlendirme yapıp bu unsurların etkisini asgari düzeye indirmek gerekmektedir. önündeki fırsatları ve güçlü yönleri de en iyi şekilde kullanmak gerekmektedir. Sektörün önünde ABD, Çin ve AB ülkeleri gibi ekonomisi güçlü ülkeler bulunmaktadır. Özellikle uluslar arasında rekabet edebilmek açısından sektöre devlet destekli teşvikler verilmesi gerekmektedir.

Tablo 3.8 İmalat Sanayi Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Girişimcilik kapasitesinin yüksek olması - KOBİ'lerin esnek yapısı ve dinamikliği - AB Süreci hazırlık çalışmaları - Yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik girişimlerde bulunulması - Çeşitlilik (Sektörel - mal yelpazesi geniş) - Zengin pakın pazarlara yönelik rekabet gücü yüksek sektörlere eğilim - Sanayi ve teknoloji ihtiyaçlarını karşılamada Teknoloji bölgelerinin kurulması - Nitelikli hale getirebilme potansiyeli olan insan gücü kaynağı - Kendine güvenen patronlar - Nitelikli ve birikimli alt - orta kademe uzmanların Varlığı - Görelî istikrar ortamı - Bazı sektörlerde ihracata dayalı büyüme - Üç tarafımızın limanlarla çevrili olması - Yaygınlaştırma çabaları - Benzer ürünleri üreten insanlara oranla daha kuvvetli sanayi kültürü işleyen serbest piyasa mekanizmaları - Çin'den gelen rekabet sonucunda daha nitelikli ve ucuz ürünler üretilmesi	- Bürokrasi, siyasi, özel sektör arasındaki sürdürülebilir işbirliğinin, koordinasyonun kurumsallaştırılmaması ve tekstil sektörünün envanterinin ve yol haritasının çıkarılamamış olması - Sektör içerisinde alt sektörler arasında koordinasyonun ve işbirliğinin yeterli şekilde sağlanamaması - Üretim sürecinin maliyetlerinin yüksekliği, rekabetsizliği (enerji, SSK primleri, finansman maliyetleri, istihdam vergileri, KDV) - Türkiye'ye haksız ithalat yoluyla gelen malların maliyetlere etkisi ve KKO'nun düşmesi, sabit giderlerin artması - Teknoloji + Arge + eğitim politikasının eksikliği ve kalitesinin yetersizliği - Enerji gibi girdi maliyetlerin yüksek olması - İstihdam üzerindeki yüksek maliyet(SSK Primi) - Girdi maliyetlerinin yüksek seviyede olması - Vergi oranlarının yüksekliği - Uluslararası rekabet sağlayacak teşviklerin yetersizliği - Sistemsiz teşvikler - Teşviklerin bazı illere verilmemesi - Destek uygulayan kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluk
Fırsatlar	Tehditler
- Sektörel konsolidasyon, stratejik işbirlikleri, birlikte hareket etme ve kümeleşmelerin arttırılması - Coğrafi ve lojistik avantaj, tecrübe ve know-how'ımızı kullanarak Pan-Avrupa, Akdeniz ülkeleri ve Türki Cumhuriyetler ve Ortadoğu ülkelerinin bölgesel organizatör liderliğine soyunmak - Tedarik zinciri yönetim etkinliği (sektörel konsolidasyon, hızlı teslimat, kargo ticareti) - Global perakende sektörü değişim ve trendlerine uyum kabiliyeti - Kısa vadede oluşacak ekonomik/siyasi istikrarın avantajı ile, komşu ve çevre ülkelerle (komşu ülkeler, İslam ülkeleri, Türki cumhuriyetleri...) ticaretin arttırılma potansiyeli - Türkiye'nin Bulunduğu Coğrafi Konum ve Tarihi Yapısı - Avrupa'da ve ABD'de yaşayan Türklerin yarattığı nitelikli iş gücü ve girişimci Potansiyeli - Atıl durumda bekleyen Ar-Ge birim ve ltyapıları - Yurtdışı yatırımlar yapabilme yeteneği	- DTÖ + Çin ve Uzakdoğu - AB ve ABD kaynaklı tehditler - Türkiye'nin üretim ve finansman maliyetlerinin rakiplerimize oranla çok yüksek olması ve sektörün satacağı malları yaratmak yerine müşterilerin fasonculuğunu yapması - Sanayiye ilgilendiren bir çok konuda (Vergi, Enerji vb) kamuda keyfi ve geliş güzel kararlar - Sanayide yerel farklılıklar ve yerel anlamda sanayi politikası olmaması - Yabancı yatırım çekmede performans eksikliği - DYY çekmede Türkiye'nin yeterince tanıtılamaması - Yatırımcıların yeteri şekilde bilgilendirilmemesi - Sektörel araştırma veri analizi eksikliği - Yüksek teknolojiye Ar-Ge yetersizliği - Kayıtdışı istihdam - İhracatta eğitimli ve tecrübeli eleman sıkıntısı - Firmalarda pazarlama özellikle de dış pazarlama Becerisinin yeterli olmaması - Finansman seçeneklerinin yetersizliği - Sermaye yetersizliği ve dış sermaye tedarikindeki zorluklar - Yüksek kredi faizleri - Düşük katma değerli İmalat - Uluslararası standartlara uyumlu üretimde zorluklar - AB çevre mevzuatında, standartlara uyum İçin devlet yardımı verilmemesi

Kaynak: *DPT, 9. Kalınma Planı 2007-2013 Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: 2731, ÖİK: 683, Ankara, 2007

*DPT, 9. Kalınma Planı 2007-2013 Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi Hizmetleri Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: 2715, ÖİK: 668, Ankara, 2007

3.9. Sağlık Sektörü

Sağlık, en temel insan haklarından biridir ve devlet tarafından herkese eşit olarak ulaştırılması zorunludur. Sağlık hizmetlerinde etkinliğin ve verimliliğin artırılması hedefi gözetilerek, uzun yıllar reform adı altında birçok düzenleme yapılmış ya da yapılmak istenmiştir. Öyle ki, çıkarılan, kaldırılan ya da güncellenmeyen kanunlar nedeniyle sağlık mevzuatı adeta yap-boz tahtasına dönmüş, karmaşık ve dağınık bir hal almıştır.

Zamanla değişen ekonomik politikalara bağlı olarak, devletlerin sağlık hizmetlerinde aldığı rol ve sorumlulukların da değiştiği görülmektedir.

Aşağıda Tablo 3.9’da sağlık sektörünün güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini içeren SWOT analizi verilmektedir. Türkiye’nin genç bir nüfusa sahip olması, oturmuş bir tıp eğitiminin olması, sağlık hizmetlerinin ülke çapında genel ölçüde ulaşılabilir olması ve eczane ve iletişim ağının geniş olması sektörün güçlü yönlerini gösterirken; halkın gelir düzeyinin düşük olması, profesyonel yönetici eksikliği, etkin olmayan bir finans yönetimi, atama ve görevlendirmelerde liyakat sisteminin olmaması da zayıf yönlerini göstermektedir.

Diğer taraftan AB ile uyum süreci, AB ile entegrasyon sayesinde teknolojik harcamaların azalması ve akılcı politikalarla desteklendiği takdirde sağlık turizminin artma olasılığı sektörün önündeki fırsatlar olarak öne çıkarken; teknolojik maliyetlerin yüksek olması, kısa vadeli stratejik planlar yapılması ve sağlık sektöründeki gizli işsizlik de sektörün önündeki tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık sektörü, finansal boyutlarının yanı sıra geleceğin toplumunda önemli bir istihdam alanı olarak da görülebilmektedir. Dünyanın diğer gelişmiş ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye, 2023’lü yıllarda da halen Avrupa’nın ve dünyanın genç ve

çalışabilir nüfusu fazla olan toplumlarından birisi olacağı dikkati çekmektedir.³⁹ Dolayısıyla sağlık sektörünün geleceğe yönelik planlanması, bu genç nüfus dinamizmi ve istihdam potansiyeli dikkate alınarak yapılmalıdır.

Tablo 3.9: Sağlık Sektörü SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
- Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olması - Türkiye iletişim ve bilişim teknolojisinde bazı önemli gelişmeler sağlamıştır - Türkiye'de bir eczane ve iletişim ağı mevcuttur - Sağlık hizmetlerinin ülke genelinde büyük ölçüde ulaşılabilir nitelikte olması - Oturmuş bir tıp eğitiminin olması - Madde bağımlılığının ve alkol kullanımının Batı ülkelerine göre daha düşük olması - Ülke genelinde acil yardım hizmet birimlerinin kurulmuş olması - Türkiye'de bir eczane ve iletişim ağı mevcuttur - Türk toplumu hastalıklarının tedavisi için tıp merkezlerine gitme alışkanlığına sahip olmuştur - Sağlık kuruluşlarına başvurma alışkanlığı artan toplum - Yerleşmiş döner sermaye sistemi - Özel hastane işletmeciliği konusunda birikim - Tütün kullanımını engelleyici yasal düzenleme - TTB ve UDKK benzeri sivil toplum örgütleri - İletişim ve bilişim teknolojileri alt yapısı - Dayanışma esaslı geleneksel aile yapısı	- Sağlık kuruluşlarının çoğunun ve personelin kontrolünün, merkezi ve politik bir kuruluş olarak Sağlık Bakanlığının elinde bulunması - Sağlık hizmetinin gerçek anlamda pirim veya katkıda bulunanlardan çok, katkıda bulunmayanlar tarafından kullanılması - Halkın gelir düzeyinin düşük olması - Türkiye'de halen hekim sayısının belirlenmesi, hekimlerin işe başlama ve tayin kuralları özel düzenlemelerle yapılması - Kamu hastane ve kuruluşları için büyük ve denetimsiz kamu kaynağı subvansiyonunun mevcut olması - Sağlık harcamalarına ayrılan payın düşük olması - Şişkin kadrolaşma - Performans değerlendirme ve ödüllendirme sisteminin olmayışı - Atama ve görevlendirmelerde liyakat sistemine uyulmaması - Sağlık kuruluşlarında profesyonel yöneticilerin olmayışı - Sağlık hizmetlerinin finansman yönetimi, profesyonel nitelikte, alanlarında yeterlilikleri kanıtlanmış kişilerce değil, kalifiye olmayan kişilerce yapılmaktadır
Fırsatlar	Tehditler
- Avrupa Birliği ile uyum süreci, sağlık alanında eğitim, sağlık hizmeti ve finans konularında akılcı değişimlere yol açabilir - Avrupa birliği ile entegrasyon, sağlık teknolojisindeki harcamaları azalması - Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılımı, Türk hekim ve sağlık personelinin Avrupa ülkelerinde iş bulabilme imkanı sağlayabilir - Sağlık alanında akılcı uygulamalar yapıldığı takdirde sağlık turizminin artma olasılığı	- Tıbbi hizmet, teknoloji ve malzemenin fiyatları, kısaca maliyet, her geçen yıl büyük bir oranda artmaktadır - Hükümetlerin kısa vadeli düşünme alışkanlıkları uzun vadeli stratejik planlama anlayışını engellemektedir - Deprem kuşağında olmamız dolayısıyla ek harcamaların artması - Türkiye'nin son 20 yılda yürüttüğü düşük kaliteli ve gerektiğinden çok sayıda hekim ve uzman hekim yetiştirme politikaları, zorunlu devlet hizmeti yasaları gibi uygulamalar Türkiye'nin çok sayıda, yetersiz, işsiz veya gizli işsiz konumundaki hekimle dolmasına yol açmıştır

Kaynak: *Sağlık Bakanlığı Stratejik Plan Ön Çalışması (Haziran-2004)

*Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Durumu, SWOT Analizi, Çevrimiçi
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-21.pdf 25.08.2010

³⁹ Vizyon 2023, Sağlık ve İlaç Paneli Sonuç Raporu, Ankara, 2003, s.1 çevrimiçi
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/saglikveilac_son_surum.pdf 24.06.2010

Sağlık sektörüne ayrılan payın düşük olması doğal olarak yapılacak yatırımları da etkilemekte ve hem hastane başına düşen hasta sayısı yükselmekte hem de hizmet kalitesi açısından da düşük olmaktadır. Sektöre ayrılan pay yükseldiği takdirde yeni yatırımlar yapılacak ve dolayısıyla istihdam edilecek kişilerin de sayısı artış gösterecektir.

Sektörün önünde bulunan güçlü yön ve fırsatlardan özel sektördeki işletmecilik birikimi ve deneyim ile oluşturulacak sağlıklı ve akılcı politikalar sağlık turizmini arttırmaya yardımcı olacaktır. Tabloda da belirtildiği gibi ülkemizde son 20 yılda uygulanan yanlış hekim ve uzman yetiştirme politikaları sektörde gizli işsizliğin oluşmasına neden olmaktadır. Hükümetlerin kısa vadeli sonuç getirmeyen politikalardan vazgeçmesi ve uzun dönemli daha sağlıklı ve akılcı politikalarla hareket edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan kişi başına düşen milli gelir arttıkça bireyler daha iyi sağlık hizmet alabilecektir. Milli gelir arttıkça sağlık harcamalarına yapılan yatırımlar arttırılmalı, uzun dönemli sağlık stratejisi ve politikaları oluşturmak için hükümetler kısa vadeli düşünceleri vazgeçmeli, özel sektördeki sağlık yatırımları desteklenmeli ve aynı zamanda denetim mekanizması kurulmalıdır.

SONUÇ

Günümüzde işgücü piyasası son otuz yıllık dönemde yaşanan değişimler tüm toplumun ekonomik ve sosyal sorunlarının başında gelen istihdam sorunun çözümüne kavuşturmada ciddi problemler ve zorluklar oluşturmaktadır. Üretim maliyetlerinin ve faizlerin yüksek olması mali krizlere neden olmaktadır. Dünya üzerinde yaşanan ekonomik krizler artık küresel bir hal almaktadır. Ekonomisi güçlü olan ülkeleri bile etkilemektedir. 2008 yılında yaşanan krizi buna örnek olarak gösterebiliriz. Bu durum bize işsizlik ve istihdam sorunun sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de bir sorunu olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan dünya üzerindeki gelişmeler dikkate alındığında küreselleşme ile ekonomi politikaları da değişim göstermektedir. Değişen bu politikalar istihdam politikalarını da etkilemektedir. Üretilecek olan istihdam politikalarının küresel bazda analizini yapılarak değerlendirilmeli ve uygulamaya konmalıdır. Pasif istihdam politikaları üretmek ve desteklemek yerine aktif istihdam politikaları üzerinde yoğunlaşarak bu yönde politika geliştirmek ve geliştirmek daha yararlı olacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde incelenen işgücü piyasasındaki verileri incelediğimizde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Türkiye genelinde işgücüne katılım oranı yaklaşık %50 civarındadır ve bu oran 2000 yılından bu yana yaklaşık aynı seviyede seyretmektedir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu oranın çok düşük olduğu görülmektedir.

Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının ve düşük olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca kadınların kırdaki kentlere göre işgücüne katılım ve istihdam oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Toplam istihdamın çoğunluğunu ilköğretim mezunlarının oluşturduğunu; fakat buna karşın yıllar itibarıyla okuryazar olmayan ve düşük eğitim seviyesinde bulunanların istihdam oranlarının azalmakta, yüksek eğitimli kişilerin istihdam oranlarının ise arttığı görülmektedir.

Kendi hesabına çalışanların yıllar itibarıyla azaldığı ve maaşlı ve ücretli kişilerin ise arttığını görmekteyiz. Bu da bize krizden sonra kişilerin iş yeri açma şevkini ortadan kaldırdığını ve devamlı bir işte çalışmak üzere ücretli veya maaşlı bir işe yerleşmek istediğini göstermektedir.

İşsizlik oranları 2001 Krizinden sonra bir iki yıl hariç genelde yükselmekte olduğu göstermektedir. Bu da Türkiye’de son yıllarda yaşanan ekonomik büyümenin istihdam yaratamadığını bize göstermektedir.

İşsizlik oranlarının yaş gruplarına göre incelediğimiz zaman bu oranın 15-24, 25-34 ve 35-54 yaş grupları arasında erkeklerde ortalama birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak kadın işsizlik oranlarında durum aynı gözükmemektedir. Kadınların %50’ye yakını 15-24 yaş grubu arasında toplandığı görülmektedir. Krizden sonra bu oranın azaldığı görülmektedir; fakat 2008 krizinin etkisiyle bu oran tekrar %50’ye yakın bir orana gelmiştir. Bunun bir nedenini de eğitim gören yaş grubuna yakın yaş grubu olmasına bağlayabiliriz.

Eğitim oranına göre işsizliğe baktığımız zaman önemli derecede göze çarpan yükseköğretim ve fakülte mezunu olanların işsizlik oranlarının yıllar itibarıyla arttığı görülmektedir. Bu da bize eğitimli işsiz ordusunun artmakta olduğunu ve sadece

üniversite açıp mezun vermenin uygun bir politika olmadığını göstermektedir. Eğitim kurumları işgücü piyasaları ile eşgüdümlü çalışmalı ve kendilerini yenilemelidirler.

Sektörler itibarıyla oranları incelediğimizde de tarım sektöründe istihdam oranının yıllar itibarıyla düştüğü gözlemlenmektedir. Tarım sektöründen kopan istihdamın sanayi ve hizmet sektörüne kaydığı görülmektedir. Bu göstergeler ülkemizin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine doğru yol aldığını göstermektedir.

Yukarıda açıklanan sonuçlarda görülen olumsuz durumlar değerlendirilip bunlara uygun aktif istihdam politikaların üretilmesi ve uygulamaya konulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sadece aktif istihdam politikalarının da işsizliği ortadan kaldırmayacağı unutulmamalıdır. İstihdamı arttırmanın ve işsizliği önlemenin temel koşullarından biri de başarılı, istikrarlı ve dengeli bir büyümenin sağlanmasından geçmektedir.

İstihdam yaratmak için yerli ve yabancı yatırımcılar desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Bunun için istihdam ortamı yaratacak ya da yaratmaya sağlayacak olanlara destek verecek olan bir otoriteye ihtiyaç vardır. Bu da siyasi otoritedir. Yatırım yapacak olanların önündeki bürokratik engeller ortadan kaldıracak ve işsizliğin etkilerini en az seviyeye indirecek politikalar üreterek yürütülmesi sağlanmalıdır. Aynı zamanda hukuki, mali ve teknik engeller de kaldırılmalı ve vergi ve prim yükleri makul seviyelere çekilmesinin gerektiği öngörülmektedir.

Yerli ve yabancı sermayedarlardan yatırım yapanları özendirecek makro ekonomik ortam gerçekleştirilmelidir. İstihdamın yoğun olduğu sektörlerin üretim düzeyini arttıracak politikalar üretilmelidir. Yukarıda açıklanan sonuçlardan tarım sektöründen kopan istihdamın diğer sektörlerde iş bulmasını kolaylaştıracak mesleki

eğitim programları geliştirmesini içeren istihdam stratejileri oluşturulduğu takdirde daha verimli sonuçlar elde edileceği umulmaktadır.

Türkiye uzun yıllardan beri işgücü piyasası sorunlarıyla mücadele eden ülkelerden biridir. Ülkemizde son dönemde yaşanan Kasım 2000 ve şubat 2001’de yaşanan ülke ekonomisi tarihinin en ağır krizleri olarak tarihe geçmiştir. Bu durum yıllar itibarıyla işsizlik oranlarını arttırmış ve 2008 yılı itibarıyla işsizlik oranı %11’e çıkmıştır.

Bilindiği üzere işsizliği tamamen ortadan kaldırmak mümkün bulunmamaktadır. Çalışmamızda açıklanan işsizlik türlerinin özelliklerinden bu durum daha net anlaşılacaktır. Refah düzeyinin yüksek olduğu zamanlarda bile tam istihdam seviyesine ulaşma imkanı bulunmamaktadır. Ancak her aileden bir kişinin istihdam edilmesi işsizlik sorununu psikolojik ve toplumsal boyutunu daha makul bir seviyeye indirmesi mümkün olabilecektir. Türkiye bir yandan istikrar yakalayıp iş bulma olanaklarını geliştirmede karşılaşılan güçlükleri gidermede daha fazla politika üretmelidir. Toplumumuzun her şeyi devletten bekleyen zihniyet yapısını kıracak ve girişimci ruhunu ortaya çıkaracak eğitimler verilmeli ve bu eğitimlerin sonuçları takip edilerek ölçülmelidir.

Türkiye’nin amacı, küreselleşen dünyayı özümseyerek ekonomimizdeki yapısal problemleri aşacak reformlar getirerek işsizlik ve istihdam sorununu en asgari düzeye indirerek halkın refahını arttıracak, teknoloji üreten ülkeler arasına katılan bir dünya ülkesi haline gelmek olmalıdır. İstihdam politikalarının düzenli ve sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için işgücü piyasalarının güvenilir, sağlıklı, gerçekçi ve yeterli verilerle donanması gerekmektedir.

İstihdam politikalarının hedefi sadece işsizliği azaltıp istihdamı arttırmak olmamalı aynı zamanda ekonominin sahip olduğu işgücü potansiyelini eğitimine,

vasfına ve yeteneğine uygun işlerde çalıştırabilmektir. Bunların sağlanması için de işgücü talebine uygun mesleki eğitim programları oluşturulmalıdır.

İstihdamın sektörel dağılımı ülkeler için önem arz etmektedir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini istihdam oranını sektörel bazda incelediğimiz zaman daha rahat bilmekteyiz. İstihdam genel olarak üç sektörde toplanmaktadır. Bu sektörler tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir. Gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe istihdam oranı az iken gelişmekte olan ülkelerde bu durum tam tersi durumdadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde 2001 sonrası uygulanan istihdam politikaları sektörel bazda incelenmiş, üçüncü bölüm de ise sektörlerle ilgili SWOT analizi yapılmış ve bu sonuçlar aşağıda gösterilmiştir:

Tarım sektöründe sağlanan yüksek orandaki istihdam oranına karşın milli hasılaya sağladığı oran diğer sektörlerle nazaran çok düşük kalmaktadır. Fakat tarım potansiyelimiz her açıdan gelişmeye açık bir alt yapıya sahiptir. Tarımda yaşanan bu olumsuz durumların yaşanmasında tarım sürecinden sanayi sürecine geçişin sıkıntılarından kaynaklandığı kanısındayız.

Yıllar itibarıyla yaşanan ekonomik krizlerin etkisi bankacılık sektöründe istihdam oranlarına yansdığı görülmektedir. Sektörün büyüme potansiyelinin yüksek olduğu gözlemlenmiş olup, sektörde krizlere neden olan makro-ekonomik yapıdaki aksaklıkların giderildiği ve ekonomik istikrar sağlandığı, sektöre gereken yatırım ve destekleme politikaları oluşturulduğu takdirde sektörün ekonomiye istihdam yaratmada katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Küreselleşme nedeniyle tam bağımsız bir enerji politikasının uygulanması imkansız görülmektedir; fakat sürdürülebilir kalkınma stratejilerine uygun politikalar geliştirilip mevcut rezervlerinin belirlenerek verimli bir şekilde değerlendirilerek

yatırımların desteklenmesi gerekmektedir. bu da yeni iş alanlarının oluşmasına katkıda bulunacaktır ve istihdamı arttıracaktır.

Bilindiği üzere madencilik sektörü birçok sektöre hammadde sağlamaktadır. Bu nedenle sektörün diğer birçok sektörle ilişkisi bulunmaktadır. Madenciliğin genelde kırsal alanlarda yapıldığı gözlemlenmiş ve kırsal alanlarda madencilik sektörüne yatırım yapıldığı takdirde kırsal alanlardaki istihdam oranlarının artacağı ve bu sayede kırsal bölgelerin daha çabuk gelişeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Turizm sektörü hizmet ağırlık bir sektör durumundadır. Emek yoğun olduğu için istihdam açısından daha fazla öneme sahip olduğu gözlemlenmiştir. İstihdam için sektörde gerekli olan nitelikleri kazandıracak eğitimler verildiği ve ülkemizin önemli sorunlarından biri olan çarpık kentleşmeyle ilgili önlemler alındığı takdirde turizm sektörünün istihdam yaratma olasılığı daha fazla olacaktır. Doğal olarak istihdamın artması turist sayısına bağlı olduğu için çarpık kentleşme sorunlarını ortadan kaldırmak da önemli görülmektedir.

İnşaat sektörü hiç şüphesiz ekonomiye hem GSMH yönünden hem de istihdam yönünde birçok katkıları bulunmaktadır. 2001 krizinden sonra istihdam oranlarının düştüğü; fakat daha sonra tekrar toparlanma sürecine girdiği gözlemlenmiştir. İnşaat sektörü de turizm sektörü gibi emek-yoğun bir sektördür. Sektörün yapısal sorunları aşıldığı ve dışa açılımında önündeki engeller kaldırıldığı takdirde daha fazla büyüme potansiyeli gösterecektir. Kamu sektörünün yatırım harcamalarının da sektörün gelişmesinde ve büyümesinde büyük etkisi olduğu görülmektedir.

Ülkemizde son zamanlar otomotiv sanayisinin gelişmesi ve sektördeki istihdam oranlarının artması bize sanayi sürecine doğru geçişimiz bir göstergesi olduğunu göstermektedir.

İmalat sanayi ÷lkemizde istihdamın yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Sektörde son yaşanan 2008 küresel krizinden istihdam bazında etkilendiğini göstermektedir. Sektörün önünde mevcut olumsuz durumlar oluşacak tehditler için bir sanayi stratejisi bulunmalıdır. Sektörün önünde birçok engeller bulunmaktadır. Girdi maliyetlerinin, SSK primlerinin ve vergi oranlarının yüksekliğı sektöre ağır yükler getirmektedir. Bunlar ilgili yeni düzenlemeler yapılıp sektörden önündeki bu engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Türkiye'de istihdam sağlayan bir diğerk sektör de kamu sektörüdür. Kamu sektöründeki istihdam biçimlerinin değıştiğini görmekteyiz. Yıllar itibarıyla sözleşmeli personeline artış olmakta ve kadrolu memur alım oranlarında düşüş gözlemlenmiştir.

Devletin görevi istihdam yaratmak ve işsizlik sorununa çare bulmaktır. Devlet bunu yerli ve yabancı yatırımcılara destek verip uygun imkanlar sunarak ve aynı zaman da kendisi de yeni yatırımlar yaparak sağlayabilir.

Küreselleşme ve teknolojik gelişme insan gücüne olan ihtiyacı azaltmaktadır. Vasıflı ve eğitimli işgücüne olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Son yıllarda istihdam edilen eğitimli kişilerin artması da bunu desteklemektedir.

Bir ÷lkede uygulanan istihdam politikalarının amacına ulaşabilmesi için temel koşul ÷lke ekonomisinin büyümenin ve ekonomik istikrarın sağlanması için serbest piyasa ekonomisinin ve devlerin rolleri değerlendirilmelidir. Son olarak istihdam politikalarında işsizliğin olumsuz yönlerini gidermek için yürütölen pasif istihdam politikaları ve işsizliğı ortadan kaldırmak için ve etkilerini en asgari seviyeye çekmek için yürütölen aktif istihdam politikalarının ÷lkenin ekonomik ihtiyacına ve çalışmamızın son bölümünde sektörel bazda yer verdiğimiz ve sektörlerin güçlü ve zayıf yönleri ile önündeki fırsat ve tehditleri içeren SWOT analizi de dikkate

alınması koşulu ile uygulanmasıyla başarılı ve etkili sonuçlar ortaya konulabileceğini söylemek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AFŞAR, Muharrem: **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1558, 2004
- AKÇAKOCA, Engin: **Bankacılık Sektörü (Soru-Cevap)**, İktisat Dergisi, S:413, Kasım, 2001
- AKTAN, Coşkun Can: **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.S., 1. Baskı, Mart, Ankara, 2004
- ALKİN, Erdoğan;
YILDIRIM, Kemal;
ÖZER, Mustafa: **İktisada Giriş**, T.C. Anadolu üniversitesi Yayını No: 1275, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 705, Eskişehir, 2008
- ALTUĞ, F.Nuray: **Ekonomik Düzen**; Kavramlar, Kurumlar, Politikalar, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Yayın No:1994, İstanbul, 1994
- ANSAL, Hacer;
ORBAY, Benan Zeki
ONARAN, Özlem
KÜÇÜKÇİFÇİ, Suat: **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Kasım, İstanbul, 2000
- AREN, Sadun: **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985
- ATALAY, Beşir: **Türkiye 2005**, çevrimiçi
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/turkey2005x/content/turkey/288-289.htm> 16.07.2010

- ATAMAN, Berrin Ceylan: **İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999
- BAŞTERZİ, Süleyman: **İşsizlik Sigortası**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:509, Ankara, 1996
- BDDK: **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu-(V)**, 2002
- BDDK: **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, 2001
- BDDK: **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Sayı:2010/3, 2010, s.4 Çevrimiçi, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/8312tbs_genel_gorunum_haziran_2010.pdf 17.08.2010
- BEDİR, Atilla: **Türkiye’de Otomotiv Sanayii Gelişme Perspektifi**, DPT Yayın No. 2660, 2002
- BERBER, Metin: **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitapevi, Trabzon, 2006
- BEYARSLAN, Ahmet: **İktisadi Politika, Makro Modeller ve Türkiye’de Köylü-Şehirli Refahının Optimizasyonu**, Ankakara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 42, Ankara, 1971
- BEWERIDGE, W.Henry: **Full Employment in A Free Society**, Allen and Unwin, London, 1944
- BIT: **Les Systemes d’Assurance-Chomage, Bureau, International du Travail**, Geneve, 1955, s.58, aktaran Fevzi Demir-Zeki Erdut, “Batı Ülkelerinde İşsizlik Sigortasının Hukuki Dayanakları”, Münir Ekonomi60. Yaş Günü Armağanı, Ankara, 1993

- BİÇERLİ, Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005
- BLİGEN, Barış: **Ekonomik Kriz, Türkiye’de Yaşanan Krizler ve Çalışma Hayatına Etkileri**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000
- BİLGİN, M.Hüseyin: **Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri**, İTO Yayın No: 2002/41, Ekim 2002
- BOSWORTH, Derek L.
DAVKİNS, Peter;
STROMBACK, Thorsten: **The Economics of The Labour Market**, Financial Time Pres, Essex, 1996
- BOZDAĞ, N.: **"Türkiye’de İşsizlik"**, G.U. i.i.B.F. Dergisi, Cilt:4, Sayı:1-2, Ankara, 1998
- CANSEVDİ, Hürrem: **Avrupa Birliği’nin Enerji ve Ulaştırma Politikaları ve Türkiye’nin Uyum**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul 2004
- CEPR: Employment Outlook, 2005, s.240 (çevrimiçi)
<http://www.oecd.org/dataoecd/36/30/35024561.pdf>
25.06.2010
- CEPR: **Monitoring European Unemployment: Unemployment Choie For Europe**, CEPR, London, 1995
- DAR, Amit;
TZANNATOS, Zafiris: **Active Labor Market Programs: A Review of the Evidence From Evaluations**, Social Protection Discussion Paper Series, Washington D.C.: World Bank Social Protection Discussion Paper, 1999

- DEMİR, Ömer: **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları: 56, Toplum Dizisi: 26, Temmuz, Ankara, 1996
- DİNLER, Zeynel: **İktisada Giriş**, Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 1998
- DIRİMTEKİN, Halil: **Makro İktisat**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:163, Eskişehir,1976”
- DIRİMTEKİN, Halil: **Makro İktisat**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No:163, Eskişehir,1976
- DORNBUSCH, Rudiger;
FİSCHER, Stanley: **Makroekonomi**, Çev. Salih Ak v.d., McGraw-Hill, Akademi, Ankara,1998
- DPT: **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**
- DPT: **İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007
- DPT: **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sınaleşme: İmalat Sanayi**, Çevrimiçi
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/imalatsa/imalatsa.htm>
12.06.2010
- DPT: **DPT, Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı; Sağlık Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas komisyon Raporu**, Ankara, 2001
- DPT: **Dokuzuncu Kalkınma Planı; Otomotiv Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007
- DPT: **9. Kalkınma Planı 2007-2013 Madencilik Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007
- DPT: **9. Kalkınma Planı 2007-2013 Finansal Hizmetler Özel İhtisas Komisyon Raporu**, 2007
- DPT: **9. Kalınma Planı İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel**

İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No:2751, ÖİK: 698, Ankara, 2007

DPT: **9. Kalınma Planı Otomotiv Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007

DPT: **9. Kalınma Planı İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007

DPT: **9. Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyon Raporu**, yayın No: 2727, ÖİK: 679, Ankara, 2007

DPT: **9. Kalınma Planı 2007-2013 Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007

DPT: 9. Kalınma Planı 2007-2013 Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi Hizmetleri Özel İhtisas Komisyon Raporu

DPT: **Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi** çevrimiçi <http://sgb.tarim.gov.tr/mevzuat/YPK/20060204-9-2.pdf> 16.05.2010

DÜZYOL, M.Cüneyd: **“Türkiye’de Bina İnşaatı Sektörü ve 1990-2010 Dönemi Bölgesel İhtiyaç Tahmini”**, Aralık 1997

EĞİLMEZ, Mahfi: **Krizleri Nasıl Çıkardık?**, 1.Baskı, İstanbul, Creative Yayıncılık, 2001

EKİN, Nusret: **Çalışma Hayatına 21. Yüzyılın Yeni Ufukları**, Mess Yayınları, 1995

En. ve Tabii Kay. Bakanlığı: **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı 2010-2014**, Ankara, 2009 çevrimiçi http://www.enerji.gov.tr/tr/dokuman/ETKB_2010_2014_Stratejik_Plani_Taslak.pdf 25.08.2010

En. ve Tabii Kay. Bakanlığı: **Geleceğimiz İçin Enerjide Yeni Dönem, Yeni Bir Yaklaşım: Politikalarımız ve Uygulamalarımız**, Ankara: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yayınları, 2004

En. Ve Tabii Kay. Bakanlığı: **Enerjide Atılım Yılları: Neler Yaptık Neler Yapıyoruz**

Enerji 2023 Derneği: **Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Enerji Verimliliğinin Enerji Politikalarına Etkisi**, çevrimiçi http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=101:enerjiverimlilik&catid=7:goerueler&Itemid=191 16.03.2010

ERÇEL, Gazi: **“2000 Yılı Dezenflasyon Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, TCMB Duyuru Metni, 9 Aralık 1999 ve TCMB, 2000 Yılı, Yıllık Rapor

ErREN, Aslan: **Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla, 1999

ERİNÇ, Yeldan: **"Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi"**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

ERSEL, Birsen: **Türkiye'de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası**, y.y., İstanbul, 1999

EYÜPOĞLU, Dilek: **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Milli Prodüktivite Yayınları No: 674, Mert Matbaası, Ankara, 2003

GÜLER, B.Ayman: (Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı ve TÜHİS, **“Türkiye'de Kamu Personel Rejiminin Yeniden Yapılandırılması” Sempozyumu**, Hilton Oteli, Ankara 22-23 Şubat 2003

GÜNDOĞAN, Naci: **Çalışma Ekonomisi**, Anadolu üniversitesi Yayınları No:1461, Eskişehir, 2004

GÜRSEL, Seyfettin: **Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam**, Yapı Kredi Yayınları, Cogito/Ekonomi-87, 1. Baskı, Ağustos, İstanbul,1999

HANKS, P.;

MALEOD, W.T.;

- URDANG, L.: **Collins English Dictionar**, London: William Collins and Sons & Co. Ltd., 1986
- HOLZER, Harry: **Unemployment**, Vacancies and Local Labor Markets, John.for Emp.Reserach, 1985
- HUGHES, James,
PERLMAN, Richard: **The Economics of Unemployment: A Compeaative Analysis og Britain and The United States**, Palgrave, Newyork, 1984
- ILO: **C175 Part-Time Work Convention**, 1994
- ILO: **Employment Outlook**, ILO, Geneva, 1995
- ILO: **Supplement of Bulletin of Labor Statistics** 1990
- İÇÖZ, Orhan: **Turizm Ekonomisi**, Turan Kitapevi, Ankara, 2005
- İLKİN, Akın: **“Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi”**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, 1974
- İntes İşveren Sendikası: İnşaat Sektörü Raporu Sorunlar ve Çözüm Önerilerimiz, **2008, s.4 çevrimiçi**
http://www.yapiveri.com/VImages/2008/Arastirmalar/intes_02.08.pdf 14.05.2010
- İSO: **Otomotiv Sektörü 2007**, 1. Baskı, Cem Ofset, İstanbul, 2007
- İŞKUR: **İŞKUR’da Yeniden Yapılanma**, Ankara, 2002
- KARABULUT, Alparslan: **Türkiye’deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği**, TÜİK Yayınları, Ankara, 2007
- KARAÇOR, Zeynep: **“Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi”**, **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Editör: Akif Çukurçayır, Birinci Basım, Çizgi Kitapevi, Konya, Ocak-2003

- KARAKAYALI, Hüseyin: **Makro Ekonomi**, Emek Matbaası, Manisa, 2002
- KARAMAN, Orhan: “**İşsizlik Sigortası**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001
- KARPUZ, Fatih: **Otomotiv Sektör Raporu**, İTO Yayınları
- KESKİN, Tülin: **Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Enerji Verimliliğinin Enerji Politikalarına Etkisi**, çevrimiçi http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=101:enerjvermll&catid=7:goerueler&Itemid=191 16.03.2010
- KOCACIK, Faruk: **Türkiye’de Çalışma Hayatından Kesitler: İşsizlik-Sendikal Örgütlenme-Kadın Emeği-İşportacılık**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları No: 94, Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Mayıs, Sivas,2004
- KOCACIK, Faruk: **Çalışma Sosyolojisi**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 2000
- KORAY, Meryem: “**Günümüzde İşgücü Piyasasının Özellikleri, Sorunları ve İstihdam Politikaları**”, II. İstihdam Haftası Tebliğleri, İ.İ.B.K. Yayın No: 276, Ankara, 1992
- KORAY, Meryem: **Sosyal Politika**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa,2000
- KORKMAZ, Adem,
MAHİROĞULLARI,Adnan: **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları**, Gen. 2. Bas., Ekin Yayını, Bursa, 2007
- KÖSTEKLİ, Şeyma İpek: **Dünyada ve Türkiye’de İşsizlik**, Türk-İş Eğitim Yayınları No:24, Ankara, 1999

- KUTAL, Gülten: **“Türkiye’de İstihdam Politikaları, Esneklik ve Yeni İstihdam Türleri”**, AB–Türkiye & Endüstri İlişkileri, (Editör: Alpay Hekimler), (İstanbul: Beta Yay., 2004), ss. 121–136
- Kül. ve Tur. Bakanlığı: Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı, 2010 (çevrimiçi)
http://www.google.com.tr/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBQQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.kultur.gov.tr%2FTR%2FGenel%2Fdg.ashx%3FDIL%3D1%26BELGEANAH%3D272195%26DOSYASIM%3Dstratejikplan.pdf&rct=j&q=K%C3%BClt%C3%BCr%20ve%20Turizm%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202010-2014%20Stratejik%20Plan%C4%B1&ei=dGmgTPSLGY3Hswb_nLDmDg&usg=AFQjCNH6PcCyxNYJJDqOAKSuXgQz76JJEw 14.08.2010
- LAYARD, Richard: **“The Case of Subsidizing Extra Jobs”**, The Economic Journal, Vol. 90, Mart 1980.; aktaran Kemal Biçerli, İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2004
- LİPSEY, Richard;
STEİNER, Peter;
PURVİS, Douglas: **İktisat 2**, Çev. Ömer Faruk Batırel v.d., Yay. haz.: Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987
- LORDOĞLU, Kuvvet,
ÖZKAPLAN, Nurcan: **Çalışma İktisadı**, D&R Yayınları, İstanbul, 2003
- MURAT, Sedat: **“AB Ülkelerinde ve Türkiye’de İşgücünün Yapısı”**, Prof. Dr. Nusret EKİN’e Armağan, Ankara, TÜHİS, Yayın No:38, 2000
- NURKSE, Ragnar: **Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries**, Basic Well, Oxford, 1953

- OKTAY, Ertan: **Makro İktisat Teorisi ve Politikası**, Maltepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No:2, 3. Baskı, Ege Reklam, İstanbul, 2002
- OLALI Hasan: **Turizm Politikası ve Planlaması**, İşletme Fakültesi Yayını, Yön Ajans, İstanbul, 1990, s.30
- OLALI, Hasan: **Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**, Enka Yayınları, İzmir, 1986
- ONGUN, M.Tuba: “Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler”, Der. Ömer Faruk ÇOLAK, **Kriz ve IMF Politikaları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002
- ÖZAR, Şemsa;
ERCAN, Fuat: **“Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye’de Emek Piyasası Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”**, **Toplum ve Bilim**, Sayı.86, Ankara: Birikim Yayınları, 2000
- ÖNSAL, Naci: **İstihdam Ders Notları**, Kamu İşletmeleri İşveren Sendikaları, Ankara, 1993
- PARASIZ, İlker: **İktisat Teorisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1056, Acık Öğretim Fakültesi Yayını No: 579, Eskişehir, 2000
- PARASIZ, İlker: **Modern Büyüme Teorileri; Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1997
- PARASIZ, İlker: **Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1996
- PARASIZ, İlker: **İktisada Giriş**, 7. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2003
- PARASIZ, İlker: **İktisat Teorisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1056, Acık Öğretim Fakültesi Yayını No: 579,

Eskişehir, 2000 Parasız, İlker: **İktisada Giriş**, 7. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2003

PEKİN, Tevfik: **Makro Ekonomi**, İstiklal Matbaası, 4. Baskı, İzmir, 1986

PETERSON, Wallace C.: **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 763, İ.İ.B.F. Yayınları No: 98, Ders Kitapları Serisi No: 28, Çev. Talat Güllap, Erzurum, 1994

PİGOU, Arthur Cecil: **The Theory of Unemployment**, (1933 baskısından, A.M. Kelley, New York, 1968

ROBİNSON, Joan: **İktisat Felsefesi**, Çev: Vural Savaş, Marmara Üniversitesi Yayını No:417, İstanbul, 1984

ROBİNSON, Peter: **The Role and Limits of Active Labour Market Policy**”, Robert Schuman Centre Working paper, Florence, 1996

Sağlık Bakanlığı: Sağlık Bakanlığı Stratejik Plan Ön Çalışması (Haziran-2004)

SARI, Fatih: **“Türkiye’deki Turizm Eğitiminin Turizm Sektöründeki İstihdama Etkisi ve Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri Üzerine Bir Araştırma”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007

SAVAŞ, Vural: **İktisat Politikasına Giriş**, Nihat Sayar Yardım ve Yayın Vakfı Yayınları No: 391/526, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978

SAVAŞ, Vural: **İktisadın Tarihi**: İkinci Baskı, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1998

SAVAŞIR, Rebii: **Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları**, Kamu-İş Yayınları, Mart, Ankara, 1999

- SAYIN, Cengiz: **Türkiye ve AB’de İzlenen Tarım Politikaları Başlıca Kısıtlar, Farklılıklar ve Uyum Önerileri**, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 16-18 Eylül Tokat,2004
- SERTER, Nur: **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:3697, İstanbul, 1993
- SEYİDOĞLU, Halil: **Ekonomik Terimler Sözlüğü**, Güzem Cem Yayınları, İstanbul, 1999
- SİNCLAİR, Peter: **Unemployment; Economic Theory and Evidence**, Basil Blackwell, Oxford, 1987
- SKOUSEN, Mark: **İktisadi Düşünce tarihi; Modern İktisadın İnşası**, Çev.: Mustafa Acar, Ekrem Demir, Metin Toprak, Ed.: Mustafa Acar, Ömer Demir, Liberte Yayınları No: 79, Mart, Ankara, 2003
- SOHLMAN, Asa;
TURNHAM, Davin: **“What Can Developing Countries Learn From OECD Labour Market Programmes and Policies?”**, OECD Development Center Technical Paper, Brüksel, 1994
- SOYER, Ata: **“1980’den Günümüze Sağlık Politikaları”**,Praksis, (Kış-Bahar 2003)
- ŞİMŞEK, Salih;
AYDIN, Kemal: **İktisat Bilimine Giriş**, Değişim Yayınları, 2. Baskı, Adapazarı, 2000
- ULUATAM, Özhan: **Makro İktisat**, Savaş Yayınları,6. Baskı, Eylül, Ankara, 1987
- ULUTÜRK, Zeliha Göker: **Türkiye’de Turizm Teşvikleri, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye Turizmi Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Ankara: Başkent Üniversitesi, 1998
- UNAY, Cafer: **Makro Ekonomi**, Ekin Kitabevi, 6. Baskı, Bursa, 1996

- USTA, Öcal: **Turizm**, Altın Kitaplar, İstanbul,1992
- ÜLGENER, Sabri Faik: **Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınları, İstanbul, 1991
- ÜNSAL, Erdal M.: **Makro İktisat**, Genişletilmiş 5. Baskı, Eda Matbaa, Ankara, 2004
- ÜSTÜNEL, Besim“: **Makro Ekonomi**, Mısırlı Matbaacılık A.Ş., 5 Baskı, İstanbul,1990
- ÜSTÜNEL, Besim: **Makro Ekonomi; Modern Ekonomilerde Para, İstihdam ve Milli Gelir Teorisi, İktisadi Büyüme ve Kalkınma Gelişme Politikaları ve Planlama**, Mısırlı Matbaa, İstanbul, 1983
- TAMCI, Yakup Kadri: **İşsizlik Sigortasının Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2002
- Tarım ve Köy İş. Bakanlığı: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Stratejik Plan 2010-2014 çevrimiçi
http://www.tarim.gov.tr/Files/duyurular/SGB/SGB_260510/SPTasarimliBaski28042010.pdf 16.05.2010
- TEKÖZ DENGİZ, Nuray: **Yeni Maden Yasasının Madencilik Sektörlerine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008
- TBB: **Türkiye’de Bankacılık Sistemi Banka, Şube ve Personel Sayıları**
- TBMM: TBMM Tutanak Dergisi; 1999, Çevrimiçi,
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil1/bas/b024m.htm> 16.05.2010
- TMB: İnşaat Sektöründe Riskler ve Risk Yönetimi 2006

- TOBB: Türkiye Madencilik Sektör Raporu, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 2008, s.13-14 (çevrimiçi) <http://www.tobb.org.tr/yayinlar/sektorrapor/madencilik.pdf> 14.06.2010
- TOBB: **Savurganlık Ekonomisi Araştırması**, 2001, (çevrimiçi) <http://www.tobb.org.tr/raporlar/savurganlik.doc> 10.06.2010
- TOBB: **Türkiye’de Ekonomik Yapı Değişmeleri (1923–1988)**, (Ankara, TOBB Yayınları, 1989)
- TOBB: **Türkiye Madencilik Sektör Raporu 2007**, 2008
- TOSUN, Ertan: **Türkiye’de "Kamu Kesimi ve Özel Kesim" Ayırımının Normatif Ve Reel Planda Önemi Ve Sınırları**, (Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, 1996)
- TÖRÜNER, Mete: **İşsizlik Sigortası**, Friedrivh Ebert Vakfı, İstanbul, 1992
- TUNALI, İnsan: **“Background Study on Labour Market and Employment in Turkey”**, 2003 (Çevrimiçi), http://statik.iskur.gov.tr/tr/dis_iliskiler/BST-final%20report%20_27%5B1%5D.June.2003_.pdf 08.06.2010
- TUNCA, Zafer: **Makro İktisat**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2005
- TÜİK: **İstatistik Göstergeler 1923-2008**, 2008
- TTB: **2001 Ekonomik Krizinin Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri**, Ankara, 2003, s.6 (çevrimiçi) http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/BELGELER/kriz_raporu_2.pdf 14.05.2010

- TÜRKBAL, Aydın: **İktisada Giriş**, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 9, Diyarbakır, 1993
- TÜSİAD: **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, TÜSİAD Basın Bülteni (Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org.tr/FileArchive/duyuruno312.pdf> 12.04.2010
- TÜRKAN, Ercan: **Türkiye’de İşgücünün Yapısı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler**, TCMB, Ankara, 2005
- TÜRKAY, Orhan: **İktisada Giriş**, T.C. Anadolu üniversitesi Yayını No: 1275, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 705, Eskişehir, 2001
- Vizyon 2023: **Sağlık ve İlaç Paneli Sonuç Raporu**, Ankara, 2003, s.1 çevrimiçi http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/saglikveilac_son_surum.pdf 24.06.2010
- YAMAN, Berker: **Kalkınmakta Olan ülkelerde İşsizlik Sorunu ve Çözüm Yolları**, Bursa İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, Yayın No:27, Bursa, 1977
- YÜCEL, F.Behçet: **Enerji Ekonomisi**, Febel Ltd. Sti. Yayınları, Ankara, 1994
- ZAİM, Sabahaddin: **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1997

MAKALELER

ABUT, Nurettin,

ÇAKIR, Bekir;

AKÇA, Üzeyir;

BOZKURT, Ali;

ERTÜRK, Nuri:

“2000’li Yıllarda Ulusal Arz-Talep Dengesi Işığında Türkiye Enerji Politikaları”, Türkiye 7. Enerji Kongresi, 3-8 Kasım 1997 ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Enerji Politikaları ve Planlama, Teknik Oturum Tebliğleri, Cilt 1, Poyraz Ofset,

ACAR, Mustafa;

BULUT, Erdem:

Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler, S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Sayı:17, s.s.:1-19

BACAK, Bünyamin,

ŞAHİN, Levent;

İş Sağlığı ve İş güvenliği Açısından Esnek Çalışma Biçimlerinin Değerlendirilmesi; Fırsatla ve Tehditler, (çevrimiçi)
<http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/18.pdf> 15.06.2010

ALP, Ali:

“Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 1, Yıl:7, Sayı 41, Ankara Eylül Ekim 2001

AYDOĞAN, Esenay:

1980’den Günümüze Türkiye’ Enflasyon Serüveni, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi, C:11, S.:1, 2004, s.91, (çevrimiçi)
<http://www2.bayar.edu.tr/iibf/dergi/pdf/C11S12004/ea.pdf> 10.08.2010

BELEK, İlker:

“Sağlık Reformları Kriz ve Sağlık Paradigmasında Liberal Yeniden Yapılanma”, Toplum ve Hekim, Cilt: 16, Sayı: 6, Kasım-Aralık 2001

BİLGİN, M.Hüseyin;

KARTAL, Fikret:

Türkiye’de Enflasyon ve Bankacılık Sektörü Kredileri: 2002-2008 Dönemi Üzerine Bir İnceleme, Ekim 2009, ss: 65-78 (Çevrimiçi), http://www.finanskulup.org.tr/Assets/maliyefinans/85/Mehmet_Huseyin_Bilgin-Fikret_Kartal_Turkiyede_Enflasyon_Bankacilik_Sektoru_Kredileri.pdf 07.07.2010

BİLGİN, M.Hüseyin;

KARABULUT, Gökhan;

ONGAN, Hakan:

“Türkiye’de İşsizliğin Yapısal Analizi”, Öneri Dergisi, Cilt: 5, Yıl: 9, Sayı: 19, Ocak, İstanbul, 2003, ss:137-143

BOOLTON, W.;

OATLEY, K.:

“A Longitudinal Study of Social Support and Depression in Unemployment Man”, Psychological Medicine, 1987, ss:453-460

ERDİNÇ, Zeynep:

“Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarının Yeniden Yapılanması”, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: XVI, Sayı:1-2, 2000

ERDİNÇ, Zeynep:

“Tarımsal Destekleme Politikalarında Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi”, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: XVI, Sayı:1-2, 2000

ERDÖNMEZ, P.Ataman:**“Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma”** Bankacılar Dergisi, Sayı: 47, 2003, (çevrimiçi) http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Spa533D15jsJ:www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/Turkiye.doc+T%C3%BCrkiye%E2%80%99de+2001+Y%C4%B1l%C4%B1nd+Mali+Kriz+Sonras%C4%B1nda+Kurumsal+Sekt%C3%B6rde+Yeniden&cd=1&hl=tr&ct=clnk&g=tr 14.07.2010

ERİNÇ, Yeldan:

On The IMF-Directed Disinflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity Or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos ?”, (çevrimiçi)

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=290539 14 07 2010

GÖKÇE, Deniz: **“Kriz Analizi”**, Platin Dergisi, Yıl: 4, Mart, Sayı: 2001/03

HATİBOĞLU, Zeyyat: “Büyümenin Kaynakları Yönteminin Türkiye’deki Gözlemlerinden Esinlenen Bir Eleştiri (A Critique of the Application of Sources of Growth Method in Turkey)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, İstanbul, Sayı:1, 2000

İŞİĞİÇOK, Özlem;
EMİRGİL, B.Faik: **Aktif İşgücü Piyasası Politikaları ve Mesleki Yetiştirme; İşgücü Yetiştirme Kurslarının Etkinliğinin Bursa İli Örneğinde İncelenmesi**, ss:214-233, (çevrimiçi)
<http://makale.suleymanozdemir.com/Sos.Siy.Konf.57/6-OzlemIsigicok-BurakEmirgil-SSK57.pdf> 18.04.2010

KARAMUSTAFA, Osman;
KÜÇÜKKALE, Yakup: **“Türkiye’de Kriz Döneminde Kur-Faiz-Borsa İlişkilerinin Dinamik Analizi”**, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ekim 2002

KAZGAN, Gülten: **"Küreselleşmiş Dünyada Küreselleşen Türkiye’nin Krizleri"**, İktisat Dergisi, (410-411), 2001

KESKİN, Hidayet v.d.: **2001 Krizinin Ekonomik ve Siyasi Yönleri Üzerine Bir Değerlendirme Çabası**, S.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2, S:4, 2006

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut: **Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001**, Yeni Türkiye Dergisi, (çevrimiçi)
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/yt-d-kibritcioglu.pdf> 12.03.2010

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut: “ İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No. 1–4,1998

KOYUNCU, Murat;

ŞENSES, Fikret:

Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, ERC Working papers in Economics, October 2004, s.21 (çevrimiçi)

<http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0413.pdf>

18.06.2010

KUMAŞ, Handan:

“İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.3 S.S.4, İzmir, Ekim-Kasım-Aralık, 2001

KUTAL, Gülten:

“Çalışma Hakkının Korunmasında Aktif Emek Piyasası Politikası Önlemleri”, İstanbul Üniversitesi Dergisi, S.1, İstanbul, 1996

MAGDOFF, Fred;

MAGDOFF, Herry:

Disposable Workers: Today’s Reserve Army of Labor, Wall Street Journal, Monthly Review, Vol.: 55, No:11, 22 Aralık 2004, çevrimiçi

<http://www.monthlyreview.org/0404magdoff.htm>

14.03.2010

ÖZBİLEN, Şevki:

“Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu”, Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, s. 122, (çevrimiçi)

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/malikriz.pdf>

22.06.2010

PAMUK, Şevket:

Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme:1980-2005, Uluslar arası Dış Ticaret ve Ekonomi Politikaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2

ROBİNSON, Joan:

Disguised Unemployment, Blackwell Publishing, Vol.46, No: 184

SEYİDOĞLU, Halil:

“Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2003, s.s. 141-156 (Çevrimiçi)

<http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2003/cilt4/sayi2/M00091.pdf> 14.05.2010

- SOLOW, Robert M.: **“A Policy for Full employment”**, Industrial Relations (A Journal Economy and Society), October 1962, Vol 2. Number, 1
- STİGLİTZ, Joseph: **The Global Crisis Social Protection and Jobs**, International Labour Review, Volume 148, June, 2009, ss:1-13
- UÇKAN, Banu: **“Küreselleşme ve Devletin İş Piyasasındaki Rolü”**, Çimento İşveren Dergisi, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, Sayı: 2, Cilt: 12, Ankara, 1998, s.26 çevrimiçi
<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/1mak982.htm>
17.01.2010
- TİGGEMAN, Marika
WİNEFIELD, Helen: Helen Winefield; The Effects of Unemployment on the Mood, Self-esteem, Locus of control, and depressive affect of schoolleavers”, Journal of Occupational Psychology, 1984, 33-42
- TOSUN, Cevat: **Challenges of Sustainable Tourism Development in the Developing World: The Case of Turkey**, *Tourism Management*, 22, 2001, 289-303
- TURAN, Zübeyir: **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkemiz Ekonomisine Etkileri ve Katkıları**, Mevzuat Dergisi, Yıl:12, S:149, (Çevrimiçi)
<http://www.mevzuatdergisi.com/2010/05a/01.htm>
18.07.2010
- UYANIK Yücel: **İşgücü Piyasalarına Esneklik ve Bölünme**, (çevrimiçi) <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7231.pdf>
16.07.2010

İTERNET KAYNAKLARI

DPT; “Temel Ekonomik Göstergeler” www.dpt.gov.tr (16.03.2010)

Fiyat İstikrarı ve Para Politikaları, Çevrimiçi,
http://www.ansiad.org.tr/v4/docs/17.12.2002_MERKEZ_BNK.doc (14.08.2010)

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında Temel Yapısal Reform Konuları, Çevrimiçi,
<http://www.treasury.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%20Yayin/Kitaplar/Yap%C4%B1sal%20Reformlar/Genel%20De%C4%9Ferlendirme.pdf> (10.08.2010)

Hazine Müsteşarlığı; “Ekonomik Göstergeler” www.hazine.gov.tr (16.03.2010)

İlker Şengüler; Kömür- Enerji-Çevre Üçgeninde “Linyit SWOT Analizi” Çevrimiçi
http://icci.com.tr/2010sunumlar/Otr13_IlkerSenguler.pdf (25.08.2010)

Latif Onur Uğur, **İnşaat Sektöründe Riskler ve Risk Yönetimi**, Türkiye Mütahhitler Birliği, 2006

TBB; <http://www.tbb.org.tr/> (05.06.2010)

TBMM Tutanak Dergisi; 1999, Çevrimiçi,
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil1/bas/b024m.htm> (16.05.2010)

TCMB; Ödemeler Dengesi İstatistikleri çevrimiçi www.tcmb.gov.tr (15.06.2010)

Tepe İnşaat 2008 Faaliyet Raporu çevrimiçi
<http://www.tepeinsaat.com.tr/faaliyetr/faaliyetr2008.pdf> 26.07.2010

TÜİK; www.tuik.gov.tr (08.05.2010)

TÜİK;http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?ulusalhesaplardb2=&report=uy_tablo1.RDF&p_tur=1&p_baz=1998&desformat=html&p_kod=2&ENVID=ulusalhesaplardb2Env (11.08.2010)

TÜİK; Çevrimiçi http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (05.04.2010)

Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Çevrimiçi
<http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/program01.html> (15.04.2010)

Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Durumu, SWOT Analizi, Çevrimiçi
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-21.pdf
25.08.2010)

Türkiye Cumhuriyeti 2009 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2009, s.96 çevrimiçi, <http://www.sp.gov.tr/documents/KEP2009.pdf> (22.07.2010)

Türkiye Geneli 81 İl Sağlık Müdürlüğü Aktif Çalışan Personel Dağılımı, çevrimiçi
http://personel.saglik.gov.tr/UserFiles/File/grafikler/Turkiye_Genel_Toplamlari.pdf
(15.08.2010)

Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa Orta ve Uzun Dönem Stratejileri, Ocak 1999, Çevrimiçi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/strateji/2.html> (16.04.2010)
Çevrimiçi <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/bas/b091m.htm>
24.04.2010

Çevrimiçi, http://www.oecd.org/statsportal/0,3352,en_2825_293564_1_1_1_1_1,00.html (14.06.2010)

Çevrimiçi, http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=35 14.08.2010

Çevrimiçi <http://www.econturk.org./Turkiyeekonomisi/strateji.doc> s.7-8, 24.04.2010

Çevrimiçi <http://www.osd.org.tr/> (14.05.2010)

Çevrimiçi <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/turizm/turizm.htm> 14.07.2010

Çevrimiçi <http://www.aofsitesi.com/calismaekonomisi1.htm> (16.04.2010)

Çevrimiçi http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1980&id=95 25.07.2010

Çevrimiçi, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2005_Butce_Konusmasi.pdf
(16.07.2010)

Çevrimiçi <http://www.hukuki.net/kanun/4924.15.text.asp> 14.08.2010

Çevrimiçi, [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/BEK%C4%B0R%20AKT%C3%9CRK%20\(M%C3%9CFETT%C4%B0%C5%9E\)%20-%20Y%C3%9CKSEK%20L%C4%B0SANS%20TEZ%C4%B0%20\(%C4%B0%C5%9ES%C4%B0ZL%C4%B0K%20S%C4%B0GOR.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/BEK%C4%B0R%20AKT%C3%9CRK%20(M%C3%9CFETT%C4%B0%C5%9E)%20-%20Y%C3%9CKSEK%20L%C4%B0SANS%20TEZ%C4%B0%20(%C4%B0%C5%9ES%C4%B0ZL%C4%B0K%20S%C4%B0GOR.pdf) 14.05.2010

Çevrimiçi, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil2/bas/b093m.htm>
14.08.2010

(Çevrimiçi) <http://www.snlhznem.com/endustri-amp-yurt-ekonomisi/51128-turkiye-de-istihdam.html> 16.06.2010

Çevrimiçi http://www.jmo.org.tr/tuze/tuze_detay.php?kod=18 16.07.2010

Çevrimiçi http://www.alomaliye.com/5084_sayili_kanun_yatirim.htm 15.04.2010

Sağlık Bakanlığı Stratejik Plan Ön Çalışması (Haziran-2004)

2009 Yılı Öncesi Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2009

Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000